X. Rekyd 2

1956

VYTAUTAS ALANTAS

JONAS BALYS EMILIJA ČEKIENĖ

V. LAGENPUŠAS

BRONYS RAILA S. ŽYMANTAS

SANTARVĖ

LIŪTAS IR LAPĖ

LIBERALŲ POLITIKOS VINGIAI

DABARTIS IR AMŽINYBĖ

LIETUVĖ MOTERIS REZISTENCIJOJ

TARP HAMLETO IR OTELLO

EINA MŪSŲ KARTOS

N. 5

SANTARVĖ

kelia Krašto ir jo priešinimosi primatą užsienio lietuvių politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

SANTARVĖ

palaiko Lietuvos valstybiškumą, valstybinę mintį ir tradicijas.

SANTARVĖ

svarsto lietuvių laisvės kovos reikalus ir pagrindines jos problemas, padėtį Krašte, lietuviško gyvenimo bei veiklos svarbiausius klausimus.

SANTARVĖ

nagrinėja politinius, visuomeninius, ekonominius, socialinius ir kultūrinius klausimus. Lietuvos praeities, dabarties ir spėjamos ateities problemas.

SANTARVĖ

ieško naujų idėjų ir naujų kelių visais tautinio gyvenimo aspektais dabarčiai ir ateičiai, glaudžiame ryšyje su Krašto reikalavimais, troškimais ir viltimis.

SANTARVĖ

siekia užsienio lietuvius priartinti prie Krašto reikalų.

TURINYS

Eina mūsų kartos...
Ar esame geri savo daržo sargai?
— **Vyt. Alantas**
Lietuvė moteris rezistencijoj
— **Emilija Čekienė**
Liūtas ir lapė — **Bronys Raila**

OKUPUOTOS LIETUVOS REIKALAI
Didieji įvykiai ir Lietuva
— **S. Žymantas**
Apžvalga

KULTŪRINĖMIS TEMOMIS
Senovės Lietuvių dievai ir dvasios
— **Dr. Jonas Balys**

Į LAISVĘ VEDA MŪSŲ KELIAS
Liberalų politikos vingiai
Į save žvelgiant
Kur šimtas stos, visados...
— **V. Rugsėjis**

LIEPSNOS IR DŪMAI
Dabartis ir amžinybė
— **Jurgis Lengvenis**

UŽSIENIO LIETUVIŲ VEIKLOS BARE
Savųjų kelių bejieškant
— **Rimas Dubingis**

PIRŠTU Į AKĮ

LAIŠKAI REDAKTORIUI
Epochos nervingumo polemika
— **Bronys Raila**

SANTARVĖS UŽRAŠAI

LEIDINIAI
Du žemėlapiai — **V. Lagenpušas**
Kolchozai Lietuvoje — **R. M.**

KNYGŲ PARAŠTĖJE
Tarp Hamleto ir Otello
— **Gintaras**

SANTARVĖ

REZISTENCINIS VISUOMENINIŲ ir KULTŪROS REIKALŲ ŽURNALAS
LITHUANIAN MAGAZINE

Redaktorius — F. Neveravičius
Redakcijos Įgaliotinis J.A.V-ėse — B. Raila
Redakcinį sambūrį sudaro: K. Drunga, A. J. Greimas, V. Kavolis, J. Masiulis, B. Raila, J. Vėbra, H. Žemelis, G. Židonytė-Vebrienė, S. Žymantas

Viršelis — dail. V. K. Jonyno
Leidžia Lietuvių Rezistencinė Santarvė

LIETUVOS NACIONALINĖ MOKYKLOS BIBLIOTEKA

SANTARVĖ

1956 m.
rugsėjis - spalis
Nr. 5 (34)

REZISTENCINIS VISUOMENINIŲ IR KULTŪROS REIKALŲ ŽURNALAS

PALENKIME GALVAS PRIEŠ DIDVYRIŠKĄ VENGRŲ TAUTĄ, KOVOJANČIĄ NELYGIĄ KOVĄ SU TAUTŲ IR LAISVĖS ŽUDIKU, SOVIETINE RUSIJA, UŽ SAVO IR VISŲ PAVERGTŲJŲ LAISVĘ. SUKAUPKIME ŠIRDYSE DIDŽIAUSIOS JAI PAGARBOS JAUSMUS. TIKĖKIME, KAD JOS KRAUJO AUKA, PRIŽADINUSI PASAULIO SĄŽINĘ, NEŽUS VELTUI.

EINA MŪSŲ KARTOS...

Žmonija yra tęstinumas. Ji vis yra, kaip sakoma, nuo neatmenamų laikų ir ji vis daugėja. Žmonija, — bet ne tautos, giminės ar rasės. Jos susidaro, išauga, žydi, vysta ir kartais visai išnyksta. Kartais stipresniųjų būna suvirškintos ar išnaikintos. Kartais gi pačios savyje išsigimsta, sutrūni, išsiskaido.

Tad nuo pavienio žmogaus, nuo šeimos, giminės ir visos tautos narių priklauso, ar tauta augs ir stiprės, — ar supus, išsiskaidys ir net išnyks. Tautos likimą visada veikia dešimtys kitų aplinkybių. Bet galiausiai ir tat priklauso nuo žmogaus: jis gali sugebėti tas aplinkybes pakeisti, pritaikinti, jų neišnaudoti ar savo naudai panaudoti.

Tauta susidaro iš nevienodų žmonių: tiek savo lytimi, amžiumi, pažiūromis ir nuotaikomis. Šių ir kitų skirtingumų grandinėje visada kiekvienos, taigi, ir mūsų tautos gyvenime išskiriame kartas, arba generacijas. Dabarties akivaizdoje normaliai jos yra keturios: kūdikiai bei vaikai, jaunimas, suaugusieji ir senieji. Tarp jų nėra ir negali būti išvesta jokių ribų, jos yra visos organiškai susijusios ir sudaro tautos tęstinumą.

Tačiau visada jos skiriasi, ne tik savo amžiumi, bet ir būdu, nuotaikomis, stiliais, dvasinėmis savybėmis. Todėl dažnai kalbame apie mūsų kartą, mano kartą, jų kartą, apie žuvusias, narsiąsias, poetines, praktiškąsias, didvyriškąsias ir kitokias kartas.

Išskiriame ir geriau apibūdiname savotiškas kartas ne tiek dabartyje, kiek ypač tautos istorijoje. Dabartis nebūna galutinai aiški. Kartos savybės išryškėja, tik jai fiziškai baigiantis arba atlikus savo misiją.

Mūsų tautos istorijoje rastume dešimtis ir daugiau itin savaimingų ir išskirtinais bruožais pasireiškusių kartų. Jei jau neiti tiek toli, galėtume pažymėti mūsų tautinio atgimimo vieną ypatingai gražią ir dvasiškai stiprią, herojišką, optimistišką, pasiaukojančią kartą. Tai tą, kuri savo rinktiniais atstovais pasireiškė 19 ir 20 amžiaus sąvartoje.

Tokie josios atstovai ir reiškėjai, kaip Dr. Vincas Kudirka, Povilas Višinskis, Jonas Bielinis, — su nuostabiu pasiaukojimu, su visa savo dvasinių galių aistra yra realizavęsi savo ir mūsų tautos gyvenime. Vieni prieš laiką susprogę, kaip meteorai nakties padangėje, bet palikę po savęs tiek šviesos ir šilimos, kad niekada nebus pamiršti. Kiti, kaip gyvsidabris, slūgę ir kilę, bet sulaukę tautos laisvės ir jai atnešę rieškučiais deimantų.

Tai herojinė idealistų karta. Daug dešimtų jų priskaičiuotume. Šiandien jie nuėję amžinybėn, ir tokių, kaip Mykolas Biržiška, tėra bepalikę vos pavieniai žilagalviai.

Nepriklausomybė išaugino naująją kartą, kuri ginklu ir paskui darbu vykdė tai, ką

anie pranašavo, skelbė, svajojo ir vyliojo. Šiandien tie yra suaugusioji ar jau ir senoji karta. Panaudojant amerikiečių rašytojos Gertrūdos Stein terminą, kurį ji paleido apie 1920-25 metų Amerikos literatus, — tai yra mūsų, kaip daugelis sako, „prarastoji karta".

Bet kažin? Gal šitoks sprendimas dar būtų pergreitas. Žuvusioji karta yra toji, kuri neatliko savo misijos, kuri dvasiškai sukiužo, buvo išmesta ar pati išsimetė iš tautos laivo. Tiesa, tos aplinkybės jai buvo. Bet visa pralošė tik tas, kas nustojo tikėti ar nepateisinti tikėjimo savo kūrybiniais veiksmais.

* * *

Jaunoji mūsų dabarties karta pateko į ypatingas aplinkybes. Tai savaime aišku, nebereikia to įrodinėti.

Tėvynės jaunimas neteko laisvės oro. Daug pačių narsiausiųjų žuvo laisvės kovoje. Kiti išvežti Rusijon. Tas visas jaunimas idėjiškai ir morališkai sovietinamas. Jis auga kitoks ir bus kitoks. Bet tai dar nereiškia, kad jis nustos būti lietuviškas. Laisvės ir žmogiškosios garbės siekimas suliepsnos ir jame, kai pradės skeldėtis sovietinio tautų kalėjimo mūrai.

Tegu ir maža mūsų tautos jaunimo dalis, galėjusi su tėvais pasiekti Vakarus ir Ameriką, pateko į kitokią aplinką. Sakoma, kad jai gresia nutautimas, savo tautos ir jos reikalų užmiršimas, visiškas pasidavimas kitų, ypač augštai civilizuotų kraštų kultūrai, pasaulėžiūrai ir papročiams.

Tai, be abejo, visai apčiuopiama, kasdieninė grėsmė, kuri labai aiškiai daro savo užkariavimus. Bet toji karta tebeturi savo lietuvišką elitą, neperanksti jai sušunkantį: „Kur eini, manoji karta?"..

Taip yra sušukęs „Studentų Žodyje" vienas tos kartos atstovų santarietis Saulius Šimoliūnas. Pasak jo, tų, kurie aiškiai yra apsisprendę laikytis lietuviško kamieno, bet nelinkę krypti į pasenusį mūsų tradicionalizmą,"... kelias yra daug sunkesnis, nes jie susiduria su priešingomis galimybėmis. Jie žmogiškąją dramą ir būtį pergyvena ne iš kokios aprėžtos lietuviškos pasaulėžiūros, bet betarpiškai per savo lietuvišką sielą. Dėlto jie kalba žmonėms kaip žmonėms, o ne vien kaip lietuviams. Jie yra lietuviški medžiai, augą Vakarų kultūrvaizdyje, bet ne tie šermukšniai lietuviškuose soduose. Dabartinėje sudaiktintoje dvasinėje atmosferoje jie tyliai ir paprastai žadina metafizinį žmogų, išsiilgusį gilesnių pergyvenimų ir polėkių, — jie žadina vakarietiškos kultūros individą"...

Apsiriktų, kas manytų, kad buv. Nepriklausomos Lietuvos jaunimas tebuvo pasitenkinęs tik šermukšnio būtimi savo tėvų soduose ar pakelėse ir nebūtų siekęs bei reiškęs „vakarietiško" kultūrvaizdžio vaisių. Tik svetimą imdamas, jis turėjo į ką čia pat atsiremti — savą žemę po kojomis ir tautą aplinkui. Tai buvo pagrindas ir kontrolė, kurios taip stokoja dabarties lietuvių jaunoji karta, gyvenanti svetimuose kraštuose.

Bet jos nuoširdūs rūpesčiai ir jieškojimai mus visus turi jaudinti ir skatinti talką.

* * *

Kartos gali būti ir yra skirtingos savo likimais, nuotaikomis, būdais, formomis ir idėjomis, kiek jos aplamai kinta gyvenime. Bet jos yra tas pats tęstinumas atžvilgiu tų reikalų ir idėjų, kurios nekinta, kurios visiems lietuviams buvo ir tebėra tos pačios.

Mintaujos lietuviai gimnazistai ar Maskvos lietuviai studentai caro laikais irgi neturėjo po kojų gimtosios žemės, ir tauta neturėjo laisvės, nei savo valstybės. Tas nekliudė jiems tikėti laisve, vėliau aukotis nepriklausomybei, plėsti kultūrvaizdį, savo esme susidėjusį iš vakarietiškų dvasinių vertybių.

Kiekviena mūsų karta, jaunesnioji ir pati jaunoji, jeigu tik ji atsirems į tas laisvės, teisės ir žmoniškumo bendrąsias idėjas, už kurias kovojo Kudirkos, Vaižganto, Višinskio, Biliūno, Biržiškos karta, — nebus „žuvusiojo karta" mūsų tautai. Surasdama ir atnešdama toms idėjoms savo laiko ir skirtingų aplinkybių naują stilių ir formą, ji bus tik našus papildymas ir visų mūsų pasigrožėjimas.

Sunkus buvo mūsų kartų kelias. Dabar net ne kelias, o daugeliui tik šunkelis, daugeliui tik klystkelis, daugeliui ir mirtkelis be sugrįžimo. Bet tebematome Laisvės Žiburį viršum augšto kalno. Ir kurie matome, — keliausime, neskaičiuodami nei dienų, nei dešimtmečių.

AR ESAME GERI SAVO DARŽO SARGAI?

VYT. ALANTAS

BRANGIAUSIAI LIETUVAI KAINAVUSI VIRVĖ

Jei šiandien paklausčiau savo brolį lietuvį: ar mes esame geri lietuviško daržo sargai, ką jis man atsakytų? Ar mūsų daržo tvoros tvirtos ir neskylėtos, ar vytelių sampynos pakankamai glaudžios, kad pro jas negalėtų įsibrauti visokio plauko didžiojo kelio valkatos, mūsų neapvogtų ir neprisėtų mūsų darže visokių piktžolių? Galop jei jį paklausčiau, ar mes patys savo rankomis neardome lietuviško daržo tvorų ir nepuoselėjame tokių augalų, kurie nustelbia tikras lietuviškas gėles, ką jis man atsakytų?

Lietuvis ilgus amžius keliaklūpščiavo prieš svetimųjų aroganciją. Lenkiškoji Jadvyga per Jogailą mūsų sodyboje taip įsigalėjo, kad iš jos išvaikė senuosius mūsų dievus ir įkurdino naujus, prakeikė mūsų kalbą ir ilgainiui mūsų daržą pavertė netvarkingu ir nešvariu šiukšlynu. Kodėl taip atsitiko? Dėl mūsų garsiosios tolerancijos (kurią, tarp kitko, mes patys keliame į padanges, bet kurios kiti visai nevertina), mažavertiškumo komplekso, neturėjimo tvirto lietuviško nugarkaulio ar dėl visko kartu? Gal trumpiausias ir teisingausias atsakymas būtų šis: mes užmiršome ar nesupratome reikalo puoselėti savo lietuviško daržo.

Ir gal visoje šioje istorijoje juokingiausia tai, kad mes dar ir lig šiol tebesodiname į kaltinamųjų suolą kitus, bet pamirštame savo pačių kaltę ir atsakomybę, tiksliau tariant, kaltę ir atsakomybę tų, kurie anais laikais laikė savo rankose Lietuvos vairą. Kai mūsų valdovai kūrė Lietuvos imperiją, kai jie maudė savo žirgus Juodojoje Jūroje, savo kardais drebino Kremliaus sienas ir buvo nevainikuoti Rytų Europos valdovai, tai mes juos vadinome didžiaisiais, o kai lenkai darė tą patį, t.y. plėtė savo valstybės sienas tik mūsų sąskaita ir, galima sakyti, mūsų pačių rankomis, tai mes juos keikiame, apšaukiame imperialistais, politiniais niekšais ir tt. Mes turėtume pagrindo į juos taip žiūrėti, jei mes tada būtume buvę maža ir silpna valstybė, bet mes buvome galingesni už lenkus. Atėjo pats metas tokį galvojimą peržiūrėti, nes Jadvyga atžygiavo į Lietuvą ne kanuolės vamzdį apsižergusi, bet atvažiavo mūsų pačių didikų lydima paauksuotoje karališkoje karietoje. Ji atkeliavo ne su kardu, bet su kryžiumi rankoje krikštyti lietuvių, ir lenkai jau kuris laikas stengiasi padaryti ją už tai šventąja. Valdyti reiškia numatyti. Gal Jogailai labai patiko Jadvygos nosis, gal jam labai rūpėjo atsegti jos nekaltybės diržas, bet jis, kaip milžiniškos imperijos valdovas, dėl svetimos princesės gražių akių neprivalėjo paaukoti savo valstybės nepriklausomybės. Tai juokingai perdidelė kaina! Užuot lenkiškus piršlius išprašę už durų, užuot pasakę griežtą: Ne! ir užuot prie savo sienų išstatę stiprias sargybas, mes plačiai pravėrėm esavo sodybos vartus naujai karalienei ir buvome tiek „kilnadvasiai" šeimininkai, kad atidavėme jai „globoti" visą savo milžinišką imperiją. Kieno kaltė, kad lenkai buvo geresni už mus valstybininkai, lankstesni diplomatai ir geriau mokėjo išnaudoti istorinį momentą?

O žinote, gerbiamieji, kuriai pasaulio valstybei brangiausiai kainavo kariamoji virvė? Lietuvai? Jei Kęstutis būtų pakoręs Jogailą už valstybės išdavimą, t.y. už slaptą susitarimą su kryžiuočiais, Lietuvos istorija

būtų nuriedėjusi kitais bėgiais. Bet Kęstutis buvo taurus riteris ir geras karžygys, bet blogas politikas. Jis savo klaidą atpirko savo mirtimi iš to paties Jogailos rankų. Ligšiol mes brangiai tebemokame už Kęstučio geraširdiškumą.

TAUTINĖS KULTŪROS POLITIKOS NEBUVO

Vytautas, tapęs vienvaldžiu Lietuvos valdovu, turėjo pakankamai galios Kęstučio ir Jogailos klaidoms atitaisyti. Jis galėjo jei ne visai paraližuoti, tai bent labai susilpninti lenkų įtaką Lietuvoje, jei būtų atkreipęs akį į lietuviško branduolio stiprinimą, kitaip sakant, jei būtų turėjęs nors bent kokią tautinės kultūros politiką. Jei jo pusbrolis Jogaila galėjo įkurti lenkams Krokuvoje universitetą, tai Vytautas bent galėjo įsakyti sudaryti lietuvišką alfabetą ar ką nors panašaus. Aišku, šiandien sunku pasakyti kokių išdavų būtų turėjusi bent šiokia tokia Vytauto lietuviškos kultūros politika, bet vienas dalykas yra visiškai aiškus: Lietuvos valstybė ir lietuvių tauta tolesnių amžių eigoje, be abejo, būtų turėjusi žymiai mažiau teritorinių, kalbinių ir kultūrinių nuostolių, kaip kad ji turėjo be jos. Vytauto vienas plunksnos pabraukimas būtų Lietuvos istoriją įstatęs į žymiai palankesnes vėžes.

Kaip vystėsi toliau Lietuvos istorija, žinome. Vietoje Jadvygos į Lietuvos sostą atsisėdo Kremliaus carienės ir carai (carai gi tarp kitko titulavosi ir Lietuvos didžiaisiais kunigaikščiais). Per 120 metų lietuvišką daržą teršė rusiškos piktžolės.

Ir tik tada, kai basanavičiai, kudirkos, valančiai ėmė atitaisinėti mūsų didžiųjų valdovų klaidas, kai jie iš lietuviško daržo ėmė ravėti svetimas usnis ir jų vietoje diegti lietuviškus daigus, Lietuva vėl atsistojo ant kojų.

Nepriklausomybės laikais pirmą kartą Lietuvos tūkstantmetinėje istorijoje suklestėjo tautinė kultūra. Nors trumpas, bet tai buvo auksinis mūsų kultūros laikotarpis.

Šiandien vėl į Lietuvą grįžo raudonieji Kremliaus carai su „misija" pabaigti tai, ko nebaigė baltieji.

MAKNOJIMAS SVETIMOSE DŽIUNGLĖSE

Jei dabar paklausčiau savo brolį lietuvį, ar ir šiandien nebėra mūsų tarpe tokių, kurie neturi savo tautinės kultūros politikos, ką jis man atsakytų? Kiek dar yra mūsų brolių lietuvių, kuriems svetimi tikėjimai ir internacionalai yra pasidarę brangesni už pačią lietuvybę? Lietuviškame charakteryje glūdi kažin koks svetimybių pasisavinimo pomėgis. Tenka su baime stebėtis kaip giliai ir plačiai įsišakojusios lietuvio galvosenoje tarptautinių vėjų atpūkštytos sėklos. Tokių mūsų brolių, kurie šiandien bejėgiškai tebemaknoja svetimose džiunglėse, yra legionai. Jie entuziatsiškai tebesidžiaugia svetimais blizgalais ir abejingai praeina pro lietuviškus perlus.

Tuo keliu ėjo ir nuėjo mūsų bajorija. Ji susižavėjo Varšuvos blizgalais ir atskilo nuo tautos kamieno. Ne Vilnius, bet Varšuva jai pasidarė dvasios tėvynė. Ji pasekė Jogailos pėdomis ir net nebejautė daranti tautos išdavimą. Ir, be abejo, mes jai būtume atleidę, jei, išmušus tautos prisikėlimo valandai, ji būtų nuo Varšuvos nusigręžusi: bet mūsų bajorija liko užkeiktai ištikima lenkiškoms tradicijoms ir lietuvių tautinio renesanso skelbėjams ne tik kad nepadėjo, bet

bloškė jiems į veidą paniekinantį litvomano vardą, isteriškai sušukdama: „Niekados!"

Nors šiandien mūsų brolių bėgimas iš lietuviško daržo nebevyksta taip sceniškai, kaip mūsų bajorų, bet jis vyksta. Šiandien tas procesas vyksta tyliai ir beveik nepastebimai. Mes gyvename susimaišę su d'delėmis svetimųjų masėmis ir dažnai net ir n bepastebime, kaip krinta lapai nuo lietuviško medžio ir amžinai mums žūva patręšdami svetimas dirvas. Kartais mes sutinkame tokių leisgyvių daiktų, kurie man visada primena mišką rudenį, kai iš patręsusių la sklinda nemalonus kvapas. Tai yra tebeslampinėją lietuvybės lavonai. Jie dar kartais pasisako esą lietuviai, bet pati lietuvio sąvoka jiems jau miręs daiktas. Liūdnas vaizdas.

LIETUVIŠKA SIENA

Aš manau, kad mums pats metas imti statyti kinišką sieną, dovanokite, ne kinišką, bet lietuvišką sieną aplink mūsų daržą. Ji turi būti aukšta, kad per ją nepersiristų svetimos bangos, neišplautų iš mūsų tarpo naujų aukų ir nepaplautų mūsų augalų, j turi būti aklina, kad pro jos plyšius neprasiskverbtų jokie tarptautinių sirenų vilioją balsai, ji turi būti tvirta, kad jos pamatų nepagraužtų, kad ir karščiausia svetimų tirpdinimo katilų lava. Iš savo daržo mes turime išravėti visas usnis ir jame puoselėti tik lietuviškas gėles. Lietuviška siena turi jas apsaugoti nuo visokių išorinių skersvėjų ir didžiojo kelio valkatų. Mes sumokėjome milžinišką kainą už savo apsileidimą, neapdairumą ir geraširdiškumą, mes dėl to praradome milžiniškus žemės plotus, didžius turtus ir neapskaičiuojamus savo brolių lietuvių skaičius, ir ateityje mes nebegalime ir nebeturime teisės būti tokie dosnūs, žinoma, jei mes dar norime išlikti ant žemės paviršiaus kaip tauta. Atėjo paskutinė valanda pagalvoti ir apie save.

Tūlas man pasakys, kad aš skelbiąs šovinizmą, tautinį fanatizmą ir panašius daiktus. Jei neatlaidus patriotizmas, besąlyginis atsidavimas lietuvybės idėjai, šalinimas iš lietuviško organizavimo visokių svetimkūnių, kurie trukdo jo normalų plėtojimąsi, kova su mažavertiškumo kompleksu yra nacionalizmas ir tautinis fanatizmas, tuomet, taip! Jei troškimas gelbėt savo brolius nuo išorinių bei vidinių, dvasinių priešų, jei pastangos visais įmanomais būdais, priemonėmis ir keliais stiprinti lietuvišką nugarkaulį, kad jis nebebūtų toks lankstus svetimai arogancijai, yra šovinizmas ir tautinis fanatizmas, tuomet, taip! Jei vertybių gradacijoje lietuvybės iškėlimas pirmon vieton yra šovinizmas ir tautinis fanatizmas, tuomet, taip, aš skelbiu šovinizmą ir tautinį fanatizmą. Jei, idealas padaryti lietuvių tautą pranašesnę ne tik mūsų pačių sąmonėje, bet ir kitų akyse, jei svajonė matyti Lietuvą garbingą, tauraujančią ir šviečiančią kaimynams savo pilietinėmis bei moralinėmis dorybėmis ir išryškintais tautinės kultūros pavyzdžiais yra šovinizmas ir fanatizmas, tai dar kartą: taip! — aš skelbiu nacionalizmą ir tautinį fanatizmą!

LIETUVIŠKAS CREDO

Man pasakys: visdėlto negalima užmerkti akių nei svetimoms kultūroms, nei svetimiems tarptautiniams idėjų sąjūdžiams, nei, pagaliau, svetimoms politinėms santvarkoms: mums reikia mokytis iš kitų!

Aš nenoriu būti suprastas klaidingai. Aš skelbiu lietuviško daržo branginimą ne tam, kad mes jame aklinai užsikastume. Tiesa, jo tvora turi būti augšta ir tvirta bet tik tam, kad į ją nesibrautų svetimi be jokios kontrolės. Savo darže mes patys turime būti šeimininkai. Nes turime patys savo rankomis diegti augalus, kurie mums reikalingi, o neleisti to daryti svetimiems. Mes turime savo darže jaustis turtingi ir nevaikščioti pas svetimus kaip ubagai. Mes neturime išleisti iš savo rankų lietuviško svertuvo. Mes galime ir privalome semtis iš kitų lobynų praturtinti savajam, bet neatvirkščiai: siūlyti dovanai savo turtus kitiems ir dar džiaugtis, kad jie juos priima. Mes galime skolintis iš kitų, bet mes neprivalome užmiršti, kad ir mes turime galėti ir kitiems skolinti. Mes turime ne vergauti, bet su kitais bendrauti. Pasilikti amžinais skolininkais kitiems nesiderina su mūsų, kaip lietuvių, garbe. Nesgi viskas pareina nuo mūsų pačių apsisprendimo. Gerai, kad mes ką-nors randame sau naudinga kituose, gerai. kad mes randame savo bylos užtarėjų laisvojo pasaulio galinguosiuose, betgi galutinėje išvadoje viskas susibėga į tai, kiek mes patys būsime tvirti, kaip lietuviai, kiek mes patys sugebėsime patraukti savėp laisvų tautų dėmesį savo originaliais kūrybiniais laimėjimais. Mes negalime eiti į tarptautine sceną be savo individualios asmenybės, be savo lietuviško credo. Mes nebegalime leisti sau daryti tų pačių klaidų, kurias darė mūsų valdovai. Anais laikais lietuvis kareiva ruošdamasis į žygį apsiginkluodavo kardu, skydu ir plieniniais šarvais, bet niekas jam neužmetė dvasinio lietuviško šarvo... Mes naujųjų laikų lietuviai, turime jį nusikalti.

Jei ąžuolas nebus tūkstančiais šaknų šaknelių įsisiurbęs į savo podirvį, audra jį lengvai išvers. Palyginimas gal šabloniškas, bet teisingas. O šiandien lietuvių tauta kaip tik yra atsidūrusi tokio ąžuolo būklėje. Raudonoji audra stengiasi palaužti lietuvių tautą ir kaip visumą ir jos atskirus narius. Galų gale tautą sudaro jos atskiri nariai. Kokie tie nariai, tokia tauta. Tauta, kaip tokia, tiek bus atspari, kiek bus atsparūs jos nariai. Lietuviams Krašte gresia fizinis ir dvasinis sunaikinimas, lietuviams, pasklidusiems po pasaulį, fizinis sunaikinimas negresia, bet gresia dvasiškai tautinis žlugimas. Mes šiandien desperatiškai ieškome gelbėjimosi plaustų, ir mums yra visiškai aišku, kad niekas mums po kojomis tų plaustų nepakiš. Priešingai, daug kas stengiasi iš po mūsų kojų juos paspirti, kad greičiau nuskęstume. Tad kas belieka mums daryti?

Tik pasitikėti savomis jėgomis, tik puoselėti ir turtinti savo lietuvišką nuosavybę. Geriausia dygsta sėkla ir tarpsta augalas saulėtame gerai apsaugotame nuo šaltų vėjų pamūryje. Ak, galime mes būti socialistai, marksistai ar egzistencialistai, bet pirmon galvon būkime lietuviški socialistai, lietuviški marksistai. lietuviški egzistencialistai, nes per raudonosios audros sukeltas bangas mes galime sėkmingai pasiekti Tėvynės krantus, tik plaukdami ant lietuviško plausto, kurį sukriomis vytimis surišo mūsų tautinio atgimimo vadai, kurį savo krauju sucementavo savanoriai kūrėjai ir kurį dar neseniai į vieną masę liedino mūsų partizanų tragiškai didvyriški žygiai.

LIETUVĖ MOTERIS REZISTENCIJOJ

EMILIJA ČEKIENĖ

Mūsų laimė priklauso nuo to, ką mes turime savo dvasioje, ne savo kišeniuje, — sako Schopenhauer.

Buvo laikai, kai žmonės šių žodžių prasme tikėjo ir stengėsi ją įgyvendinti. Tačiau šių dienų augštos civilizacijos ir didelio tempo gyvenimas dvasiškai žmogų nuvertino, materialiniai patogumai bei turtas baigia išstumti dvasines vertybes. Gyvenimas yra toks susmulkėjęs, jog dažnai sustojame ties smulkmenomis, o įprastu tempu praeinam nepastebėdami didelių dalykų. Gyvename laikus, kai žmogaus dvasią baigia užvaldyti materialinės gėrybės. Taip pat ir mums dabar toks patogumais grįstas gyvenimas grąso apsnūdimu, surambėjimu. Žmogus juk supūva dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto, anot dr. V. Kudirkos.

Praradimas tėvynės, artimųjų, naujų kraštų skirtingas klimatas, neįprastos gyvenimo sąlygos ir darbai negalėjo neatsiliepti neigiamai ir į lietuvės moters jautrią prigimtį tiek psichiškai, tiek fiziškai. Visa tai iš jos pareikalavo nepaprastos energijos ir valios. Atrodo, kad mūsų moteris galėjo likti be sielos, be idealų, be širdies. Bet reikia tik džiaugtis, jog taip neįvyko. Lietuvė moteris tą sunkų likimo bandymą atlaikė, gyvenimo kryžkelėj nesuklupo, nenusivylė, bet tvirtai žengia sunkiu, iš gimtojo lizdo išblokštos, benamės moters keliu. Taigi, ta materialistinė civilizacija vis labiau pavergianti žmogų, neaplenkia ir lietuvės moters, pirmiausia ją užklupdama šeimoj.

ŠEIMA SENIAU

Iki 13-jo amžiaus lietuvė moteris nebuvo tiek apsunkinta vaikų auklėjimo problemų. Vaikai augo be planingo, iš anksto paruošto auklėjimo, be organizuotų mokyklų, tačiau jie nebuvo auklėjami pagal kiekvienos motinos kapryzus. Jie augo natūraliai, prisitaikydami prie suaugusių gyvenimo ir veikiami nusistovėjusių, nerašytų auklėjimo taisyklių, įgytų paveldėjimo keliu iš tėvų, giminių ir kitų. Jų auklėjimo svarbiausias uždavinys buvo išauginti sveiką, padorų savarankišką žmogų.

Apie 15-tą amžių, Vytauto laikais, buvo pradėtos kurti pirmosios pradžios mokyklos Lietuvoj, kurios atėjo į pagalbą šeimos auklėjimui papildyti. Ir kai Vysk. M. Valančiaus laikais pradžios mokyklos mokslas buvo jau prieinamas beveik visiems kaimo vaikams, tai gubernatoriaus Muravjovo įsakymas jas uždraudė. Pradėta kurti rusiškos mokyklos. Nuo tada, iki pat I-ojo pasaulinio karo, lietuviai ėmė vaikus mokyti lietuviškai tik slapta namie. Ir čia iškyla svarbus lietuvės moters vaidmuo lietuvybės išlaikyme. Ji, daugiausia saugodama namų židinį, būdama nuolat arti vaikų, be tradicinio lietuviško auklėjimo, pradėjo mokyti ir lietuviško rašto, o tai išvedė lietuvių auklėjimą į platesnį, pilnesnį akiratį, suteikė galimybę naudotis lietuviška literatūra ir periodine spauda.

Nuo tada lietuvės moters pareigos tautos gyvenime įgyja vis didesnės bei platesnės prasmės ir atsakingumo. Dėka lietuvės motinos vargo mokyklų išaugo daug aktyvių mūsų tautos atgimimo didvyrių. O taip pat tuo laiku jau plačiau pasižymėjo ir mūsų moterų rašytojų būrelis, kaip Žemaitė, G. Petkevičiūtė, S. Pšibilauskaitė, M. Pečkauskaitė ir k.

Kai kitų kraštų moterys nuolat aimanavo dėl teisių sulyginimo su vyrais, tai lietuvei pats likimas tas teises suteikė, iš jos reikalaudamas daugiau, negu vien savo šeimos pareigų supratimo. Jai suteikė ir augštesnių, kilnesnių rūpesčių, negu kasdieniai, privertė daugiau protauti, kitaip sakant, įjungė kartu su vyrais dalyvauti kovoj už tautos laisvę.

Su neilga Lietuvos nepriklausomo gyvenimo pertrauka, kada mūsų moters gyveni-

mo sąlygos pagerėjo, užklupus vėl žiauriai okupacijai ir tremčiai, jos egzistencinė kova tęsėsi dar sunkesnė, negu anais atgimimo laikais. Dideli moters darbai, kurie tėvynėje savaime, be didelių mūsų pastangų bei rūpesčių būdavo atliekami, gi atsidūrus tremtyje, jie sudaro lietuvei moteriai sunkias problemas: tai lietuvybės ir tautinės sąmonės išlaikymas. Dabar ji gimtojo krašto meilę ir grožį turi įskiepyti svetur augančiai jaunajai kartai, o tai daug sunkiau, negu gyvenant savoj, kad ir okupuotoj teritorijoj, tarp savų žmonių, nes anot W. Zauerio, tautos narys miršta, kaip medis, perkeliamas į svetimos šalies žemę.

DABARTINĖ ŠEIMA

Šeimos gyvenimo klausimus nagrinėjanti literatūra, paskutiniu laiku vis daugiau ima kelti susirūpinimo šeima, kuri pati iš prigimties nepasikeičia, bet ypatingu tempu yra veikiama ir keičiama gyvenamo momento sąlygų. Dėl augšto gyvenimo standarto ir ryšium su tuo pakitėjusių gyvenimo sąlygų, individualistinė šeima susidūria su kolektyvu. Ji, būdama visuomeninio gyvenimo širdis, žmonijos progreso talkininkė, to progreso yra giliai paliesta.

Dabartinė šeima pradeda išeiti iš natūralių prigimties dėsnių. Žmogaus gyvenimui progresuojant ir reikalavimams didėjant, vedusieji, o dar svarbiau vaikai, darosi vis ilgesnį laiką atskirti vienas nuo kito. Ir kai vakare visos šeimos nariai pavargę nuo ilgo darbo ir reikalingi poilsio, nebelieka energijos kūrybiniam šeimos židiniui, o ypač vaikų auklėjimui. Ir pajuntama stoka šeimyninės harmonijos. Vaikai per dieną būdami gatvėj, daržely ar mokykloj, yra atiduoti kolektyviniam auklėjimui, nevisada tinkama kryptim vedamam. Jie, vakare grįžę namo, yra išsiilgę jaukios namų šilumos, dažnai jos neranda. Išvargę, nervingi tėvai nepajėgia išklausyti vaiko didelių problemų ir dalintis su juo jo įspūdžiais. Vaikai vieną kitą kartą nusivylę, tos šeimos prieglobsčio, tos draugiškos šilumos ima ieškoti už namų sienų, vyresniųjų draugų tarpe. Ir tas nejučiom silpnina ryšį su tėvais bei gimtaisiais namais.

Jei daugelį paklaustume, kam tenka atsakomybė, sprendžiant didžiąsias šeimos bei vaikų auklėjimo problemas, gautume tik vieną ir griežtą atsakymą — moteriai. Vyrui tenka didžiausia pareiga rūpintis šeimos išlaikymu, tam paskirti didžiąją savo energijos ir laiko dalį. Gi šeimos židinio rūpesčiai, apsaugojimas jos nuo nutautėjimo, naujų laikų neigiamų įtakų, yra lietuvės moters didžiausia atsakomybė, jos tiesioginis dalyvavimas rezistencinėj kovoj už Lietuvos laisvę.

Kaip matome, lietuvės moters pastangos visada buvo nukreiptos į tai, kad ne tik joje pačioje ar jos vaikuose, bet visoj aplinkoj stiprėtų tautinė sąmonė ir lietuvybė. Ji skleidė gilų, negęstantį patriotizmą. Dėka lietuvės moters ir šį paskutinį kartą, ištikus tėvynę pavojui, šimtai ir tūkstančiai mūsų jaunimo išskubėjo į frontą savanoriais bei partizanais.

LIETUVĖ UŽ GELEŽINĖS UŽDANGOS

Nei vienams kitam krašte lietuvė nėra taip pavergta, kaip Sovietų Sąjungoje. Pasiskaitę sovietinę spaudą, pasikalbėję su retkarčiais grįžtančiais iš ten, matome, jog ten visomis priemonėmis okupantas braunasi į mūsų šeimą, moteris stumte stumia iš namų, versdamas vaikus pavesti auklėti įvairioms auklėjimo institucijoms. Gi jas taip apkrauna darbu, jog moterų didžiausias rūpestis ne šeima, bet, kaip padidinti ir taip jau dvigubas įvairaus darbo normas, ką daryti, kad pieno upės kolūkiuose tekėtų ir t. t., o vaikams paaugus, jie neva savanoriškai visai išplėšiami iš gimtųjų namų į tolimiausius tyrus vergų darbams. Iš tarybinės lietuvės reikalaujama būti aktyvia komunizmo statytoja.

Tačiau nors ir taip, nors vienos iš jų gyvena tėvynėj materiališkai ir morališkai skursdamos, o kitos vergų stovyklose sunkiausius darbus dirba, bet Lietuvai jos nežūna. Jos su savim nešiojasi vieną didį ir brangų turtą. Jis yra svarbiausias ir būtinas mums visoms. Jis stiprus, lengvai pasiekiamas ir tiek giliai įaugęs, jog niekas nepajėgia jo išrauti. Tai nemirštamas konservatyvaus lietuviškojo charakterio patriotizmas, kurį lietuviai yra paveldėję iš savo protėvių.

Mūsų seserys už geležinės uždangos apsi-

ginklavusios didele kantrybe ir giliu patriotizmu, ruošdamos tam ir jaunimą, tęsia rezistencinę kovą su klastinguoju tautos priešu. Tačiau tėvynėje nutautėjimo pavojus nėra toks didelis, kol ten gyvena dar senoji karta, ne sovietinėj santvarkoj išaugusi.

Komunistai patys gerai žino, kiek moterys turi įtakos kraštui ir bijo to, žinodami, kad jų tarpe mažiausia yra komunizmo šalininkių. Nepasitiki moterimis, todėl ir į atsakingas vietas jų neprileidžia, žlugdo jų moralę. Bet vargas ir skurdas yra nutautėjimo priešai. Ta garbinga lietuvės moters pareigų supratimo praeitis ir už geležinės uždangos esanti dabartis, įpareigoja mus, gyvenančias laisvam pasauly, atlikti dvigubai.

DABARTINIAI LIETUVĖS MOTERS UŽDAVINIAI

Dabar, kai lietuvių tauta stovi vėl prieš žūtbūtinę kovą savo gimtoje žemėje ir už jos sienų, kai griaunami mūsų tautos egzistencijos pagrindai, lietuvė ir vėl atsistoja tos kovos vidury. Kai tautos viduje griaunama jos kultūra, slopinama kūryba, atimta individo laisvė, nemažu tempu eina rusinimas, tai laisvam pasauly į mūsų atsivežtus tautos lobius, į lietuvišką dvasią nemažesniu tempu skverbiasi kitų tautų kultūros, tradicijos, o gal didžiausias mūsų tautos dvasios naikintojas yra materialinė gerovė, kuri savo gundančiais viliojimais apakina ir užliūliuoja saldžiu miegu.

Taigi, kylant gerovei, žmogaus reikalavimams didejant, didėja reikalavimai ir lietuvei moteriai. Būsimos laisvos Lietuvos ateitis didele dalimi priklausys ne vien nuo politinių bei diplomatinių veiksnių, bet ir nuo mūsų moters, nes kovos galo nesimato, dabartinių už Lietuvos laisvę kovotojų didžią dalį teks pakeisti jaunaisiais kovotojais, teks išauginti naujų karių ir vadų. Teks išugdyti pilnutinių ir stiprių asmenybių, kurios daugiausia yra reikalingos kovoje už laisvę.

* * *

Prie dabartinių mūsų moters uždavinių supratimo pravartu būtų ilgiau sustoti. Kokia turėtų būti šių dienų ir ateities lietuvė, kad kovoj už Lietuvos laisvę, jei nepralenktų, tai bent neatsiliktų nuo pirmykščios? Laisvam pasauly gyvenimas rieda dideliu tempu, kasdieniu keliu. Nė netikėtina, kad nuo tragiško mūsų šalies pavergimo suėjo jau 16 metų. Nėra kuo girtis, bet negalima ir neigti, kad per šį laiką lietuvė moteris pasinėrė svetimoj, patogumais viliojančioj jūroj. Nors dideli atstumai, neįprasto darbo nuovargis, ilgas išeivijos laikas kelia abejingumą ir gerokai pakerta jėgas, bet galime drąsiai tvirtinti, jog ir laisvojo pasaulio lietuvė moteris rezistencinę kovą tęsia garbingai.

Ji yra sąmoninga lietuvybės gynėja, palaikytoja ir tautos ateities kūrėja. Be šeimos pareigų, mūsų moteris aktyviai dalyvauja socialiniame bei kultūriniame lietuvių gyvenime. Ji dalyvauja organizacijose, kurios daug prisideda prie Lietuvos bylos kėlimo svetimųjų tarpe ir laimi daug simpatijų Lietuvai: rengia parodas, koncertus, paskaitas, minėjimus, leidžia leidinius ir organizuoja šalpos darbą. Turime dailininkių, rašytojų, dainininkių, visuomenininkių, mokslininkių ir kitų susipratusių lietuvių moterų, kurios savo poilsio laiką aukoja tėvynės ateičiai kurti. Taip pat ir savo pajamų dalį atiduoda Lietuvos laisvinimo kovai. Ji seka tautos gyvenimą ir aktyviai jame dalyvauja.

Tačiau, tokiai kovai kovoti, aukų ir pasiryžimo niekad nebus perdaug. Todėl ir mūsų moteris neatlieka tautai pareigų tiek, kiek galėtų ir turėtų atlikti. Permažas moterų skaičius tais reikalais domisi. Gerai žinodamos, jog per savo bei svetimą spaudą ir viešą opiniją galėtume kelti idėjas ir rodyti pasauliui, kaip kenčia lietuvė už geležinės uždangos, sutartinai ir visos drauge galėtume įdėti daug didesnį įnašą Lietuvos laisvės pagrindan.

LIŪTAS IR LAPĖ

Kelios kritinės pastabos apie gen. S. Raštikio atsiminimų pirmąjį tomą.

BRONYS RAILA

Tasai, kuris tiki, kad praeitis negali būti keičiama, matyt, dar nėra parašęs savo atsiminimų...

Torvald Gahlin

Prof. Richard Armour, Amerikoje daugelio mėgstamas satyrinių knygų apie moteris autorius, Europos bei Amerikos istoriją, savo veikale „It All Started with Europa", vienoje vietoje rašo:

„Didžiausias iš Romos imperatorių buvo Julius Caesaris, kuris vedė legionus per visą Europą. Jis ypač turėjo malonumo užkariaudamas Galiją, kurią padalino į tris dalis: Veni, Vidi ir Vici. Caesaris buvo pats pirmasis generolas, parašęs savo memuarus, tuo sudarydamas precedentą, kurį vėliau perdaug kas yra sekę"...

Bet pas mus dar ne perdaug. Sakoma, kad savo mažoje kariuomenėje esame turėję apsčiai generolų, bet gen. Stasys Raštikis, berods, bus pirmasis iš generolų, kuris šiais pokario metais parašė tikrai stambius savo atsiminimus. Jei juos paseks kitų generolų ir pulkininkų atsiminimai, tikrai galėsime džiaugtis. Kai mūsų vėliausios istorijos archyvai ir įvykių šaltiniai yra išdraskyti bei kitaip sunaikinti, jos liudininkų pasakojimai būtų ne tik įdomūs, bet ir svarbūs ateičiai. Tai lygiai dera ne tik kariams, bet ir politikams, diplomatams, ekonomistams, kultūrininkams. Kiekvienas juk turės ką nors papasakoti apie anuos arba geruosius, arba nors kruvinuosius laikus...

PLATUS REGRATIS

Turime būti dėkingi „Lietuvių Dienų" Leidyklai, padovanojusiai mums gen. S. Raštikio „Kario atsiminimų" pirmąjį tomą — KOVOSE DĖL LIETUVOS (704 psl.), o ateinančiais metais žadančiai išleisti ir antrąjį, turbūt, neplonesnį tomą. Graži, įtikinanti savo svoriu knyga, ir jau pradedant nuo paties viršelio: autoriaus portretas puošnus, ir tiek medalių ir juostų ant krūtinės, jog ir nenorėdamas turėtum pagalvoti, kad tam visam įgyti reikėjo daug širdies narsumo, rankos kietumo ir smegenų tirštumo galvoje.

Knyga mūsų spaudoje ir skaitytojuose rado susidomėjimo. Ji to verta, nes daugeliu atžvilgiu tai labai įdomi ir vietomis didžiai kontraversiška knyga. Prasideda ji aprašymu vietų ir žmonių dar prieš autoriaus užgimimą, toliau smulkiai vaizduoja jaunojo Raštikio vaikystę, pirmąsias mokyklas, Pirmojo Pasaulinio Karo nuotykius, Lietuvos Nepriklausomybės kovas ir autoriaus dalyvavimą jose, karo belaisvio išgyvenimus Sovietų Rusijoje, grįžimą Tėvynėn ir įsijungimą į tolesnę tarnybą mūsų kariuomenėje, naujus mokslus, kopimą augštyn ligi generalinio štabo viršininko ir pagaliau kariuomenės vado vietų ir baigiasi paskutinėmis dienomis prieš sovietų ultimatumo įteikimą 1940 metais birželio mėnesį. Visa tai nu-

piešta su tolimomis ekskursijomis į šalį, kelionių įspūdžiais, šeimyniniais reikalais, jų tarpe dažnu ir visuomet jautriu priminimu tragedijos, ištikusios generolo šeimą, bolševikams pagrobus ir Sibiran išdanginus jo dukteris. Tame veidų ir įvykių rezginyje nušviečiama daug mūsų politikos faktų bei užkulisių, atsiliepimų į mūsų kariuomenės reformas ir jos ugdymą. Tai autorius yra laikęs svarbiausia savo paskirtimi.

Tai platus regratis, akimi vos aprėpiamas laukas prisiminimų, išgyvenimų, įvertinimų ir pervertinimų manevrams. Lyg koks nuostabus sapnas tai bėga šimtais knygos puslapių, ir nejučiomis prisimeni Marcel Proust'ą, kuris savo pirmoje knygoje „Les Plaisirs et les Jours" jau rašė: „Yra geriau išsapnuoti, nors ir ne tiek paslaptingai, ne tiek aiškiai"...

Taip ir generolas čia persapnuoja savo gyvenimą, — nors ne tiek aiškiai, bet paslaptingiau ir su staigmenomis, labai savotiškai nušviečiančiomis vieną mūsų Nepriklausomybės laikotarpio tarpsnį.

VIETOJE ATSIMINIMŲ — AUTOBIOGRAFIJA

Pirmiausia, gen. S. Raštikis išeina į skaitytojus su gana savotišku nusiteikimu. Įžangoje jis visai teisingai pastebi, kad čia būsią *„tik subjektyvūs vieno žmogaus atsiminimai"*, ir tuojau pat išreiškia pageidavimą, idant jo veikalas sukeltų *„nešališką kritiką ir polemiką*, kuri gal priartins mus prie istorinės tiesos ten, kur man gal nepavyko arčiau prieiti"... Toks mastas sau (pasilaikant teisę būti subjektyviu) ir visai skirtingas kritikams (kad jie būtų bešališki, taigi objektyvūs), — nebūtų teisingas. Autorius savo veiksmus apipiešia subjektyviai, šališkai, asmeniškai ir labai apologetiškai, tad jis turėtų sutikti, kad ir kritika gali būti tokia pat.

Antra, toje pat įžangoje jis iškelia savo atsiprašymą dėl galimų knygos literatūrinių trūkumų: „nesu nei literatas, nei rašytojas, nei žurnalistas, neturiu šiai sričiai nei gabumų, nei patyrimų"... Vadinasi, pastatė didelį pusantro tūkstančio puslapių rūmą, ir labai atsiprašo, kad neseą nei architektas, nei dailidė, nei mūrininkas, nei dažytojas! Ne, taip irgi negalima. Tada reikėjo rūmų nestatyti. O jei jie pastatyti, tai jiems būtina taikinti atitinkamus tos rūšies statybos reikalavimus. Generolas vienoje vietoje teigia, kad jam sekėsi rašyti gerus straipsnius kariniais klausimais, sakyti geras prakalbas ir būti puikiu propagandistu, taigi...

Čia iškyla literatinis ir metodinis knygos vertės klausimas. Jis yra svarbus kiekvienai knygai. Deja, mūsų išvados šį kartą negali būti labai linksmos. Jau pati veikalo antraštė gerokai netiksli: — *„Kovose dėl Lietuvos"*... Apie tikrąsias autoriaus kovas dėl Lietuvos, kur jis pasireiškė šauniai ir kariškai, tėra aprašymų mažiau, nei per 100 puslapių, o kiti 600 puslapių apima daugiau pašalinius, asmeninius dalykus arba veiksmus iš politikavimo srities, mokymąsi, administracinius darbus, derybas, keliones, vizitus, pažintis etc., kas toli gražu negali būti vadinama kovomis karine šio žodžio prasme. Autorius čia, be abejo, bus kiek pasidavęs „tremties" dvasiai, kur dabar kone kiekvieną nusičiaudijimą yra įprasta vadinti kova už Lietuvos išlaisvinimą...

Knyga tituliniame lape visuomenei pristatyta, kaip buvusio Lietuvos kariuomenės vado *karo atsiminimai*. Tuo aiškiai pasakomi du įsipareigojimai: tai bus kario atsiminimai iš kovų dėl Lietuvos ir tai pasakos buvęs Lietuvos kariuomenės vadas. O ką randame? Tikrųjų kario atsiminimų, kaip minėjome, tik žiupsnelį, o iš tikrųjų randame smulkią autoriaus *autobiografiją*. Gi panorėjęs parašyti savo autobiografiją, autorius jau negali laikytis tų objektyvių rėmų, kurie derėtų karinių memuarų (atsiminimų) knygai.

Memuarams rašyti yra įvairūs būdai, pvz., chronologinis ar dalykinis. Pirmuoju atveju autorius turi pasakoti įvykius jų tekmės tvarka, antruoju — juos suskirstyti į grupes, į atskiras problemas ir tai nuosekliai atitinkamuose skyriuose išbaigti. Gen. Raštikio atsiminimuose šiedu metodai perdėm sujaukti, sumaišyti, nebėra jokio kriterijaus, ką ir kur kada pasakoti, įvyksta gausybė pasikartojimų, dėl ko knyga mažiausia dvigubai be jokio reikalo pailgėja (pvz., kelis kartus įvairiose vietose autorius vis pasakoja, kad Lietuvos kariuomenės vadai ir štabo viršininkai dažnai keitėsi, kiek jų buvo ir t.t.).

Pirmojo tomo duomenys rodo, kad auto-

rius labai nesunkiai galėjo savo atsiminimams paimti nuoseklią dalykinę formą, o tai būtų itin pritikę kariuomenės vado memuarams. Pvz., jis galėjo viso tomo pagrindan padėti skyrių *„Darbų ir reformų planas"* (323 psl. ir ant čia iškeltų problemų pastatyti visą veikalą, tas problemas išskirstyti ir išnagrinėti nuo pradžios ilgi galo, tegu ir nukrypdamas, kur reikia ir labai norisi, į autobiografines bei asmenines atsiminimų lankas. Tada būtų galėjęs išeiti sodrus veikalas. Didžiai gaila, kad autorius, tokį stambų darbą rašydamas, nepasitarė su savais ar svetimais literatais specialistais ir nepastudijavo visur prisilaikomos gerų memuarų rašymo formos bei būdų. Gal tuomet būtų parašęs veikalą, kurį, kaip pas mus sakoma, galima versti ir į svetimas kalbas.

Autorius susikuklina, sakydamas nesąs nei literatas, nei žurnalistas. Knygoje yra pastraipėlių, kurios labai nusisekusios. Pvz., mūsų kariuomenės įžengimo į Vilnių nuotaikas generolas dviem sakiniais itin puikiai pavaizduoja: „Džiaugiasi vilnietis, ne tik lietuvis, bet ir lenkas, gudas ir žydas, matydami gražų, sveiką, stiprų, drausmingą, gražiai aprengtą ir gerai apginkluotą lietuvį karį, ir jausdamas skanios lietuviškos duonos ir dar skanesnių žemaitiškų kumpių viliojantį kvapą. Jie džiaugiasi, nes mato, kad kartu su Lietuvos kariuomene į Vilnių įžygiuoja laisvė, tvarka, tolerancija, darbas ir duona" (641 psl.). Tegu tų dviejų sakinių derinys sintaksiškai ir stilistiškai ne visai tobulas, bet momento nuotaikos esmė perduota labai ryškiai, trumpai, sodriai.

Deja, tokių vietų knygoje nėra daug. Parinktieji gražūs, vietomis gana taiklūs motto prie atskirų skyrių rodo autoriaus šiltą dėmesį poezijai ir tai, kad jis yra godus knygų skaitytojas. Bet jo literatiniai gabumai yra ypatingi, „kariški". Jis turi gerai išbrandintą stilių kariuomenės įsakymams, trumpoms prakalboms, planams, rezoliucijoms, neilgiems straipsniams kokiu konkrečiu, nepainiu klausimu. Šiems žodiniams manevrams (pratimams) jis visada labai gerai vadovauja, kas kariškai išsireiškiant maždaug prilygtų grandies ar net kuopos vadovavimui. Bet šį kartą, išėjus į lauką, kur tenka vadovauti gana painių problemų divizijoms, kur susidurta su milionine *žodžių armija*, kai reikėjo nuosekliai parašyti stora knyga, — generolo sugebėjimai pasirodė nepakankamoje augštumoje.

Tai aš pažymiu ne kaip kokį kaltinimą, nes autorius turi švelninančių aplinkybių. Kūrybinei literatūrinei kultūrai įsigyti neužtenka pastudijuoti metus karo mokykloje (nelietuviškoje), ar porą metų karo akademijoje (irgi nelietuviškoje), ar net keleris metus veterinarijos fakultete. Jei kas nėra gavęs specialių gabumų iš Praamžiaus, tam čia reika daugelio metų lavinimosi ir nokimo. Parašyti visais atžvilgiais gerą knygą yra sunkiau ir reikalauja didesnio pasiruošimo, negu vadovauti taikos meto divizijai. Bet... jei knygos rašomos, noblesse oblige (kilnumo pareigos) dėsnis teisingai reikalauja tam tikro literatūrinių lygmenų minimumo.

PIEŠINYS IŠ PIEŠINIO

Nuostabiai tikras žmogaus veidrodis yra jo atsiminimai. Juose matyti ne tik medalių, ordinų ir jų kaspinų fotografija, bet ir daug, kas giliau, kas yra už kaktos ar krūtinėje.

Pirmasis atsiminimų tomas pateikia buv. kariuomenės vado charakteristiką visu pilnumu. Tai nupiešia jis pats, rašydamas ne ką kitą, kaip tik savo autobiografiją. Jo būdas atsiskleidžia su visomis geriausiomis savybėmis ir taip pat tokiomis, dėl kurių, kaip sakoma, gali būti įvairių nuomonių. Labai būdingą ir tikslią išvadą savo recenzijose yra davęs Vytautas Meškauskas „Vienybėje", pastebėdamas, jog generolas buvęs „pirmojo mokinio" klasėje tipas, — klasėje puikiausias mokinys, penkiukėmis iškalęs kiekvieną dalyką, visus perviršijęs. Bet kai išeina į gyvenimo areną, daugumas tokių pirmųjų mokinių paprastai susimaišo, pasimeta arba lieka amžinai nustebę: kaip čia galėjo atistikti, kad man nepasisekė, kad aš nebebuvau pirmasis?..

Kaip daugelį savo veiklos draugų, taip ir dabar skaitytoją generolas patraukia išskirtinomis ir klasikinėmis teigiamo žmogaus savybėmis. Ne tik gabus, bet ir darbštus, metodiškai darbštus. Kokį tik sau mokslinį ar šiaip praktinį uždavinį pasistato, jo siekia atkakliai, dirba, nežiūrėdamas antlaikių, ir pasiekia. Labai gerai baigia veterinarijos kursą, su augščiausiais pagyrimais baigia Berlyne karo akademiją. Beveik gaila, kad autorius dėl patriotinių sumetimų turėjo

mesti kunigų seminariją, — tokio gero būdo dvasininkas būtų toli ėjęs, ir šiandien mažiausia būtume turėję vienu lietuviu vyskupu daugiau. Jis visada religingas, pamaldus, nuoširdus praktikuojantis katalikas. (Jis vienoje vietoje nustemba, kad vienas jaunalietuvių vadeiva iš Mažeikių už tai jį vadinęs „davatka" ir „škaplierninku". Tai, žinoma, buvo retas nesusipratėlio įspūdis, nes kiek man žinoma, augščiausias įžeidimas, kokiu generolą kartais pavadindavo Kauno jaunalietuviai ar neolituanai, buvo — „povas", kas reiškė tik to išdidaus teatrinio paukščio savybes). Visumoje kuklus, paprastas, bet taip, kad tas kuklumas ir paprastumas turi parodyti tikrąją tiesą: nebuvęs kalbėtojas, bet gerai kalbėdavęs; nebuvęs rašytojas, bet gerus straipsnius rašęs; nebuvęs politikas, bet vis politikavęs Lietuvos naudai; nesiekęs garbės, bet savo autoritetu visuomenėje prilygęs ir populiarumu net pralenkęs prezidento Smetonos autoritetą, dėl ko svarbiausia šis jį ir nušalinęs nuo kariuomenės vado vietos!.. Aplamai autorius apie save ir savo darbus visada yra geros nuomonės. Tai yra žmogiška, natūralu ir savaime suprantama. Ir ką jis daugelį kartų knygos puslapiuose pabrėžia, tai savo tiesumą, nuoširdumą, atvirumą, — puikias lietuviškas savybes, kurių atskleidimas labai lengvina ir kiekvieno jo knygos kritiko naštą. Toks atviras ir nuoširdus santykiuose su kitais žmogus juk nebus mimoziškai jautrus ir tiems, kurie jo atžvilgiu bus savo ruožtu lygiai atviri ir nuoširdūs.

Už blogą mėgstąs atvirai papeikti, už gerą pagirti, autorius savo knygoje tikrai nešykšti papeikimų ir pagyrimų, pataikavimo ir saldžialiežuvavimo. Vienintelė idėjinė politinė grupė, kuriai jis neslepia savo nepasitenkinimo ir priekaištų, yra tik mūsų buvę tautininkai ir ypač jaunalietuviai (kuriems tikrai priskirta daugiau svorio, negu jie turėjo karinių, valstybinių ir politinių klausimų sprendimui). Visoms kitoms politinėms grupėms bei organizacijoms jis palankus, randa šiltą žodį joms ar jų vadams, bent, mažiausia, laikosi neutraliai. Šiltai pakalba ir apie santykius su svetimų kraštų kariuomenėmis, ypač palankią nuomenę dėsto apie lenkų kariuomenę ir jos tragediją (lenkų kariuomenė buvo šauni, tik krašto politika bloga. Aplamai, pagal autoriaus militarinę filosofiją, visur, ir Lietuvoje, jei kur kariuomenei nesisekė, jei ji pralaimėjo ar nesiryžo savo pareigos net pamėginti vykdyti, kalti buvo ne generolai, bet politika, ypač bloga užsienio politika)...

Dar nežinia, kaip buvo iš tikrųjų, bet iš atsiminimų puslapių išeina, kad gen. Raštikis buvo išsiugdęs labai teigiamas pažiūras į tvarkos išlaikymą valstybėje ir pilietinį drausmingumą. Visokiems perversmams ir pučams jis nerodo palankumo. Dar daugiau! Keistai aplinkybėmis susidėjus, jis kaip Kristus atsilaikė šėtono gundymams: pasitraukus iš kariuomenės, palkininkai jam siūlėsi daryti dar vieną perversmą ir grąžinti vadą į savo vietą, jei ne augščiau, — bet generolas nedviprasmiškai atsakęs: atstokit nuo manęs, nedarykit to, nėkam nebus naudos!..

Tačiau visumoje, jeigu autorius būtų parašęs tikrus kario ir kariuomenės vado memuarus, o ne tik plačią savo autobiografiją, tai daugelio psichologinių aplinkybių gal būtume nei nežinoję. O dabar turime įrodymų, kaip nepriklausoma Lietuva duodavo progos atsiskleisti gėlėms su pačia demokratiškiausia dvasia. Gen. Raštikis čia galės eiti puikiu „self-made man" pavyzdžiu. Labai neturtingas dvarų liokajaus ir špitolniko sūnus, savo darbštumu ir gabumais jis pasiekė generalinio štabo viršininko vietos, dar prieš 40 metų amžiaus. Ir jam vis taip sekėsi, kad laimingai užmezgus romansą su būsima žmona (kurio etapus jis visdėlto gana naiviai aprašo), netrukus paaiškėjo, jog ir žmona yra ne šiaip sau pradinės mokyklos mokytoja, bet tikro ar bent tariamo valstybės diktatoriaus dukterėčia! Tikrai nuostabus atsitiktinumas... Ir kaip teigia kaikurie psichologai, kada pačios kukliausios socialinės kilmės nariui taip ima sektis, tai jis yra kandidatas įgyti *superiority complex*, kas paprastai yra naujas šydas įgimtam (ir sunkiai išnykstančiam) *inferiority complex'ui*.

Tokių duomenų pilna generolo knygoje, bet tai išnagrinėti užimtų perdaug vietos.

KLAIDŲ KOMEDIJA

Prieikime pagaliau prie esminių generolo atsiminimų vietų. Tai, kas duota per kelis šimtus puslapių, nebūtų įmanoma perpasakoti bei pervertinti per kelis puslapius. Bet galime sustoti ties pagrindiniu autobiogra-

fijos bruožu — jos politiniais siurprizais ir pikantiškumais, kurie be abejo daugiausia prisidėjo pire knygos populiarumo.

Taip, tie politiniai bruožai yra pikantiški ir atskleidžia paslapčių, kurios rodo, kad Lietuvos politinis gyvenimas nebuvo toks niūrus ir nuobodus, kaip kaikas dar šiandien mėgina vaizduoti. Mūsų memuaristai tik dar baisiai nemoka tų įvykių dramatiškai ir grakščiai piešti. Jei jie mokėtų, tai, pasirodo, turėtume istorijų, kurios ne ką nusileistų savo spalvingumu Borgia gadynės ar kokio tolimųjų rytų krašto klastų nuotykiams.

Generolas Raštikis čia mums vienu požiūriu pasirodytų tikras unikumas, kuris diktatūrinėje santvarkoje, kariuomenės pastatytoje ir palaikomoje, pateko į augščiausią tos kariuomenės vadovybę, nei pritardamas tai santvarkai, nei nors pirštą kur pridėjęs tai santvarkai įgyvendinti, nei dalyvavęs kuriame nors vidaus puče! Jei tokią knygą paskaitytų Pietų Amerikos kariai ir politikai, jiems tikrai nulūžtų galva bekraipant iš nusistebėjimo: kaip visa tai galėjo atsitikti?! Bet va pas mus taip atsitiko, nors apie tai viešumai tepapasakojama tik po pusantro dešimtmečio...

Pirmųjų seimų santvarkos Raštikis negiria, o 1926 metų laikotarpį vaizduoja, kaip stipriai ydingą. Tačiau lemtingame karininkų perversme 1926 m. gruodžio 17 d. jis *visai nedalyvavo, apie jį nieko nežinojo ir patį perversmą šiandien laiko (ir anuomet turbūt laikė) mūsų valstybei ir kariuomenei buvus nereikalingą ir net žalingą.* Nežiūrint to, naujajai santvarkai jis buvo lojalus ir gan sparčiai kopė augštyn. Gen. Kubiliūno 1934 metų puče jis irgi nedalyvavo, jo nerėmė, nors jo tikslus nujautė ir jo siekimų esmę palaikė. Nežiūrint to, jis netrukus gauna progos užimti gen. Kubiliūno turėtą vietą. Vadinamojo „suvalkiečių sukilimo" metu jis jau buvo kariuomenės v[illegible], bet kai ten tvarkai atstatyti buvo kreipiamasi kariuomenės paramos, jis... atostogavo Palangoje ir nieko nežinojo, kas ir kaip buvę daroma. Grįžęs Kaunan, jis tik rūpinosi atitaisyti žemesnių viršininkų veiksmus. O šiaip, šalia savo tiesioginės pareigos rūpintis kariuomenės sutvarkymu, apginklavimu ir paruošimu krašto laisvei ginti, jis pasirodo *visą laiką kovojęs* (gal dėl to ir antraštė „Kovose dėl Lietuvos"?) *su A. Smetonos įvairiomis vyriausybėmis, o ypač tautininkais ir jaunalietuviais.*

Dėl ko?

Dėl labai gražių ir šiandien stačiai madingų dalykų. Dėl to, kad Šaulių Sąjunga priklausytų kariuomenei, o ne jaunalietuviams ir tautininkams. Kad pavasarininkai būtų gerbiami, kaip kariuomenės palaikytojai. Kad būtų panaikinti karo komendantai ir nebūtų vien tautininkų santvarkos politinės kovos įrankiais. Kad būtų panaikintas karo stovis! Kad būtų panaikinta karo cenzūra! Kad kariuomenė neduotų talkos teismo egzekucijoms vykdyti. Kad būtų einama krašte prie demokratinės santvarkos! Kad būtų šaukiamas demokratinis seimas! Kad būtų sudaroma koalicinė visų partijų vyriausybė... Ir taip toliau.

Žodžiu, šiandien matome, kad generolas tada kovojo už tai, kad būtų grįžtama prie vienos ar kitos formos demokratinės santvarkos, kurią gruodžio 17 d. perversmas buvo pakeitęs ir pažeidęs. Ir dar matome, kad toje kovoje generolą atsargiai rėmusios (morališkai) opozicinės grupės, o šiaip visi tautininkai ir jaunalietuviai buvę prieš, ministeriai prieš, ir Tubelis prieš ir — ... tik vienas vienintelis prezidentas Smetona jį tarpais palaikęs, vis kėlęs į priekį, vis augštesnius postus siūlęs, iki ministerio pirmininko vietos imtinai. Generolas gi vis spyręsis, nesutikdavęs, kartais nusileisdavęs, bet sykį net su Smetonos griežtu ultimatumu nesutikęs perimti vyriausybės vairo. Taip kelis metus buvo be galo savotiška padėtis. Ištisa klaidų komedija, kaip pasakytų teatralai. Commedia dell'arte...

Tiems, kurie išgyvenome anuos laikus, jų įvykius, dalykų raidą ir nuotaikas, gen. Raštikio atsiminimai yra panašesni į legendarinį romaną. Visi žinojome tam tikrus pasitaikančius nesusipratimus, ginčus, nuomonių skirtumus, bet kad kariuomenės vadas buvo toks nuoseklus kovotojas už demokratinę santvarką, gal tik labai kas retas tegalėjome įtarti. Priešingai, — gen. Raštikis *savo kalbomis, laikysena, užimama vieta ir vaidmenimi tada buvo gyvas įkūnijimas to lietuviško militarizmo, kuris buvo to'imas demokratiškumo idealams ir kuriuo daug kas bodėjosi — daugiausia opozicija, ir mažiausia tautininkai su jaunalietuviais!* Aš čia formaliai nekvestionuoju, ar gen. Raštikis tada buvo „nuoširdesnis" savo

veiksmais, ar šiandien savo atsiminimų žodžiais, — bet man labai aišku, kad pilnajai tiesai atskleisti visdėlto dar reikia po kelis kartus patikrinti generolo demokratinius praeties jausmus. Deja, svarbiausias liudininkas prezidentas Smetona ir kaikurie kiti jau yra mirę ar sunaikinti. Bet dar yra likę daug kitų, šiandien laisvų vyrų, kuriems yra tekę bendrai veikti su buv. kariuomenės vadu. Tais visais klausimais „nuoširdusis" generolo pasakojimas apie savo politinio liberalizmo veiksmus ir demokratinius siekimus nėra toks įtikinantis, kaip jam bekalbant atrodo.

Tai nenuostabu, nes čia paliestos painios ir didelės temos. Ir kaip kartą rašė žymusis amerikiečių kilmės Anglijos poetas T. S. Eliot, — „Kalbėdami apie tokį didelį, kaip Shakespeare, mes galbūt niekad negalėsime būti teisingi. O jei niekad negalime būti teisingi, tai būtų geriau, kad laikas nuo laiko pakeistume savo kelią būti klaidingais".

Gen. Raštikis yra taip griežtai pakeitęs savo kelią būti klaidingu, kad pasidaro labai būtinas jo tvirtinimų naujas patikrinimas...

KARIUOMENĖS VEIKSNYS TAUTININKŲ SANTVARKOJE

Daugiau nei dešimtmetį tvyrojusi vadinama tautininkų santvarka buvo tiesioginis ir vienintelis gruodžio 17 d. perversmo padaras. Karininkų grupė, jausdama simpatijas iš tautininkų ir krikščionių demokratų pusės, nuvertė anuometinę kairiųjų vyriausybę ir pastatė naują. Kad iš jos netrukus buvo išstumti krikšč. demokratų ministeriai, ir tautininkai galėjo liktis vieni perversmo siekimų tęsėjai, tai jau buvo išimtinai Smetonos ir Voldemaro gudrumo nuopelnas.

Kariuomenė, tiksliau, karininkija buvo šios valdžios versmė, vienintelė lemiamoji fizinė i rmoralinė atrama, parama ir apsauga. Tokia padėtis, savaime suprantama, suteikė jai ir valdžios kontrolės galimybės, net jei ta kontrolė buvo reiškiama nevisada tiesioginiai, o daugiau subtyliai. Taip ji buvo ir reiškiama, išliekant tam pačiam pastoviam prezidentui, bet jo vyriausybės sudėčiai dažnokai keičiantis. Kariuomenės veiksnys liko jos veiksmų ultima ratio, gi atsiradus gilesniam tendencijų susikirtimui, grėsė sprogimo pavojus (paskutinis ir ryškiausias iš jų buvo gen. Kubiliūno pučas, arba vadinamasis 1934 m. „birželio mėnesio bandomasis aliarmas")...

Bet gruodžio 17 d. perversmo dalyviai naujai santvarkai iš anksto neparuošė nei programos, nei ideologijos, — kiekvienu atveju tam dar negalėjo sudaryti pagrindo perversmininkų atsišaukimai ar vėliau eilė straipsnių-straipsnelių spaudoje. Toji karininkija mažai pateikė ir naujų kvalifikuotų, gabių ir kūrybingų politikų, ir tai buvo bene didžiausias visos tos dramatinės istorijos trūkumas. Mussolini Italijai davė naują ideologiją, gabių politikų ir karių. Hitleris Vokietijai davė ideologiją, naujų vadų ir pajungė sau tarnauti armijos smegenis. Pilsudskis nedavė naujos ideologijos, bet gabių pulkininkų valdžiai, administracijai, finansų, užsienio politikai vesti ir t.t. Pas mus gi įvyko kitoniškai. Perversmas buvo sėkmingas, sklandus, be kraujo praliejimo, — bet be jokios pagaunančios ir išbaigtos ideologijos, be parengtų tinkamų jo tikslams vykdyti kadrų, o sudedant formalią valdžią ir pasitikėjimą į vieno žmogaus rankas: sukurk mums ideologiją, vesk mus toliau, o mes paskui tave... Nenuostabu, kad anksčiau ar vėliau turėjo iškilti stambių nesusipratimų.

Perversmo ir visų vėlesniu laikotarpiu kariuomenės vadovybių ir karininkijos išorinė ir idėjinė laikysena nepasižymėjo savybėmis, kurias drąsiai būtų galima pavadinti demokratinėmis ir liberalinėmis. Valdžia gi, savaime suprantama, tų nuotaikų klausėsi ir joms paklusdavo, nes kaipgi kitaip galėjo būti? Todėl tenka laikyti keistu dalyku, kaip į tos kariuomenės vadovybę pagaliau pateko asmuo, kuris niekur nedalyvavo ir nepadėjo šiai santvarkai įsitvirtinti, ir net, kaip šiandien sakosi, buvęs ne diktatūrinių ir autoritetinių, bet demokratinių ir liberalinių linkmių užsimaskavęs rėmėjas. Kaip šitoks „Trojos arklys" įjojo tokion vieton? Juk jis nereiškė anuometinės vadovaujančios karininkijos tikrųjų politinių nuotaikų ir idėjinių tendencijų. Išskyrus gal vieną kitą pavienį karininką, tiek demokratijos jų tarpe juk nebuvo nei viešumoje, nei užkulisiuose. Priešingai, ypač iš jaunosios karininkijos eidavo pageidavimai: tik griežčiau, tik kietos rankos, tik tvirtesnės valdžios...

Gen. Raštikis paruošė kariuomenės pertvarkymo, jos padidinimo ir apginklavimo planą, paruošė ir prastūmė specialius įstatymus, sukuriančius institucijas ir priemones tiems stambiems planams vykdyti. Iš valstybės iždo, iš mūsų kuklių tautinių pajamų aruodėlio tai pareikalavo išpompuoti daug naujų papildomų milionų litų. Ministras pirmininkas Tūbelis buvo prieš tokį mums perbrangų ir gal jo neįtikinusį planą, tautininkai ekonomistai taip pat su nepasitenkinimu šnairavo, bet prezidentas Smetona pritarė ir užtvirtino vykdymą. O ką jis turėjo daryti, kai to kariuomenės vardu reikalavo pats kariuomenės vadas? Kariuomenės pastatytas valstybės ir tautos vado vieton, ultimatumiškai reikalaujamas padėti kariuomenei daugiau sustiprinti ir dargi su tokiu kilniu tikslu — reikalui esant, apginti jos laisvę! — jis neturėjo pasirinkimo ar kitos tolygiai stiprios priešingos atramos.

Gen. Raštikio anuometinėms mūsų sąlygoms gana fantastišką planą prezidentas Smetona ir tautininkų vyriausybė pagaliau priėmė, gerai žinodami, kokią sunkią naštą mūsų tautos ūkiui dėjo generolo „strateginės koncepcijos" su tais kasmetinių nepaprastų sąmatų milionais, ginklavimosi ir naujų kadrų išlaidomis, be to, palyginti, augštomis karininkijos algomis, priedais ir t.t. *Šis planas tikrai nebūtų tada praėjęs pro jokį demokratinį Lietuvos seimą ir koalicines vyriausybes, už kurias netrukus generolas pradėjo kovoti.* O planas praėjo tik dėl to, kad galėjo praeiti intymiai, nes nebuvo demokratinio seimo ir laisvos opinijos varžtų to meto mūsų smarkiųjų militaristų apetitams.

Tai yra vienas iš mūsų daugelio paradoksų Raštikio atsiminimuose, teikiantis progos dviejų dešimtmečių atokaitoje nusišypsoti tokiais mūsų karinės ir politinės istorijos feljetonais.

JAUNOS DIENOS NEPROTINGOS, ANOT MAIRONIO...

Visi tada buvome jauni. Jei kas ne amžiumi, tai visi savo trumpašaknėmis valstybinėmis ir politinėmis tradicijomis. Patyrimą sėmėm iš bėgančios dienos pasisekimų ar klaidų. Tauta gyveno savo demokratinę kūdikystę, ir jos ligos negalėjo nepasireikšti. Kas reikėjo daryt, šiandien gal lengva atsakyti, bet anuomet teko muistytis. Įvyko mažas sprogimas. Perversmas turėjo atnešti naują kitonišką ideologiją ir naują aparatą. Nei vieno, nei kito jis reikiamu mastu neatnešė, ir patys perversmo vykdytojai pamažu išsisklaidė, nes jie ir nebuvo vienodi. Naujai santvarkai ir vyriausybei reikėjo visuomeninės atramos.

Ta misija buvo paskirta naujai besitelkiantiems tautininkams. Bet labai ypatinga misija — *būti tarpininkais tarp valdžios ir visuomenės.* Tokiu būdu stiprios, save gerbiančios ir savim pasitikinčios ideologinės partijos negalima suorganizuoti. *Stipri autoritetinio režimo partija paprastai gimsta pati kovodama už valdžią,* o vėliau mato, žino ir jaučia, kad jei jau ne ji pati ir visa, tai bent jos vadas, jos vadovybė yra tai, kas santvarkoje sako paskutinį žodį, nutaria, lemia ir įvykdo. Būti tik propagandiniu tarpininku, apginti valdžios garbę visuomenės akyse, bet negalėti pravesti jokių savo nutarimų, jei tam nepritars lemiantis ir neva nuošalėje stovintis veiksnys, — yra itin nedėkinga tokios partijos gyvenimo atmosfera.

Po gen. Kubiliūno pučo, kuris normaliai turėjo pasisekti, nes būtų buvę sunku jį įveikti, po pučo, kuris turėjo ir aiškių politinių (toli gražu ne demokratinių!) užsimojimų ir tam jau Kaunan iš provincijos lėktuvu atgabenus prof. A. Voldemarą, — po to pučo, kuris tik dėl jo vadų neapdairumo bei nepatyrimo per kelias valandas viską pralaimėjo, padėtis trupučiuką pasikeitė. Karininkija ir iš viso pučų idėjos gavo stiprų smūgį, ir valdžios tikrasis autoritetas perėjo daugiau į prezidento Smetonos rankas. Ir kaip tik tada gen. Raštikis pasiekė augščiausią viršūnę, savo pusuošvio buvo laiminamas ir visi jo militarizacijos planai priimami. Tačiau nors karininkijos politikavimas buvo apkompromituotas, bet visvien stipriausias režimo atramos kariuomenės veiksnys liko ir toliau su savo pulkais, šarvuočiais, lėktuvais. Jei įvyktų naujas susidūrimas, Kauno trečiosios nuovados policininkai antrą kartą tikrai juk nebeapsaugotų prezidentūros. Prezidentas suprato, kad su kariuomene reikia dar atsargiau lošti, tegu jos vadovybėje įsodintas ir giminaitis.

Politinė santvarka, pagrįsta vieno žmogaus autoritetu, visados turės stambių trū-

kumų, arba tas asmuo turėtų būti ne žmogus, o kokia iš augštybių nusileidusi tobulesnė būtybė. Prez. Smetonos santvarkoje nebuvo parlamentarinio tautos valios atstovavimo, išbalansuotos valdžios galių pusiausvyros, tad negalėjo būti ir tikros jos veiksmų kontrolės. O jau nuo amžių žinomas patyrimas, kad kiekviena valdžia, tegu ir pačių geriausių žmonių laikoma, ilgainiui ima pūti. Žmones ji gadina ir gadina tuo labiau, jei stinga reguliarių priemonių orui pravėdinti. Atsiranda išimtinės, privilegijuotos grupės, visokie režimo politiniai, ekonominiai ar kariniai veiksniai ir veksneliai, ir jie labai godžiai savo įgytas privilegijas gina, šaukdami, kad pražus valstybė, jeigu jų reikalavimai nebus patenkinti. Daugumas rytų ir centro Europos valstybių santvarkos yra turėjusios stambių trūkumų, dėl vienokių ar kitokių pirežasčių. Juo labiau jų nestigo Lietuvos autoritetinei santvarkai. Ir būtų naivu manyti, kad tautininkų partijos žmonės viso to nebūtų matę ar kad jų tarpe nebūtų buvę kritikos, naujų jieškojimų ir sumanymų, kaip išeiti iš susidariusio akligatvio, — kartais labai toli sekiančių sumanymų. Toli gražu tai nebuvo tik pataikūnų, prisitaikėlių ir karjeristų unisonas, kaip tai šiandien nori nušviesti gen. Raštikis ir tūlas ano laikotarpio memuaristų. Bet taip yra, kad tokios dalykų padėties tada negalima laisvai kontroliuoti ir laisvai kritikuoti. Gen. Raštikis rašo įtikinėjęs prezidentą ir krašto apsaugos ministrą, kad karo cenzoriai būtų panaikinti, bet kai spaudoje pasirodė kariuomenės ir šaulių sąjungos kritikų, jis specialiu raštu reikalauja tokiai spaudai uždėti apynasrį. O kai vėliau vyriausybė sukonfiskavo kariininkų žurnalą „Kardą“, kur buvo paskelbtas, jos nuomone, matyt, netikęs paties gen. Raštikio straipsnis (tarp kitko, berods, tvirtinęs, kad yra nepakenčiama, kai Kauno miesto burmistras gaunąs didesnę algą už kariuomenės vadą... Koks tai savotiškas argumentas būtų, pvz., Amerikoje!), — tai tada jau gevalt!.. Netrukus prieš tai buvo trim savaitėm už bausmę uždarytas tautininkų žurnalas „Vairas“, nes griežčiau pakritikavo vyriausybės neutralumo politiką Lenkijos atžvilgiu, o tą straipsnį buvo parašęs pats taut. sąjungos generalinis sekretorius. Aš pats tuo momentu dirbau kaip „Vairo“ redakcijos sekretorius, bet negirdėjau, kad kuris iš palietųjų asmenų — žurnalo vyr. redaktorius Dr. B. T. Dirmeikis, LTS gen. sekretorius J. Statkus ar kas iš LTS vadovybės būtų kėlę didesnį triukšmą. Gi gen. Raštikis už jo straipsnio konfiskavimą tuoj atsistatydino ir net visai nebesutiko pasilikti kariuomenėje.

Tai jau tam tikras pilietinis sugedimas, ypač autoritetiniame režime ir ėjus tokias augštas pareigas, ir ypač tokiu neramiu laiku, kai aplink Lietuvą buvo iškilęs karo sūkurys...

NACIONALINĖ M. MAŽVYDO BIBLIOTEKA

ULTIMATUMŲ KRUŠA

Trys pastarieji neprikl. Lietuvos gyvenimo metai buvo labai dramatiški. Prasidėjo iš kaimynų smūgis po smūgio jos interesams, jos prestižui, jos garbei, jos pasitikėjimui.

Čia yra žinomi keturi kaimynų ultimatumai. 1938 m. pavasarį Lenkijos ultimatumas dėl diplomatinių santykių užmezgimo. Jį reikėjo priimti, nes nepriėmus būtų reikėję kariauti, o kariuomenės vado gen. Raštikio teigimu Lietuva dar nebuvo tam pajėgi. 1939 m. pavasarį sekė Vokietijos ultimatumas, pareikalavęs atplėšti nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą. Jis taip pat turėjo būti priimtas, ir kariuomenės vado teigimu Lietuva irgi negalėjo ginklu ginti šią brangiausią mūsų žemės pėdą (nors buvo ir žadėta)... 1939 m. rudenį iškilo maskuotas Rusijos ultimatumas įsileisti sovietų kariuomenės įgulas Lietuvon. Tais pačiais sumetimais jis turėjo būti irgi primtas. 1940 m. birželio mėnesį Lietuvai buvo įteiktas formalus Rusijos ultimatumas, neslepiamai reiškęs Lietuvos valstybės ir politinės nepriklausomybės galo reikalavimą. Ir šis ultimatumas buvo priimtas, žodiškai priešinantis prezidentui, bet grįžusiam kariuomenėn gen. Raštikiui vėl įrodinėjant, kad Lietuva negali jo nepriimti...

Šie keturi faktai ir keturi ultimatumai parodė visą gen. Raštikio strateginių koncepcijų trapumą ir paneigė jo ankstyvesnius įtikinėjimus, kad Lietuva tam tikromis sąlygomis galėtų kaimynų užpuolimams pasipriešinti, tik reika, kad jie pultų ne visi iš karto, kad vienas ar du kaimynai būtų mūsų pusėje ir — kad mes patys turėtume didelę ir gerai ginkluotą kariuomenę. Visi trys kaimynai pasirodė gudrūs, įteikinėjo

mums ultimatumus atskirai ir taip nutaikę momentą, kad kiti du nesutikdavo pajudėti mūsų naudai. O kai taip, tai veltui ir tas papildomas ginklavimasis, nes generolo programa vis dar nebuvo ligi galo išpildyta. O pagaliau, jeigu ji būtų buvus pradėta keliais metais anksčiau ir išpildyta, tai negi jis būtų stojęs karan prieš Vokietiją, Rusiją ar net Lenkiją?..

Bet pasirodo, kad, neskaitant gen. Kubiliūno pučo, dar būta trijų ultimatumų mūsų vidaus politikoje. Po kan. Mirono vyriausybės pasitraukimo, 1939 metų pirmoje pusėje gen. Raštikis, kaip kariuomenės vadas, įteikė žodinį ultimatumą Prezidentui (jo tekstas yra 553 psl.), kad būtų sudaryta nauja vyriausybė (gen. J. Černiui vadovaujant) ir kad jon įeitų krikšč. demokratų ir liaudininkų partijų atstovai. Tai buvo pirmas pasisekęs revoliucinis reikalavimas po 1926 m. perversmo, tik šį kartą tą reikalavimą prezidentui pateikė ne kuri opozicinė grupė, o vadas tos kariuomenės (ir karininkijos), kuri anuomet perversmą įvykdė. Reikalavimas buvo priimtas....

Šiai vyriausybei nepajėgiant sklandžiai dirbti ir atsistatydinus, sunkiai beformuojant naują vyriausybę, kariuomenės vadas jau tiesioginiai kišosi į naujos vyriausybės sudarymą bei galimą sudėtį. Tada jis staiga gavo prezidento ultimatumą: arba gen. Raštikis sudaro vyriausybę, arba prezidentas pasitraukšiąs! (631-636 psl.). Generolas ultimatumą atmetė ir „įtikino" prezidentą pasilikti. Ir čia pat ultimatyviai pakartojo savo pasiūlymą, kad nauja vyriausybė vėl būtų sudaryta iš trijų partijų atstovų, vadinasi, drauge su opozicija, ir įsipareigojo tuojau pat padaryti žygių tų partijų centruose, kad jos sutiktų vyriausybėje dalyvauti. Tą pačią dieną ir vakare jis darė spaudimus tautininkų, krikščionių demokratų ir liaudininkų partijų vadovybėse ir visus įtikino duoti savo atstovus naujai valdžiai. Taip buvo sudaryta paskutinė koalicinė A. Merkio vyriausybė.

LIŪTAS LAPĖS SPĄSTUOSE

Gen. Raštikiui ir šiandien atrodo neaišku, kad tokia jo, *kaip kariuomenės vado*, laikysena buvo paskutinis ženklas, jog taip toliau pasilikti negalės. Savo giminaitį vertindamas, jį mylėdamas ir juo pasitikėdamas, prezidentas siūlė jam ministerio pirmininko vietą. Tai buvo netgi logiška išvada iš kariuomenės veiksnio rolės Lietuvos politiniame gyvenime. Šis betgi atmetė „ultimatumą", pasilikdamas sau *patogesnę* rolę — būti ir toliau neva užkulisyje ir iš ten diktuoti naujos vyriausybės sudėtį bei sudarymo dėsnius. Ne tik diktuoti, bet lakstyti į partijų komitetus, įtikinėti jas dalyvauti valdžioje ir t.t.

Normaliai demokratiškai ir net normaliai totalistiškai žiūrint, tai negalėjo būti kariuomenės vado prievolė ar rolė. Man atrodo, kad kaip tik čia styga buvo galutinai pertempta, ir ne tik „valdžios ir visuomenės tarpininkai" tautininkai, bet ir pats prezidentas tiek toli įsipolitikavusiu, bet atsakomybės nenorinčiu imtis kariuomenės vadu nebegalėjo pasitikėti. Raštikio pašalinimo iš kariuomenės vado vietos kilmė greičiau jieškotina čia, o ne savo paties susikurtoj legendoj, kad jo autoritetas visuomenėje pasidaręs toks didelis, net „perdidelis", ir prezidentas, tos konkurencijos bijodamas, nutaręs juo nusikratyti! Čia liko tik sumaniai pravesti lošimą ligi galo...

Nicolas Machiavelli, genialiausias valdymo paslapčių ir metodų tyrinėtojas Renesanso laikais, savo nemirtingame kūrinyje „Il Principe" jau yra rašęs: „Princas turi pamėgdžioti lapę ir liūtą, nes liūtas negali savęs apsaugoti nuo spąstų, o lapė negali savęs apginti nuo vilkų. Todėl reikia būti lape, idant pažintum spąstus, ir liūtu, idant nugąsdintum vilkus"...

Šis patarimas vaizdžiai išaiškina ir mūsų prezidento-kariuomenės vado pastarąją kontraversą. Gen. Raštikis jau vaizdavosi priaugęs ligi liūto ir savo ultimatumais gąsdino vilkus. Suklysti buvo lengva, nes jis atstovavo veiksnį, kuris Lietuvos valstybėje tikrai vaidino liūto rolę ir gaudavo liūto grobio dalį. Bet jis primiršo, kad prezidentūroje sėdėjo lapė, itin gudri ir prityrusi lapė, kuri per dešimtmetį buvo gerai išmokusi apsisaugoti nuo spąstų, tinkamu metu gebėjo panaudoti liūtą vilkams gąsdinti, o kaikada ir vilkus liūtui įskaudinti. Vieną kartą neatsargus liūtas neturėdamas visų lapės savybių, turėjo patekti į spąstus.

Aš net būčiau linkęs kitaip manyti. Mūsų liūtas buvo tik apsivilkęs iškilmingu žvėrių karaliaus kailiu, iš tikrųjų jis nebuvo liūto prigimties, o stengėsi pats lanksčiai

veikti, kaip lapė. Valdovui gi reikia kartu būti ir liūtu ir lape, tai geriausia. Bet nebūnant nei vienu, nei kitu, neišvengiamai laukia nusivylimas. O po to reikia rašyti šimtus puslapių, retušuoti senas fotografijas ir pasakoti: štai kaip aš norėjau, kad būtų buvę ir štai kaip buvo, ko aš nenorėjau...

ARTISTŲ APSIVYLIMAI

Išeina, kad mūsų kariuomenės vadas tos kariuomenės įkurtoje autoritetinėje santvarkoje pradėjo reikalauti demokratinės vyriausybės ir kitų tolygių jos formų. Apie tai jis labai vėlai paskelbė, bet prileiskime, kad taip iš tikrųjų buvo. O tai meta daug šviesos į prezidento Smetonos santvarkos ir jo asmeninę tragediją. Tikra nelaimė buvo jam su tuo artimiausių vadovaujančių bendradarbių pasirinkimu. Jis turėjo išsiskirti su pirmuoju savo ministeriu pirmininku prof. A. Voldemaru; tai prisidėjo prie tautininkų augančios srovės suskilimo ir vėliau visą laiką buvo skaudesnė rakštis už veik kiekvieną kitą opozicinę grupę. Anot Raštikio, prezidentas labai mėgo pataikūnus ir jais buvo apsistatęs. Mums atrodytų, kad ir generolas bent protarpiais yra buvęs šių kavalierių tarpe, kol vieną dieną sau neįsikalbėjo nuosavo autoriteto, perdidelio populiarumo ir liūto rolės...

Nauju kariuomenės vadu pasirinkimas gen. Vitkausko, kuris nuėjo ranka rankon su bolševikiniais okupantais, to keisto neįžvalgumo ar apsirikimo skaudumą dar padidina. Bet suprasminę jo sumišimą ir jausmus tuoj po to, kai jis, taip pasitikėdamas savo jaunuoju gimine, vertindamas jo darbštumą, pareigingumą ir gabumus, pamatė, kad buvo skaudžiai apsirikęs. Kitas giminė, Juozas Tūbelis, jam buvo ištikimas ir lojaliausias bendradarbis. Švogeris taip, bet puszentis — ne. Prezidentas tačiau gen. Raštikiui savo kad ir pažeistą respektą išlaikė ligi nelaimės galo ir net paskutinėmis valandomis dar kartą sutiko atiduoti vyriausybės vadovo postą. Vėliau, jau pabėgęs, savo nervingame ir gerokai padrikame Lietuvos tragedijos priežasčių aprašyme, prie Mozūrų ežero, nebeiškentė keliomis skaudžiomis pastabomis buv. kariuomenės vado adresu. Dabar jis nebegali šių atsiminimų paskaityti ir juos papildyti ar ką atitaisyti. Bet spėčiau, kad jo kaulai vieną kitą kartą apsivertė Clevelando kapinių karste...

Pats generolas, kiek iš pirmojo tomo matyti, tos labai keistos kontraversos moralinių padarinių nelabai jaučia. Bet visdėlto, jeigu tikrai to siekė, kaip dabar rašo, turėjo turėti savotiškų išgyvenimų. Reikėjo laviruoti, lanksčiai vaidinti, sumaniai prisidengti... Iis vadovavo karininkijai, kuri tą tautininkų režimą buvo sukūrusi, buvo jo atrama ir apsauga. Labai abejotina, ar savo *politinėmis* kombinacijomis gen. Raštikis atstovavo karininkų daugumos nusistatymą. Tokios tendencijos ir balsai mūsų karininkijoje tada, berods, nevyravo. Reformų ir pakeitimų daug kas norėjo (buvo daug tokių ir tautininkų ir jaunalietuvių...), bet nebūtinai ta kryptimi, prie kurios vedė kariuomenės vadas. Aš tai nelaikyčiau jokia bloga kryptimi, ir ne apie tai čia eina kalba, — bet visdėlto negaliu nepasistebėti tokios savotiškos padėties paradoksiškumu. Beveik gaila, kad lietuviškas režimas nesulaukė savo Napoleono... Mūsiškis būtų buvęs panašus į aną Bonapartą bent savo ūgiu.

Gen. Raštikis buvo mūsų kariuomenės, kariškumo, autoritetinės santvarkos, militarizmo išraiška. Jis buvo laikomas ir normaliai turėjo būti vienas iš viso to režimo šulų, bent vienas iš simbolių, įamžintas gausiais medaliais ir ordinų kaspinais. Visa jo galvosena pirmoje vietoje atstovauja kariuomenės ir karinio veiksnio suabsoliutinimą. *Krašto saugumas — svarbiausia, ir todėl viskas jam turi tarnauti.* Pinigai, valdžia, net vienokios ar kitokios valdžios formos. Jei autoritetinė santvarka kuo nors šiam siekimui neparanki, tai tegu būna kitokia santvarka, tegu ateina betkokie žmonės, net tos santvarkos ir militaristinės filosofijos priešininkai, — jeigu tik jam atrodo, kad tai pasitarnaus krašto saugumui.

Teorijoje tokia laikysena gali būti ginama, bet praktikoje ji pasirodė, kaip ištisa klaidų komedija. Lietuvių tautos ekonominis, kultūrinis ir socialinis sektorius dėlto yra neabejotinai nukentėjęs, ir daug lėšų bei energijos sueikvota be naudos ir be pėdsako. Lietuva pateko okupantams ne su stipresniu, bet su silpnesniu dvasiniu ir kultūriniu pajėgumu, negu tai būtų buvę kitokiomis aplinkybėmis. Gen. Raštikio militarinių koncepcijų išdėstymas (mes galėtu-

me kariauti tik su Latvija, bet nei su vienu didžiuoju kaimynu, jei kiti du ar bent vienas mūsų nepalaikys...) iš tikrųjų įduoda argumentus tik tiems, kurie iš viso neigtų stipresnės Lietuvos kariuomenės reikalingumą ir kurie ligšiol nėra šykštūs jai įvairiais priekaištais. Nes jeigu taip, tai iš tikrųjų gal būtų buvę geriau vieną tų milionų pusę skirti tautos kultūriniams ir socialiniams reikalams, ekonominės raidos paspartinimui, o kitą pusę užsienio reikalų ministerijai, idant ji turėtų daugiau galimybės įgyti katro didžiojo kaimyno palankumą, kai trečiasis panorės mus užpulti.

Nuo visų tų skrupulų generolas šiandien lengvai išsigydo savo nuoširdžiu ir atviru demokratinio tikėjimo išpažinimu. Nėr ko sakyti, tai visai pagal madą, ir tai jam užkariaus daug simpatijų tose visose mūsų tremtinių grupėse, kurios ir toliau narsiai tebekovoja su prezidento Smetonos santvarka ir jos fantastiniais likučiais.

ĮRAŠAS GARSIAME ANTKAPYJE

Atsiminimus parašius, mūsų istorija ir žmonės, kurie joje dalyvavo, atrodo kitaip.

O tai man primena Notre Dame katedrą Paryžiuje. Ant jos yra sudėta daug skulptūrų — visokių dvasių ir žvėrelių. Žinovai teigia, kad tų žvėrelių išraiškos labai primena žmonių tipus. Kiekvienas juose, esą, galėtume save surasti, pagal fizinį ar dvasinį panašumą. Bet man nelabai patiktų toks žmogaus lyginimas su žvėreliu ar šiaip nieko dėtu gyvulėliu. Kokiai asmenybei vaizdžiau suvokti, man mieliau patiktų rasti palyginimą su praeities garsiomis ar žymiomis dvikojomis asmenybėmis.

Generolo Raštikio dvasinį ir charakterinį atospindį aš gražiausiai rasčiau prieš pustrečio šimtmečio gyvenusios labai žavios ir šaunios prancūzų ponios Ninon de Lenclos buityje ir atminime. Ninon savo laikais buvo pirmaujanti Paryžiaus kurtizanė, ką mes mandagiai lietuviškai turėtume išversti — dvariškė. Ji laikė puošnų literatūrinį saloną, kur lankėsi galingi, garbingi ir turtingi žmonės, aristokratai, didikai, karaliūnai. Savo atvirumu, nuoširdumu, gabumais ir meilės žavėsiais (charmes) Madame Ninon de Lenclos sugebėjo užburti ir patraukti visus. Per savo ilgą gyvenimą (1620-1705 m.) ji mokėjo širdies turtais apdovanoti net tris generacijas: buvo mylima ir mylėjo tėvus, paskui jų vaikus ir paskui net anūkus. Kai sulaukusi brandaus 85 metų amžiaus pasimirė, dėkingi gerbėjai jai pastatė paminklą, antkapyje įrašydami nuostabiai gražaus atminimo mintį: *„..ji buvo pagarsėjusi skaistybe paskutiniaisiais savo gyvenimo metais“.*

Gražesnės ir galantiškesnės generolo Raštikio politinės paralelės su iškilusiomis istorinėmis įžymybėmis aš stačiai nemokėčiau rasti. Kiek tai dar būtų galima papildyti ar ką pakeisti, gal naujų duomenų suteiks antrasis atsiminimų tomas, kurio pasirodymo su įdomumu lauksime ateinančiais metais.

Didžiausias išminties požymis yra nusimanymas apie savo paties pridarytas kvailybes.

Rochefoucauld

OKUPUOTOSIOS LIETUVOS REIKALAI

DIDIEJI ĮVYKIAI IR LIETUVA

S. ŽYMANTAS

Dramatiškus įvykius Lenkijoje sekė didingos tragiškos laisvės kovos Vengrijoje. Toms kovoms besitęsiant apsiniaukė dangus Artimuose Rytuose. Šie įvykiai nutraukė dėmesį nuo riaušių Singapure. Jie nustelbė ir lietuviams reikšmingą faktą — jaunos Vilniaus universiteto mokslininkės laisvės pasirinkimą Švedijoje, kur ji lankėsi su sovietine ekskursija. Šis žingsnis jai asmeniškai turėjo būti sunkus ir skaudus. Tačiau pasauliui ir lietuviams užsienyje tai buvo dar vienas įrodymas laisvos Lietuvos nelaisvėje nemarumo.

Kokia būklė okupuotoje Tėvynėje, kas iš tikrųjų vyksta Kremliuje ir pačioje Rusijoje, kaip minėti įvykiai atsilieps Lietuvos reikalui ir pačioje Lietuvoje, ką atneš heroiškos kovos Budapešte sovietinių tankų trypiamai Vengrijai, kuo baigsis konfliktas Artimuose Rytuose, kurio esmė glūdi Vakarų pasipriešinime prieš įsigalinčią sovietų įtaką, kokie šioje būklėje yra mūsų lietuvių, uždaviniai — tai klausimai, į kuriuos turime jieškoti atsakymų. Vėl ir vėl iškyla seniai statytas klausimas, ar mes, mūsų veiksnių oficialia kalba kalbant, turime Lietuvos laisvinimo koncepciją, ir kokia ta koncepcija turėtų būti? Ar turime aptartą ir sutartą, jei ne vieningai, tai bent suderintai vykdomą Lietuvos laisvės bylos gynimo darbų ir uždavinių planą? Kaip mes įsivaizduojame Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atgavimą, kad dar ir tolimoje ateityje?

Statome tą klausimą iš naujo svarstyti, tuo labiau, kad esame naujų, reikšmingų įvykių akivaizdoje. Suprantame klausimo sunkumą ir sudėtingumą. Dviejų pasaulių, Rytų ir Vakarų, konfliktas yra globalinio pobūdžio, jis vyksta keliuose pjūviuose, vertikaliai ir horizontaliai.

Lietuvos ir lietuvių tautos likimas priklausys daugelio faktorių: tolesnės evoliucijos pačiuose sovietuose, tolesnės raidos satelitiniuose kraštuose, Vokietijos klausimo sprendimo, Rytų ir Vakarų santykių raidos, Vakarų pasiryžimo. Tuose klausimuose niekas nėra paprasta. Rytų pasaulyje turime Maskvą ir Pekiną. Pekino baisųjį pavojų laisvajam pasauliui ryškiai iškėlė D. Warner neseniai išleistoje knygoje „Out of the Gun", kurios pavadinimas paimtas iš Mao Tse-tung citatos: kiekvienas komunistas turi suprasti šią tiesą — politinė galia auga iš šautuvo vamzdžio. Vakaruose neturime reikiamo sutarimo tarp Vakarų Europos ir Jungtinių Amerikos Valstybių. Pačioje sovietų Rusijoje ir jos okupuotuose kraštuose komunistinių režimų problema toli gražu nėra tokia paprasta, kaip ją daugelis vaizduojasi. Pulk. G. Tokajevo naują knygą „Comrade X", E. Ckrankshaw: „Russia Without Stalin: The Emerging Pattern", D. J. Dallin: „The Changing World of Soviet Russia" teikia namaža minčių ir išsklaido nevieną iliuziją.

Pačių sovietinių okupantų pravertas langas į Lietuvą ir prasidėjęs gana intensyvus užsienio lietuvių susirašinėjimas su savo artimaisiais okupuotoje Lietuvoje patvirtino sunkią būklę Krašte. Dideli ekonominiai sunkumai, tolesnė jaunimo sovietizacija ir tos sovietizacijos priedanga jo rusifikacija, nepaprastai sunki kolchozuose vargstančių Lietuvos ūkininkų būklė, rusų antplūdis ir

jų arogantiškas dominavimas okupuotos Lietuvos gyvenimui slėgte slegia lietuvius. Sovietinis okupantas čia pat, su visa savo militarine ir policine nors kiek ir pridengta galia; tačiau „nustalinimo" politika leidžia lietuviams drąsiau kalbėti, pasiskųsti ar bent galvoti. Tiesioginio teroro baimės sumažėjimas ekonominį vargą daro dar sunkiau pakeliamą, o svetimą okupaciją dar nepakenčiamesnę. Būklė beviltiška slegianti, bet lietuvių tautinė sąmonė, neapykanta rusams, tautinis atsparumas kietėja ir stiprėja. Vis daugiau yra žinių apie išlikusius tremtinius ir kalinius Sibire. Kaikurie jų grįžę. Kieti, užgrūdinti, tvirti dvasia. Jų įtaka ateityje gali būti labai didelė, gal ir lemianti. Jie išgyveno pragarą. Jie buvo ir liko su savąja tauta.

Po baisaus antros sovietų okupacijos smūgio 1944 metais, po išgyventų žiaurių beviltiškų partizaninių kovų, kurios truko iki 1950 ar net iki 1952 metų, po stalininio teroro metų ir kulminacinio to teroro taško, 1952 metų pabaigoje — 1953 metų pradžioje, šiandien trejiems metams nuo Stalino mirties praėjus, Staliną nuvertinus, Lietuvos jaunimui mokslą išėjus okupuotos Lietuvos sąlygomis ir pradėjus reikštis Lietuvos gyvenime — mes neabejotinai turime Krašte naują būklę. Atsirado nauji tautą cementuoją ryšiai, šiandien tauta nelaisvėje žino tą kelią, kuriuo ji turėtų eiti, ji rado save, ji žino kiek ir iš ko galėtų ji tikėtis paramos ir pagalbos. Krašto primato pagrindinis principas mums užsienyje turėtų būti dabar daugiau privalomas, negu betkada. Ir daugiau negu keista dar dabar skaityti, kad štai, viena žymi politinė partija suvažiavimo metu Amerikoje rado galima priimti nutarimą, kad VLIKas yra lietuvių tautos politinė vadovybė ir tiek. Tai buvo dar prieš Lenkijos ir Vengrijos įvykius. Bent šie įvykiai turėtų kaikuriuos mūsų politinius veikėjus grąžinti realybėn.

Lietuviams Krašte didžiausias slogutis yra svetimas, rusų valdymas, faktinis Lietuvos prijungimas prie Rusijos, Lietuvos valstybės ir nepriklausomybės panaikinimas. Tai jausmas, kurį išgyvena visa tauta ir kuris prilygsta ūkininko išgyvenimams uždarius jį kalėjiman. Pratęs prie laukų ir pievų, jis daug sunkiau pakelia kalėjimo sienas, negu darbininkas ar miestietis. Lietuviškumo išlaikymas, Lietuvos išlaikymas lietuviams, neapykanta rusams jungia visus, antikomunistus, dirbtinius komunistus. Jau seniai užsieniui buvo sakoma, kad Lietuvoje tėra viena partija — antirusų partija. Tai mes turėtume turėti galvoje tiek tarpusavio santykiuose užsieny, tiek pažiūroje į lietuvius Krašte.

Ar Lietuvos laisvės atstatymas gali ateiti iš Vakarų tiesioginiu keliu? Kraštas to norėtų, bet vargiai ar jis to tikisi. Reiškia, laisvė Lietuvai gali grįžti tik palaipsniui, sunkios ir lėtos evoliucijos keliu. Satelitinės valstybės statusas lietuviams Krašte būtų didelis žingsnis pirmyn kelyje į laisvę. Ar tai yra teoretinis klausimas ar ne, kitas reikalas. Šiandieninė būklė Lenkijoje vakar dar buvo teoretiniu, neįtikėtinu klausimu. Tuo klausimu buvusi diskusiia mūsų spaudoje daug ką prašovusi pro šalį. Žinoma ,kad užsienio lietuviai kovoja ir kovos tol, kol Lietuva atgaus pilną laisvę ir nepriklausomybę, kol joje nebus atstayta pilna vakarietiška demokratinė politinė santvarka. Socialinę santvarką nustatys pati tauta, kai ji bus laisva. Tačiau betkuris palengvėjimas dabartinėje Lietuvos būklėje jau būtų žingsnis pirmyn iš to beviltiškumo, kuris slegia tautą. Buvusiose diskusijose teisingai turėta galvoje principinis nusistatymas, bet buvo išleista iš galvos tai, ką toks ar kitoks palengvėjimas galėtų reikšti pačiai tautai.

Įvykiai Lenkijoje ir kituose Rytų Europos kraštuose reikalingi gilesnio nagrinėjimo. Būklė Lenkijoje visad buvo skirtinga negu Lietuvoje. Lenkija neišgyveno tos sovietinės mašinos visuotinio triuškinimo, kurį išgyveno Lietuva 1944-1952 metais. Lietuviui, patekusiam Lenkijon anais didžiausios stalininės priespaudos metais (1950-1952), lenkų laisvumas ir nesivaržymas kalboje buvo neįtikėtinas ir stebinantis. Skirtumas tarp satelitinės valstybės statuso ir sovietinės Rusijos provincijos buvo ryškiai jaučiamas. Lenkai atrodė lietuviui dar nepasimokę, nepatyrę to, ką patyrė lietuviai. Neabejotinai, kad sovietinės okupacijos sąlygos lietuviams buvo ir yra daug žiauresnės, negu jos buvo lenkams.

Lenkams laimingai susidėjo pačios aplinkybės. Sovietai po Stalino nuvertinimo paleidę vadžias pervėlai susigriebė. Jie galėjo sutriuškinti lenkus, bet pasimetė ir praleido tinkamą momentą. Užtat su dar didesniu įniršimu atsuko savo pagiežą prieš Veng-

riją. Tai dar nereiškia, kad Lenkija jau pasiekė galutinį laimėjimą, nors ji konsoliduoja pasiektąjį. Tik bus paskubinę tie vakariečiai, kurie, išgirdę apie Lenkijos įvykius sekusias Budapešte prasidėjusias demonstracijas, pradėjo skelbti apie sovietinės imperijos Europoje griuvimą, vildamiesi greitos tikros taikos, kurios Europa nemačiusi nuo 1933 metų. Tuo tarpu sovietai vykdo karini pasitraukimą, bet jie nėra griuvę ir nieko neatsisakė.

Taikingos demonstracijos Budapešte virto revoliucija, revoliucija virto visuotiniu vengrų tautos karu prieš svetimą prispaudėją: rusus okupantus. Tas karas buvo pačių rusų beatodairinio teroro ir žudynių sukeltas. Atrodė, kad rusai net sąmoningai provokavo vengrų pasipriešinimą, kad turėti pretekstą masiškai vengrus žudyti.

Įvykius Lenkijoje Vakarai stebėjo ramiai. Vakarų tuo metu intervencija galėjo atnešti žalą. Tačiau rusams Budapešte palcidus į darbą tankus ir pabūklus, tyla buvo nepateisinama. Vakarai stebėjo ir laukė, kai tuo metu Budapešte liejosi kraujas. Vakarų reakcija, kreipimasis į Jungtinių Tautų Saugumo Tarybą, buvo pavėlinti. Vakarų viešosios opinijos ir visuomenės reakcija pavėlinta ir nepakankamai stipri. Nors vengrų laisvės kovotojai ,jų pačių teisingu pareiškimu, kovojo už visą laisvą pasaulį, jie buvo palikti tą kovą vesti patys vieni. Tai buvo viena didingiausių kovų už laisvę bet kada tautų istorijoje.

Dar nepasibaigusią Vengrijos tragediją staiga pasekė įtempimas Artimuose Rytuose, sukeltas Izraelio puolimo Egipto, jį sekęs Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos ultimatumas Izraeliui r Egiptui, pagaliau tų valstybių karinė intervencija. Taip griuvo dar tokios nesenos iliuzijos apie taikingą koegzistenciją, ir šaltas karas virto šaudomuoju karu. Nauja būklė Artimuose Rytuose turi glaudų ryšį su įvykiais Rytų ir Centro Europoje. Naujų įvykių išdavoje gali būti užkirstas kelias Maskvos įtakai Artimuose Rytuose. Bet reikia susilaikyti tolesnių įvykių raidos spėliojimo.

Mūsų didysis rūpestis šių naujų įvykių raidoje yra Lietuvos ir jos laisvės reikalas. Daugelį kartų praeityje lietuviai įvykiams nebuvo pasiruošę. Nebuvome pasiruošę sutikti II pasaulinį karą ir pirmąją sovietinę okupaciją. Nebuvome pasiruošę antrajai sovietinei okupacijai. Neatkreipėme, kol dar buvo laikas, reikiamo dėmesio į 1944 metais visoje Lietuvoje suliepsnojusį partizaninį karą. Paskui neprotingai jį propagavome. Dar ir šiandien pakartotinai girdime iš Kraš to užsieniui daromus karčius priekaištus už partizaninio karo kurstymą. Rimtai nesvarstėme ir nesvarstome naujos dabartinės būklės Sovietų Sąjungoje ir okupuotoje Lietuvoje. Visas paskutinių keliolikos metų patyrimas rodo, kad būklė nuolat keičiasi ir kad kas keleri metai ją reikia iš naujo svarstyti ir atitinkamai derinti savo planus ir uždavinius.

Šiandien turime tokį momentą. Bet... kalbame apie tai, kad vis turime ruoštis pasiruošti, kaip savo metu kalbėjome apie pasitarimus susitarti toliau tartis. Esame susiskaldę, išsiblaškę, išsimėtę, be atsakingos, autoritetingos ir veiksmingos organizacijos ir iš anksto aptarto plano, ką ir kaip turėtume dabar veikti vienokiu ar kitokiu atveju. Tekartojame senus trafaretus, pageidavimus, nesirūpindami kaip jie ištikrųjų galėtų būti įgyvendinti ir ar bus iš viso įgyvendinti. Ir viešai pykstame ir širstame už tiesos žodį, kurio teisumą tarpusavy atvirai pripažįstame. Lietuva sau, įvykiai sau, o mes sau, kas kaip nori ir išmano. Laikas tam padaryti galą.

APŽVALGA

Ūkinio gyvenimo vadovavime rusų svoris vis toliau didinamas. Tai liečia ne tik iš Maskvos ministerijų vadovaujamas įmones. Birželio pradžioje vadinamoms respublikinėms ministerijoms buvo perduota eilė įmonių, kurios anksčiau buvo valdytos iš Maskvos. Lietuvos Nepriklausomybės Talkos leidžiamas biuletenis Lietuvos Naujienų Atranka (LNA) šia proga birželio 9 d. buvo pažymėjęs — „žymiausia to, „suverenumo padidinimo" pasėka Lietuvoje bus tik ta, kad vietinių ministerijų kompetencijon perkeliamas įmones bei pačias ministerijas atsikels iš Maskvos atitinkami valdininkai — direktoriai". Tikslesnės rusų įsiskverbimo į Lietuvos ūkį statistikos sudarymas yra labai sunkus. Tačiau infiltracijos apimtį leidžia nujausti ši trumpa iliustracija, toli gražu pilnai dar nenusakanti padėties: Kaune „Metalo" fabriko direktorius — Bychovskij, Vilniaus žemės ūkio mašinų fabriko „Komunaras" — Jermakov, Ukmergės rajoninio pramonės kombinato — Elistratov, Kauno įmonės „Atrama" — Filipov (visos šios įmonės priklauso Vietinės ir Kuro Pramonės ministerijai), plytų fabriko „Palemonas" — Cholodilov (čia ir eilė kitų įmonės vadovų yra rusai), plataus vartojimo elektrinių gaminių fabriko Vilniuje — Ivanov ir t.t. Šios pavardės yra tik maža iškarpa. Laisvojoje lietuviškoje spaudoje nuolat sutinkamos žinios bei apžvalgos, kurios leidžia rusiškosios infiltracijos statistinį vaizdą tikslinti iki įmanomų ribų. Okupuotosios Lietuvos spauda ir radijas yra šiai statistikai gausus šaltinis.

Tuo būdu laipsniškai vis dar auganti rusiškoji infiltracija (ir Lietuvos vyr. prokuroro kėdėje nuo seno matome rusą — Bacharov), neskaitant visų kitų žinomų reiškinių, neduoda jokių duomenų manyti, kad po XX-jo kompartijos suvažiavimo praktikuojami komunistiniame pasaulyje išsireiškimai apie „kiekvienos tautos savitą kelią į socializmą" turėtų bent kurio ryšio su padėtimi okupuotoje Lietuvoje.

*

Maskvoje šią vasarą įvykęs pernai įsteigtos Tekstilės ministerijos įjungimas atgal į Lengvosios Pramonės ministeriją iki šiol okupuotoje Lietuvoje atitinkamo pertvarkymo nesukėlė. Lietuvos Tekstilės ministerija, vadovaujama ruso Teriošino, veikia toliau. Atrodo, kad ši ministerija paliekama toliau ypatingam uždaviniui — plėsti tekstilės gamybą Lietuvoje, sutelkiant Lietuvoje didesnį tekstilinės gamybos pajėgumą. Iš laisvosios Lietuvos pasigrobtą tekstilės pramonės kapacitetą Maskva plėtė iš pat pardžių, pirmiausia, įvesdama darbą trim pamainom.

Pirmasis etapas, paverčiant Lietuvą vienu iš stambiųjų tekstilės pramonės centrų Sov. Sąjungos okupuotose teritorijose, bus paskiroms įmonėms padidintos specializacijos įvedimas, t.y. gaminių rūšių skaičius sumažinamas. Pvz., iki šiol kojines Lietuvoje gamino 4 įmonės: „Cotton", „Silva", „Sparta" ir „Aušra". Iš jų „Cotton" gamino medvilnines moteriškas kojines. Kiti — įvairias moterims, vyrams ir vaikams kojines. „Sparta' iki šiol išleisdavo apie 6 milionus porų kojinių per metus, jų tarpe apie 350.000 moteriškų kojinių. Įvykdžius specializaciją — gamins tik moteriškas kojines — metinė produkcija numatoma pakelti iki 10 milionų porų per metus. „Silvai" numatyta vien vyriškų kojinių gamyba, „Aušrai" — vaikiškos kojinės.

*

Specializacija numatoma įvykdyti ir visose kitose trikotažo įmonėse. „Mastis" gamins viršutinius trikotažo gaminius, „Verpstas" (Šiauliuose) — viršutinius vilnonius gaminius, „Gegužės Pirmoji" (Kaune) — viršutinius trikotažinius iššukuotus gaminius. Šeštosios „piatiletkos" pabaigai numatoma trikotažinių baltinių gamybą sukoncentruoti „Spartoje" (Vilniuje) ir „Audimo" (Kaune), šilkinių audinių baltiniams gamybą (be pasiuvimo) — „Jėgoje" ir „Trikotaže" (abi Kaune). Iš specializacijos tikimasi, kad, pvz., „Sparta" 1960 metais gamins trikotažinių baltinių dvigubai daugiau, negu dabar.

Be specializacijos, kurios pagalbą tikimasi pakelti gamybos masiškumą, sumažinant prekių įvairumą, yra pastoviai plečiamas ir pačių įmonių mašininis pajėgumas ar statomos naujos įmonės. Nauji priestatai statomi Kaune vilnos audinių fabrike „Lima". Taip pat cechų aprūpinimas naujomis mašinomis ir naujų cechų statyba vykdoma „Drobėje" ir „Kauno Audiniuose". „Limos" gamyba tuo būdu numatoma padidinti 2,5 karto, kitų dviejų — 1,5 iki 2-jų kartų. Vilniuje statomas medvilnės verpimo fabrikas — „Audėjas". Žadama neužilgo paleisti darban kilimų gamybos fabriką su per 300.000 kvadrati-

nių metrų metinės gamybos. Taip pat baigiamas statyti didelis linų apdirbimo kombinatas Panevėžyje ir statoma eilė mažesnių lino pirminio apdirbimo įmonių, pvz., Bezdonių miestelyje, Nemenčinės rajone rugsėjo mėn. turėjo pradėti darbą linų apdirbimo fabrikas 5.000 kg lino pluošto apdirbimo per dieną pajėgumu.

Tiek šių išvardintų įmonių, tiek kitų („Trinyčiai" — Klaipėdoje, „Gulbė", „Nemunas" — Juodupėje, „Laisvė") tikslesni gamybiniai skaičiai okupuotos Lietuvos spaudoje ištisai neskelbiami ir pasirodo tik atsitiktinais atvejais ryšium su kuriuo nors paskiru objektu. Be to, ir patys skaičiai gali būti traktuojami tik kaip jie yra paskelbti, neturint jų tikrumo įrodymų. Tačiau tiek ši apžvalga, tiek specialios Tekstilės ministerijos, rusų vadovaujamos, buvimas Lietuvoje gali leisti manyti, kad Maskva yra suinteresuota šią pramonės šaką stipriau auginti. Atsižvelgiant į didelį tekstilės ir jos gaminių trūkumą pačioje Lietuvoje, galima spręsti, kad Maskva tai daro kolonialinės eksploatacijos sumetimais: darbo jėga pigi ir gera, lino ir iš dalies vilnos žaliava vietoje, o gamybinis ir prekybinis monopolis Maskvos rankose.

*

Taip pat tam tikras išnaudojiškumas slypi ir okupanto užsimojimuose statyti Lietuvoje kitas pramonines įmones. Pagal XX-jo kompartijos suvažiavimo direktyvas Vilniuje numatoma pastatyti ar jau statoma: televizinės aparatūros gamybos fabrikas, grąžtų fabrikas, metalo apdirbimo priedinių detalių fabrikas, kasos ir kitų buhalterinių automatų fabrikas. Taip pat pagal tas pačias direktyvas didinamas Vilniaus plataus vartojimo elektrinių gaminių fabrikas. Šie ir kiti pramoninės produkcijos didinimo užsimojimai galėtų būti kitaip vertinami, jei visų pramoninių gaminių eksportas nebūtų pasisavintas Maskvos. Lietuvių tauta iš šio pramoninio lygio kilimo iki šiol turi tik skurdžius atlyginimus už sunkias darbo valandas, pelnas gi tenka Kremliaus monopolinei bendrovei.

*

Lietuvoje statybinių medžiagų trūkumas tebesitęsia. Neseniai už niekalų gamybą (didelis nuošimtis subyrančių dar prieš panaudojimą plytų, čerpių, drenažo vamzdžių) administracinėmis baudomis buvo nubausti „Palemono" fabriko vadovai rusai, o „Daugėlių", „Duseikiu", „Anykščių" ir „Rokų" mažesnių įmonių vadovai lietuviai už tą patį traukiami jau teismo atsakomybėn. Statybinių medžiagų įmonės raginamos pradėti vadinamo silikalcito gamybą. Tai yra nauja statybinė medžiaga, išvystyta Estijoje prieš keleris metus ir ten jau praktiškai naudojama. Silikalcitas, kaip rašoma, yra keramiškas lydinys iš smėlio ir 10-15 % kalkių. Jis, esą, pasižymi atsparumu, gerom izoliacinėm savybėm ir, svarbiausia, žymiai pigesnis už cementą bei gali būti gaminamas iš Lietuvoje esamų gausių žaliavų. Nutarimas pradėti gaminti šią statybinę medžiagą Lietuvoje buvo jau padarytas pereitais metais, tačiau iki šiol gamyba niekur nebuvo pradėta.

Lietuvos Lenkijos karalius Žygimantas Augustas (XVI a.) taip buvo rašęs Anglijos karalienei Elžbietai I-jai: „Rusija (Moscovite) yra ne tik mūsų priešininkas, bet visiems laikams visų laisvų tautų priešas".

KULTŪRINĖMIS TEMOMIS

Senovės lietuvių dievai ir dvasios (II)

DR. JONAS BALYS

Žemės dievai. Ūkininkų tauta negali negerbti žemės maitintojos. Tačiau ypatinga žemės deivė *Žemyna* (dim. Žemynėlė) raštuose pasirodo gana vėlai. Pirmas ją pamini Lasickis apie 1580: „Zemina". Tada seka eilė kitų šaltinių: Daukšos katekizmas 1595, Ledesmos katekizmo vertimas 1605 (acc. „Žeminas"), D. Kleino gramatika 1653 („Zemyne"), Praetoriaus ca. 1690 raštai („Žemyna, Žemyne, Žemynele"). Pastarasis labai išsamiai aprašo apeigas tos dievybės garbei, jas vadina „žemyneliauti", duoda maldų tekstus, jų tarpe ir lietuvišką. Kitą maldą duoda Brodovskis apie 1730 (LTS II 16 t.) Dainoje sakoma: „Žemynėle, žiedeklėle, kur sodinsiu rožių šakelę..." (Rėza Nr. 84). Užkalbėjimuose nuo gyvatės iš Švenčionių apyl. randame kreipimosi žodžius „motinėle žieminėle" (TD IV 179), „žemeniala metelala", „žema žemynela", „žemyne krūmine" ir pan. (Gt. Kraštas, 1941, p. 124). Tad visiškai tikras dalykas, jog buvo tikima į deivę Žemyną, ji buvo gerbiama, tačiau nėra aiškių duomenų, kad ji buvo įsivaizduojama suasmeninta forma.

Kiek anksčiau negu Žemyna, pradedamas minėti vyriškas *Žemėpatis*: Mažvydas 1547 („Szemepatis"), Wolfenbuettelio postilė 1573, Lasickis 1580 („Zemopacios"), Bretkūnas 1590 (acc. „Szempaczus"), Martini 1666 ir Praetorius 1690 („Zemepattys, Zempattys"). Iš šių šaltinių lieka neaišku, ar tai buvo žemės, ar sodybų dievybė.

Aiškus namų ir sodybos globėjas ar saugotojas buvo *Dimstipatis*, apie kurio funkcijas ir kultą patikimų žinių duoda jėzuitų pranešimai (1583 ir 1605 m.). Laukų arba dirbamos žemės globėjai ir saugotojai galėjo buti *Lauksargas* (Mažvydas 1547: „Laucosargus") ir *Laukpatis* (Lasickis: „Laukpatimo"). Su laukais ir žemdirbyste ankštai susiję yra javų ir derliaus dievybės. Jų tarpe seniausias bus senpr. *Kurkas*, „stabas", daromas iš paskutinių sukirstų varpų (Christburgo 1249 m. sutartis: „Curche"). Stryjkovskis mini (1582) „*Kruminie* pradziu warpu" ir Brodovskiui (apie 1730) žinoma *Javinė* („Jawinne, Goettin des Getreides"). Maleckis mini „Pergrubrium", kaip pavasario dievą, jį kartoja Praetorius, kaip lauko darbų dievą. Gal ir buvo kokia javų dievybė **Pergubė*.

Miško ir vandens dievybės. Medžių gerbimas, šventi gojai arba „alkai", gerbiamų medžių, ypač ąžuolų, nukirtimas ir kt. istoriniuose šaltiniuose dažnai minimi (Jeronimas Pragiškis 1390, jėzuitai Kražiuose 1618). Senieji katekizmai ir postilos nuolatos smerkia medžių garbinimą: Mažvydas 1547, Wolfenbuettelio postilė 1573, Daukša 1595. Ypatingus gerbiamus medžius randame iki pat XX a. (LTS II 56 tt.) Ypač medžiai, suaugę iš dviejų kamienų ir sudarą angą, esti laikomi šventais ir stebukladariais: per tokią angą perlindęs žmogus išsivaduojąs nuo ligų. Šitas tikėjimas yra labai paplitęs ir remiasi įsivaizdavimu, kad toks perlindimas reiškia žmogaus gimimo atsikartojimą, tada žmogus tampąs sveikas, kaip naujagimis. Medžių garbinime pastebime kelis tarpsnius. Seniausias bus tikėjimas, kad medis gyvena ir jaučia taip, kaip gyvas žmogus: medžiai turį sielą, jie galį kalbėti, kenčią skausmą juos sužeidus ir nukirtus (animatizmas). Kitoks jau yra tikėjimas, kad medyje ar gėlėje įsikūnija miręs žmogus, ypač kai medis užauga ant jo kapo; tokį medį sužeidus tekąs kraujas. Medis gali būti laikomas ir kokios nors dievybės gyvenamąja vieta, užtat gerbtinas. Pagaliau medžiuose apsigyveną mirusiųjų vėlės, arba jos ten atgailaują. Tad medžius gerbti yra buvę daug priežasčių. Pagal jėzuitų XVI a. galo pranešimus, vyrai ypatingai gerbė ąžuolus, moterys — liepas (Rostovskis).

Iš medžių ir miško dievybių yra tikra

tik viena: *Medeinė*. Ją mini keli šaltiniai. Malalos (1261) kronika: „Mejdejn", zuikių deivė (miško ir žvėrių arba medžioklės dievybės dažnai sutapdinamos); Lasickis: „Modeina et Ragaina silvestres sunt dii", Daukšos katekizmas: „Medeines" (acc. pl.)

Neaišku, kas yra Malalos kronikos *Žvėrinė* (Žvoruna arba Ževoruna), aptarta, kaip „kalė". Tai galėjo būti miško žvėrių deivė, bet pagal Nesselmanną Žvėrinė yra Vakarinė žvaigždė (Venus), gal todėl taip vadinama, kad, jai danguje pasirodžius, žvėrys išeina iš savo urvų. Stryjkovskio *Krūminė* (Kruminie) turi priedą „pradziu warpu", kas rodytų greičiau į derliaus, negu į miško ar krūmų deivę (latviai turi „krumu mate"). *Pušaitis*, pagal vardą atrodąs tinkąs medžių dievu, nelauktai Stryjkovskio ir Praetoriaus skiriamas prie žemės dievų. Praetoriaus „miško dievas" *Gyrotys* ar *Girstis*, bandytas aiškinti, kaip **Giraitis*, greičiausia yra nesusipratimas, atsiradęs savaip aiškinant Lasickio nesuprastą žodį „prigirstitis" (P. Skardžiaus nuomonė).

Nors senovės lietuviai gerbė tekančius vandenis, ypač šaltinius, upes ir ežerus (apie tai dažnai mini kronikos, yra daug Šventežerių ir Šventupių, upių gerbimą smerkia pirmieji katekizmininkai), tačiau apie vandens dievybes patikimų žinių maža tėra. Tikras yra tiktai dainose minimas *Bangpūtys*, audringos jūros dievas, žinomas ir Praetoriui. Stryjkovskio minimas dar lietaus dievas **Lytuvonis* (Lituwanis) ir *Upinis* dievas (Upinnis dewos). Lasickiui yra žinomas *Ežernis* ar *Ežerinis* (Ezernim, lacuum deum) ir Praetoriui *Šulninis* (Szullinnis). Kas juos pramanė, žmonės ar paminėti autoriai, nėra įmanoma tikrai nustatyti.

Kaip galingą audros dievą arba Neptuną, Agenda mini *Autrympus*. Grunau žino *Potrympus*, jį kartoja Maleckis ir Agenda. Vienas 1418 m. dokumentas (collatio episcopi Warmiensis) dar mini demoną *Natrimpe*. Maž. Lietuvoje yra vietovardžių su šaknimi „-trimp-", todėl tokie dievų vardai yra galimi, tačiau nėra tikra, kad čia nebus koks nesusipratimas. Anot Praetoriaus, vėjus valdė *Vėjopatis*.

Buities dievybės. Antropomorfiška dievybė yra *Laima* arba *Laimė* (dim. Laimelė). Ji nulemia žmogui jo ateitį („taip Laima lėmė", išsireiškimas žinomas jau Ostermeyeriui 1775), tad yra aiški gimimo ir likimo deivė, tautosakoje dažnai supainiojama su laume arba deive. Raštuose ji paminėta gana vėlai, pirmąkart 1666 m., W. Martinio lot. įvade D. Kleino giesmynui: „Laimele". Latviams Laima irgi gerai žinoma, kaip gimdyvių globėja (pirmąkart pamini P. Einhorn, Historia Lettica, 1649). Kad Laima ir laumė yra dvi skirtingos būtybės, rodo viena mūsų pasaka, kaip žmogus rado pamiškėje jas abi besipešančias ir išskyrė. Tų Laimų dažnai yra ne viena, bet trys seserys, kurios žmonėms nulemia skirtingus likimus. Liaudies dainoje labai aiškiai pabrėžiama: „Neverki, mergele, raminki širdelę, rasi būsi Laimos skirta, būsi mano miela" (Jušk. Svot. dainos N 14). Arba: „Tai Dievo duota, Laimužės lemta, kad per laukelį bernužėlis augo" (t.p. 1085). Laimos daug kuo panašios į graikų „moira", romėnų „parces" ir germanų „nornen".

Mirties deivė *Giltinė* ir *Maro deivės* įsivaizduojamos moteriškių pavidalu, jos gali būti matomos, galima su jomis pasikalbėti, o gudrus žmogus moka jas net apgauti (LTL I, 11-15). Būdinga, kad ir gimimo arba likimo, ir mirties deivės yra moteriškos, jų veikla dažnai susikryžiuoja. Tad žmogaus gyvenimą ir mirtį valdo moteriškas pradas.

Koks nors požemio arba mirusiųjų pasaulio dievas lietuviams negalėjo būti žinomas, nes mirusių vėlės, pagal senas tradicijas, gyvena ne požemyje, bet kopia į augštą kalną arba skrenda Paukščių Taku į dausas. Tad Agendos „Pocols", gretinamas su rom. Pluto, bus koks nesusipratimas.

Blogio dievybės. Nėra duomenų tvirtinti, kad senovės lietuviai, prieš susidurdami su krikščionybe, būtų žinoję blogio dievus ar kokias piktas dvasias. Atrodo, kad tos pačios dievybės galėjo žmogui ir padėti, ir jam kenkti. Užtat jas reikėjo numaldyti ir sau palankias padaryti aukomis. Iš aukojamų gyvulių dažniausiai minimas ožys ir gaidys; be to, buvo nuliejamas alus, dedamas maistas. *Pikulas* ar *Pekolas*, kurį mini Maleckis (Picullus, Peckols), Agenda (Pecols), Wolfenbuettelio postilė (Pikullai) ir Praetorius (Pykullis), nebus koks

nors „pragaro ir tamsybių dievas“, bet paprastas krikščioniškas velniūkštis, „peklos gyventojas“, kuriam ir vardas padarytas iš slaviško skolinio. Senprūsiai vieną naminę dvasią vadino *Kauks* (Cawx), kuris vėliau galėjo įgauti „velnio“ prasmę. *Kaukas* minimas visos eilės šaltinių, pradedant Mažvydu (dgs. „Caucos“) ir ten pat gretinamas su pavogto svetimo turto nešėju „aitvaru“. Tai nėra originali baltų būtybė, nors vardas gali būti senas. Dualizmo idėja (geri ir blogi dievai, jų tarpusavio kova) nebuvo ryški, kol lietuviai nesusidūrė su krikščionišku „šėtonu“ ir „velniu“.

Abejotinos dievybės. Be eilės jau suminėtų neaiškių dievybių, kurios galėjo būti ne kas kita, kaip „dievai nebuvėliai“, yra dar visa eilė vardų, kurių tikrumas ir prasmė lieka neišaiškinti. Malalos kronika, be kitų, dar mini dievus *Andij* ar *Andaj* ir *Diwirix*. Varmijos 1418 m. dokumentas žino senpr. demoną *Patollum* (acc.) Visą eilę dievų paskelbė Maleckis, jų tarpe: *Okopirmus*, „dangaus ir žemės dievas“ (Agenda ji gretina su rom. Saturnas, žemdirbystės dievu); *Pilvytus* („Piluitum“, turtų dievas, kurį Agenda lygina su Ceres, romėnų žemdirbystės ir derliaus deive); **Sutvaras* (plg. Stryjkovskio „Sotwaros“, gyvulių dievas). Agenda (1530), kuri aiškiai naudojasi Maleckiu, dešimties dievų tarpe turi porą ir tokių: *Aušiaut (a)s* („Ausschauts“, rom. Aesculapius, tad sveikatos dievas, iš jo Bretkūnas 1590 padarė sveikų ir ligonių dievą „Auszweikus“); **Bardaitis* („Bardoayts“, rom. Pollux, viena iš žvaigždžių Dvynių arba Gemini konsteliacijoj; kaip antras dvynis brolis minimas „Potrympus“, jis gretinamas su rom. Castor; tie dvyniai senovės romėnų buvo laikomi jūrininkų vadovais; Agenda, gretindama juos su romėnų dievais, tuo pačiu jiems priskiria panašias funkcijas). Galėjo tai būti kokie nesuprasti žodžiai ar kas kita. Mūsų tautosaka nieko nežino apie dangiškus dvynius.

Tokių mįslingų dievų yra ir daugiau. Lasickio *Apidėmė* („Apidome“, gyvenamosios vietos pakeitimo deivė) galima būtų laikyti eiline pripuolamybe, kurių šio autoriaus veikale yra aibė, jeigu ne Wolfenbuettelio postilės (1571) žodžiai „czertas yra Apideme“. Grynais nesusipratimais reikia laikyti tokie dievai, kaip Stryjkovskio *Rugučis* (rūgščių valgių dievas) ir *Prokorimos* (medaus ėmimo dievas).

Visą eilę „dievų nebuvėlių“ sąmoningai sukūrė istorikai romantikai, kaip T. Narbutas, J. Kraševskis, S. Daukantas ir kiti. Dėl jų neverta gaišti.

Bendros išvados. Netenka abejoti, kad įvairiose Lietuvos vietose antriniai dievai buvo skirtingi. Taip senprūsių dievai ir jų vardai turėjo būti kitoki, negu augštaičių. Negalima laukti, kad tolimesnėse nuo jūros srityse būtų buvęs žinomas toks Bangpūtys. Laiko atžvilgiu dievų vardai ir jų funkcijos turėjo taip pat pasikeisti. Išliko tik vienas dievas, bendras visiems baltams ir žinomas jų gyvenamose srityse, tai Perkūnas. Jis yra aiškiai antropomorfinis ir gal vienintelis, kuriam galima duoti „dievo“ vardas pilna to žodžio prasme (plg. Usener 109). Jeigu jis ir nebuvo vyriausias dievas (nors Agenda jį lygina su rom. Jupiteriu), tai tikrai buvo pats svarbiausias. Greičiausia jam buvo deginama šventa ugnis ir pašvęstas ąžuolo medis. Senose maldose „Dievo karalystės“ vietoje prašoma „Perkūno karalystės“ (LTL II 17). Perkūnas nėra surištas su tam tikra vieta (gyvena debesyse, bet visur savo ratais važinėja, viską mato, nusileidžia ir į žemę pakeliauti); jo valdžia siekia labai plačiai, jis nėra kokios nors srities valdytojas, kaip Žemyna ar Medeinė, bet visur žiūri tvarkos ir teisingumo. Daugelyje tautų griausmo dievui priskiriamos tokios plačios funkcijos. Pagarbos ir baimės dėliai, žmonės vengdavo vadinti Perkūną jo tikriniu vardu, bet vadino Dunduliu arba tiesiog „dievaičiu“.

Antropomorfinį pavidalą dar turi žmogaus gyvenimą, jo likimą ir mirtį lemiančios dievybės, Laima ir Giltinė. Kaip atrodė kitos dievybės ir kokie buvo jų santykiai su žmonėmis, žinių labai trūksta. Žinome tik tiek, kad jokia dievybė nebuvo įsivaizduojama gyvulio pavidalu. Žalčiai buvo laikomi tik „dievų pasiuntiniais“. Kitaip yra su žemesnėmis būtybėmis arba dvasiomis: aitvarai rodosi gyvulio (gaidžio ar katino) pavidalu; velnias gali pasiversti betkuo: žmogumi, gyvuliu ar daiktu. Žmogišką pavidalą turi deivės ir laumės, slogutės ir milžinai, rugių boba, kaukai ir barzdukai.

Lietuviams ir latviams bendri tikriniai

dievų vardai yra tik du: Perkūnas (lat. Perkons) ir Laima. Žemesnių dievybių arba dvasių tie patys pavadinimai yra: laumė (lat. lauma), pūkys (pūkis), velnias (velns) arba pikulas (pikuls). Bendrinis dievybės pavadinimas irgi tas pats: dievas (dievs). Taip pat vadinami ir magija užsiimą žmonės: burtininkas (burtnieks) ir ragana. Šiaip latviai gamtos dievybes dažniausiai vadina „motinomis (zemes mate, lauku mate, vėja mate ir kt.), tai aiški suomiškų tautų įtaka, kurios nepastebime lietuviuose.

Senovės lietuvių pažiūra į pasaulį ir jo sąrangą galima pavadinti panteistine. Žmogus jautėsi didelio kosmoso dalimi ir tuo pačiu artimas ar net giminingas visai gamtai: dangaus kūnams, augalams ir gyvuliams. Dainose labai aiški magiško pasivertimo ir įsikūnijimo (inkarnacijos) idėja. Miręs žmogus įsikūnija medžiuose, gėlėse, rečiau paukščiuose, bet niekados keturkojuose. Iš gyvulių lietuviai gerbė žalčius ir gal kaikuriuos paukščius, kaip gegutę, kregždę ir gandrą.

Senovės lietuviai religijos atžvilgiu buvo labai tolerantiški, jie nesistengė savo religinių pažiūrų primesti kitoms tautoms ir nekariavo „šventų karų". Užėmę didelius rusų gyventus žemės plotus, jie nebandė „klaidatikius" atversti į savo tikėjimą, davė jiems visišką laisvę tikėti taip, kaip jie išmano. Suprasdami, kad valstybiniu atžvilgiu geriau yra, kai valdovas ir pavaldiniai išpažįsta tą patį tikėjimą, lietuviai kunigaikščiai, valdą rusų kunigaikštystes, lengvai priimdavo stačiatikybę. Algirdas dalį savo vaikų, gimusius Vitebske, leido pakrikštyti pagal Rytų Bažnyčios apeigas, o kitus, gimusius Vilniuje, paliko stabmeldžiais, tuo būdu norėdamas patenkinti dvilypės valstybės reikalus. Pats likdamas stabmeldys, Algirdas leido Vilniuje veikti ir provoslavų, ir katalikų bažnyčioms. Vytautas politiniais sumetimais krikštijosi kelis kartus, tai Bizantijos, tai Romos apeigomis. Tad mūsų kunigaikščiams pirmoj eilėj rūpėjo valstybiniai, bet ne religiniai reikalai. Įdomiausias yra Gedimino elgesys. Jis 1323 m. išsiuntė visą eilę laiškų vakariečiams, kviesdamas amatininkus ir pirklius į savo kraštą, žadėdamas jiems savo globą ir tikėjimo laisvę. Jis pats pastatydino pora bažnyčių Vilniuje ir vieną Naugarduke, kvietė atvykti pranciškonus ir domininkonus ir laisvai skelbti savo mokslą, taikiomis įtikinimo priemonėmis ieškoti sau pasekėjų. Tačiau prievartos Gediminas nemėgo, kaip ir visi lietuviai, priešindamiesi kardu ir ugnimi nešamam krikštui. Vakariečių raginamas apsikrikštyti, Gediminas atsakęs, kad jis leidžiąs savo valstybėje visiems tikėti taip, kaip jiems patinką, bet tuo pačiu norįs būti laisvas ir pats tikėti taip, kaip jam patinka. Ir jis mirė stabmeldžiu. Šiuo tada negirdėtu tikėjimo laisvės principu mūsų stabmeldys kunigaikštis pasirodė esąs daug augštesnės kultūros asmenybė, negu to meto vakarų Europos krikščionys valdovai. Tad dėl ilgai trukusios lietuviškos stabmeldystės mums nėra ko gėdytis.

Papildymas.

Pirmoje straipsnio dalyje, kalbant apie Perkūną, buvo pasakyta, kad „Ypatingas ‚dangaus dievas' baltuose irgi nepastebimas" (p. 207). Tiksliau būtų pasakyti, kad jis nėra ryškus. Kai latvių dainos šį bei tą žino apie „dangaus tėvą", tai lietuvių tautosakoje ir to nerandame. Tas latvių „debess tevs" galėjo atsirasti krikščionystės įtakoje. Lietuviai žodį „dievas" vartoja tik „dievybei" bendrine prasme pavadinti.

LITERATŪRA:

A. Mierzyński. Mythologiae Lituanicae Monumenta I-II 1892-96; **Unsener (Solmson).** Goetternamen 1896. 2 leid. 1929; **K. Būga.** Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mitologijai I-II 1908-09; **W. Mannhardt.** Letto-Preussiche Goetterlehre 1936; **Z. Ivinskis.** Medžių kultas lietuvių religijoje (Soter 1938-39); (") Senovės lietuvių religijos bibliografija 1938; TD = Tautosakos Darbai; LTL = Lietuvių Tautosakos Lobynas I-II 1951; LTS = **J. Balys.** Lietuvių Tautosakos Skaitymai I-II 1948; (") Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose (TD III 1937); (") Baum und Mensch im litauischen Volksglauben (Deutsche Volkskunde 1942 N 4); (") Parallels and differences in Lithuanian and Latvian mythology (Spiritus et veritas 1953); **E. Sturms.** Die Alkstaetten in Litauen 1946; **W. C. Jaskiewicz.** Study in Lithuanian mythology (Studi Baltici IX, 1952); **H. Biezais.** Die Religionsquellen der baltischen Voelker und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen 1954; **P. Skardžius,** Lietuvių mitologiniai vardai (Aidai 1954 N 5); **Lietuvių Enciklopedija,** žr. straipsnius: aitvaras, Bangpūtys, burtai, deivė, derliaus papročiai, dievaitis, Dimstipatis, Diveriks, dvasių kultas, Gabija, Gabjaujis, Giltinė, gyvačių gerbimas, javų dvasia, Joninės ir kt.

Į LAISVĘ VEDA MŪSŲ KELIAS

LIETUVIŲ AKADEMINĖS JAUNUOMENĖS LAPAI

Redaguoja: Rasa Gustaitytė, Vytautas Kavolis, Tadas Naginionis Rimvydas Vaišnys. Redakcijos adresas: V. Kavolis, 1572 So. Albany Ave, Chicago 23 Ill. U.S.A

LIBERALŲ POLITIKOS VINGIAI

Kolegų diskusiniam dėmesiui spausdiname ištrauką iš Lietuvių Studentų Santaros centro valdybos paskirtos Lietuvių Liberalinių Grupių Santykiams Studijuoti Komisijos pranešimo, prisiųsto santariečių savažiavimui 1956 m. rugsėjo 7-9 dd. Komisiją sudarė newyorkiečiai pirm. Vcl. Steponavičius, sekr. Alg. Gureckas ir nariai Alg. Ratas ir A. Reventas. Antroji pranešimo dalis bus išspaudinta Trečiojoje Santaros Knygoje, kurią redaguoja J. Šmulkštys, R. Žukaitė ir V. Adamkavičius.

Tautininkai nebuvo nei fašistai, nei prin cipiniai diktatūros šalininkai, tačiau seimokratijos laikai Lietuvoj jų akyse gerokai sukompramitavo pačią demokratijos idėją. Jiems kilo klausimas, ar išvis mūsų tauta jau pribrendusi demokratijai. Kad ir tokios augštos kultūros tautos, kaip vokiečių, daug labiau vykusi negu Lietuvos seimokratinė Weimaro sistema yra pasmerkta žlugti, tada (1926 m.) dar nebuvo žinoma.

Visą savo valdymo laiką tautininkai jieškojo Lietuvai tinkamos valstybinės santvarkos ir savais sprendimais nė patys nebuvo labai patenkinti. Su 1928 m. konstitucija jie bandė perkelti šveicariškos-plebiscitinės demokratijos bruožų į Lietuvą, tačiau, kaip anksčiau krikščionys-demokratai nedrįso pilnai leisti veikti savo kūriniui, 1922 m. konstitucijai, taip dabar tautininkai nepasitikėjo savąja 1928 m. konstitucija. Prezidento ir seimo rinkimų įstatymai buvo suredaguoti užburto rato principu. ir jie tautos valios išreikšti negalėjo.

Labiausia vykusioj 1938 m. konstitucijoj visa reali galia atvirai buvo suteikta vykdomajai valdžiai. Tautininkų sukurta valdžios sistema buvo autoritetinis režimas, t. y., diktatūra, kurioj tačiau išlaikoma ir saugoma eilė piliečio teisių ir laisvių. Žinoma, tai nelogiška ir todėl iš esmės nepastovi sistema, kuri turi krypti ir vystytis arba į pilną diktatūrą, arba į demokratiją. Abi šios tendencijos, fašistinė ir demokratinė, tautininkų tarpe turėjo savo šalininkų. Prezidentas A. Smetona, būdamas pragmatiškas politikas-liberalas, bet nusivylęs demokratija, — nenorėjo aiškaus sprendimo ir savo autoritetu prilaikydavo tautininkus nuo tokio sprendimo.

Tautininkų valdymo metu pradėjo nykti liaudininkų radikalumas, socialistinės tendencijos ir negatyvi pažiūra į religijos vietą visuomenės gyvenime. Nejučiomis liaudininkai, būdami opozicijoj prieš tautininkus, darėsi jiems artimesni. Šis procesas tuo laiku buvo sunkiai pastebimas, nes liko vie-

nas didelis skirtumas — liaudininkai buvo griežti, principiniai demokratai, linkę grąžinti seimokratinę sistemą, o tautininkai rėmė autoritetinį režimą, ir jų tarpe reiškėsi net fašistinių tendencijų.

Pavojus valstybei sušvelnino ir šio skirtumo aštrumą ir paskutinėse vyriausybėse dalyvavo, šalia tautininkų, ir liaudininkų bei krikščionių demokratų. Jos buvo faktiškai koalicinės vyriausybės.

1940 m. sovietų kariuomenė okupavo Lietuvą. Sovietinis teroras greit suardė nepasiruošusias visų partijų organizacijas. Rezistencinė veikla pirmosios sovietų okupacijos metais buvo organizuojama bendros visai tautai vienos kovos organizacijos pagrindu (Lietuvių Aktyvistų Frontas). Šioje organizacijoje dalyvavo visų partijų žmonių, bet pačios partijos kaip organizacijos niekur nepasireiškė, ir niekas jų nepasigedo. 1941 m. sukilimo pastatytoji Laikinoji Vyriausybė buvo taip pat sudaryta iš visų partijų žmonių. Jau vokiečių okupacijos pradžioje bendroji pasipriešinimo organizacija skilo į dvi: Lietuvių Frontą ir Lietuvos Laisvės Kovotojus.

Abi jos buvo pirmoj eilėj kovos organizacijos, bet jau jų skilimo priežastys buvo politinės, ir greit pradėjo ryškėti jų politinis turinys. Laisvės Kovotojus sudarė jaunoji liaudininkų ir tautininkų karta, arba šioms grupėms artimi žmonės. Dirbant sunkų rezistencijos darbą, tiek vieni, tiek kiti ryžosi daug ką pamiršti ir daug ko išmokti. Buvę skirtumai pasirodė esą menki, senos sąskaitos nesvarbios. Jaunieji liaudininkai nebeturėjo tokių sentimentų senajai Lietuvos seimokratijai, kaip senoji jų karta, kuri tą sistemą kūrė; todėl jaunieji buvo pasirengę svarstyti betkokią demokratinę sistemą.

Jaunųjų tautininkų tarpe išnyko fašistinės tendencijos, pamačius ir iš dailes ant savo kailio patyrus totalistinių sistemų praktiką, o tautos kieta laikysena prieš okupantus išblaškė visas abejones tautos pribrendimu demokratijai. Išnykus skirtumams, kilo liaudininkų ir tautininkų susijungimo idėja. Kurį laiką atrodė, kad ši idėja jau įvykdyta toj pačioj Laisvės Kovotojų Sąjungoj, kad senos partijos nebeatgis ir jas abi pakeis ši kovos organizacija, kuri, laimėjus laisvę, transformuosis į politinę grupę.

Bet vokiečių okupacija pasirodė daug lengvesnė negu sovietinė, rezistencinis darbas buvo lengvesnis, ir neilgai trukus pogrindyje atsikūrė visos senosios partijos. Tačiau nei liaudininkai, nei tautininkai nesukūrė savų kovos organizacijų, liko viena jų bendra kovos organizacija — Laisvės Kovotojai. Rezistencijos metu kovos organizacijų darbas buvo labai platus, o politinių partijų siauras, todėl liko viltis, kad jų atsikūrimas yra tik laikinis reiškinys, ir kad Laisvės Kovotojams greit pasiseks jas apjungti.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, visos partijos vėl dingo Lietuvoje. Liko tik kovos organizacijos, kurios partizaniniame kare greit prarado savo politinius-grupinius aspektus. Kurį laiką dar pasisekė sudaryti vieną bendrą visai tautai pasipriešinimo organizaciją, bet, priešui suardžius jos centrą ir sunkėjant ryšiams, pasipriešinimo organizacija subiro į atskiras partizanų apygardas ir kovos būrius.

Bet emigracijoje vyko priešingas procesas. Čia vėl atgimė visos senosios kovos. Kaikurios kovos organizacijos, netekusios pagrindo savo pirminei veiklai, arba pačios virto partijomis arba senųjų partijų satelitais. Dar buvo iš numirusių prikelta partijų, kurios kažkada egzistavusios Lietuvoje, tikslu dar padidinti satelitų skaičių.

Grįšime prie mums rūpimų politinių grupių emigracijoje. Po antrojo pasaulinio karo fašizmas buvo sunaikintas ne tik fiziškai, bet ir idėjiškai žlugo. Ideologija, paremta jėgos garbinimu, negalėjo pergyventi pralaimėjimo. Liaudininkai pasijuto buvę visą laiką teisūs ir nematė reikalo kritiškai peržiūrėti savo politines doktrinas. Jų politinės idėjos liko tos pačios, kaip paskutinėmis nepriklausomos Lietuvos dienomis, tik dar sugriežtėjo jų neatlaidumas visoms fašistinėms bei diktatūrinėms tendencijoms ir asmenims, kurie praeityje buvo atstovavę tokias tendencijas.

Tautininkai, priešingai, išgyveno aštrią krizę. Tuo laiku kitos grupės, įskaitant ir demokratijos sugriovimo (1926 metais) sąjungininkus krikščionis-demokratus, juos diskriminavo, pravardžiavo fašistais ir taikė, visai juos sukompromitavus, sunaikinti, kaip grupę. Tautininkai gi nesijautė nei

valstybę, nei tautą išdavę, ar šiaip kokių neatleistinų nusikaltimų padarę, bet ir jie negalėjo neprisipažinti savo praeities klaidų. Reikėjo pervertinti savo pažiūras į valstybės santvarką ir padaryti aiškius sprendimus. Tautininkai tai įvykdė 1947 m. Stuttgarto suvažiavime Vokietijoje. Ten tautininkai atsiribojo nuo visų fašistinių ir diktatūrinių tendencijų ir aiškiai pasisakė už demokratiją su stipria vykdomąja valdžia. Principinis nusistatymas prieš seimokratiją pasiliko nepakeistas. Savo pažiūroms į valstybės santvarką tautininkai grįžo prie senųjų savo pažiūrų, kurios jiems buvo būdingos nuo 1907 m. iki 1926 m. Jaunieji tautininkai-studentai, pabrėždami tą grįžimą, pasivadino viltininkais .. pirmuoju tautininkų vardu, kuriuo jie vadinosi caro priespaudos laikais.

Mūsų senojoj kartoj ir šiandien demokratija vis dar dažnai identifikuojama su seimokratija, todėl ir tautininkų kvalifikuotas pasisakymas už demokratiją kitų grupių buvo sutiktas su nepasitikėjimu tautininkų nuoširdumu. Nors liaudininkas trečiasis Lietuvos prezidentas K. Grinius kvietė užmiršti senas sąskaitas ir „vieni kitiems paskelbti amnestiją", jo grupė .. liaudininkai pasirodė itin neatlaidūs. Bandymai šias grupes suartinti nepasisekė, nors, tautininkams pasisakius už demokratiją, dingo paskutinis svarbus principinis skirtumas tarp šių grupių.

Itin susirūpinęs liaudininkų — tautininkų vienybės idėja buvo Sambūris Šviesa, kurį sudarė toms grupėms artimas jaunimas. Tačiau tų politinių grupių nepasitikėjimas ir kartėlis vienos kitai buvo tiek aštrus, kad sukėlė pavojų persimesti į šviesiečių tarpą ir Sambūrį suskaldyti. Vengdamas to pavojaus ir nusivylęs vienybės idėjos realumu prieš senosios kartos užsispyrimą nieko neišmokti ir nieko neužmiršti, Šviesos Sambūris praktiškai pasitraukė iš politinės veiklos, visą savo dėmesį skirdamas grynai kultūrinei veiklai.

Po Antrojo Pasaulinio Karo Lietuvos Laisvės Kovotojų žmonių grupei pavyko sudaryti ryšį su Lietuvos pasipriešinimo sąjūdžiu, dar ten vykstant partizaniniam karui. Ryšys su Lietuva tiems žmonėms iškėlė problemų, su kuriomis mūsų senosioms politinėms grupėms neteko susidurti. Ieškant atsakymų į tas problemas, iš šios grupės po kurio laiko išsivystė Lietuvių Rezistencinės Santarvės organizacija. Ši grupė ryžosi savo politinę veiklą apriboti tik kova už laisvą, demokratinę Lietuvą, nenumatydama tą tikslą pasiekus virsti politine partija, todėl ir neįsipareigodama jokioms politinėms, ekonominėms ar ideologinėms doktrinoms.

Tačiau, kaip ir visi kiti Laisvės Kovotojai, šios grupės žmonės buvo kilę iš liaudininkų ir tautininkų jaunosios kartos. Todėl ir jie buvo susirūpinę šių grupių sujungimo idėja, ypač, kad toks sujungimas, mažindamas mūsų politinę diferenciaciją ir jungdamas atomizuotas politines jėgas į didesnius vienetus, būtų didžiai naudingas bendroms visų lietuvių pastangoms padėti Tėvynei atgauti laisvę. Santarvininkai, būdami skirtingos politinės kilmės, bet radę savo tarpe tvirtą bendrą pagrindą, tikėjosi galėsią sėkmingai bendradarbiauti su abiem senosiom politinėm grupėm, jas artinti ir padėti joms rasti pagrindus susijungti. Deja, liaudininkai nerado galimu su jais bendradarbiauti dėl santarvininkų kritiškų pažiūrų į VLIKo prerogatyvas. Liaudininkai atsiribojo nuo savo žmonių, nuėjusių į Santarvę, kuriai tada teko bendradarbiauti su vienais tautininkais. Santarvės ir tautininkų suartėjimas liaudininkams atrodė gana neatleistinas, nes jie įtarė Santarvę pasidarius tautininkų satelitu. Taigi ir Santarvei nepasisekė pasidaryti liaudininkų ir tautininkų jungiamąja grandimi.

Toliau, išnagrinėjusi tautininkų-liaudininkų bendrus pagrindus (du puslapiai) ir jų šiandienius skirtumus praktinės politikos klausimais (aštuoni puslapiai), komisija siūlo santariečiams mėginti būti tąja jungtimi. Tačiau specialia prasme: skatinant tas grupes išsiaiškinti pagrindines sąvokas, studijuojant jų idėjas, tačiau — kolkas susilaikant nuo jungimosi į šių partijų tarpgrupinę trintį.

Į SAVE ŽVELGIANT

Du svarbiausi sociologiniai veiksniai mūsų kartos būklėje yra, pirma, tai, kad esame išblokšti iš pastovios bendruomenės, kurioje buvome bepradedą gyventi, ir atsidūrę akivaizdoje dinamiškiausios ir triukšmingiausios moderniajame pasaulyje kultūros.

Antrasis reikšmingas veiksnys yra tas, kad vyresnioji karta, mus pagimdžiusi ir dabar dar paglobojanti, gyvena pilna prasme praeityje, dažnai neatsižvelgdama į dabarties reikalavimus lietuvybei.

Tuo būdu senųjų bendruomenės formų, papročių, tradicijų pastovumas yra palikęs Lietuvoje, bet vis dar įsikalbama, kad jų pakanka, ir nebejieškoma naujų atsakymų į naujos padėties neišvengiamai atskleidžiamas problemas.

Bet sapnus apie praeitį gali sapnuoti tik toje praeityje dalyvavę. Svetima praeitis mūsų nebestiprina. Ypač, kai matome, kaip, anot vienos prūsų lietuvių parafrazės, „iš praeities Tavo sūnūs kiaurais samčiais semia“ spaudoje ir suvažiavimuose.

Mes žvelgiame į gyvenimą, kuris mus supa, jaučiame, kaip į daug jo statomų reikalavimų vyresnioji karta mums nebeatsako, ir tada klausiame patys: kokie uždaviniai išplaukia mums?

Šis klausimas suskyla į dvi dalis. Pirma, kokie turime būti žmonės? Mūsų imigrantiškas likimas tik sustiprina reikalavimą, statytiną kiekvienam moderniam žmogui, *būti savarankišku ir savaimingu.*

Savo pavidalais nepaprastai greit kisdamas, modernusis pasaulis kiekvieną pastato tarp dviejų kultūrų: praeities tradicijų, kuriomis Vakarai gyveno nuo pat Viduramžių, ir viso to naujo, kas mūsų akyse auga ir skleidžiasi.

Šioje padėtyje žmogui svarbiausia mokėti savarankiškai ir kritiškai vertinti visa tai, su kuo jis susiduria. Du klausimai, kurie čia visų pirma iškyla, yra: kiek kas *tikra*? Ir, kiek kas *vertinga*?

Tokiu būdu ir savo kartos atžvilgiu pirmiausia turėtume paklausti, kiek turime šio savarankiško sugebėjimo kritiškai vertinti dalykų tikroviškumą ir vertę.

Antroji šio kritinio sugebėjimo pusė yra *pajėgumas* tam, kas buvo nuosava galva svarstyta ir atrasta tikru ir vertingu, *atiduoti save.* Kiekvienas, kas geidžia laisvės būti savarankišku, tuo pačiu įsipareigoja būti ištikimas savo laisvų pasirinkimų objektams: nes tai juk jo paties pasirinkimai, o ne atsitiktinai ant katino uodegos nukritęs pirmas pasitaikęs dangus.

Ištikimybė reiškiasi *įsipareigojimu* savo pasirinkimo objektams ir *aktyvumu* jų realizavimo darbe.

Šiuo atžvilgiu apie save klaustume, kiek esame pajėgūs savo atrastom vertybėm įsipareigoti? Kiek esame aktyvūs ir įsipareigoję draugai, organizacijų nariai, lietuviai, ideologiniai bendraminčiai?

Pagalvojus apie pirmąjį klausimą — kokie turime būti žmonės — iškyla ir antrasis: į kur turime nukreipti savo dėmesį? Būdami lietuviai, o tai uždokumentavome savo pasiryžimu perskaityti šias eilutes, galime tik klausti, į kur mūsų dėmesio nukreipimo reikalauja lietuvybė.

Suprantama, kad visų pirma lietuvybė iš mūsų reikalauja jos pratęsimo į jaunesnę kartą. Turime jiems perduoti savo pajutimą, kad lietuvybė yra reali ir vertinga, ir jiems įkvėpti savąjį užsiangažavimą lietuvybei.

Bet lietuvybė, kuri būtų reali ir vertinga, ir uždegtų mūsų širdis, nėra visiškai ta pati, kuri kasdien reiškiasi spaudoje ir susirinkimuose. Esame užsiangažavę gyvajai lietuvybei — šiandienei ir gyvenimu kvepiančiai, kaip ir mes patys, — ir šiąja lietuvybe norime įkvėpti mūsų jaunesniuosius draugus.

Kiek šiandienis lietuviškas gyvenimas pasižymi plūduriavimu sapnų, svajonių, prisiminimų ir iliuzijų karalystėje, — tiek mums išplaukia užduotis jį *priartinti prie realybės.* Kiek jame matome gyvenimo praeitimi, senų sąskaitų suvedžiojimo, senų stabų garbinimo ir senų šūkių šūkavimo, — tiek mums privalu *sušiandieninti lietuvybę,* surandant atsakymus į šios dienos jai statomus reikalavimus. Kiek lietuvybė tampa ar-

KUR ŠIMTAS STOS, VISADOS...

Įspūdžiai iš trečiojo studentų santariečių suvažiavimo

Pro kasdienybės atbukintas akis ir ausis kaleidoskopišku įvairumu praskambėjo trečiasis studentų santariečių suvažiavimas — stovyklа, įvykusi rugsėjo 6-9 dd., Tabor Farmoje. Tiek daug dalykų buvo užgriebta, tiek minčių paskleista, tokiomis įvairiomis spalvomis piešta mūsų laikų ir mūsų būties paveikslų, kad suvažiavimas prisimena, kaip gaivališkas sūkurys, į kurį kas pasinėrė, taip kelias dienas jau ir nebeiškilo. Lietuvybė į savo gelmes įsitraukė naujus nekaltuosius.

Suvažiavimą, kurio dalyviai pirmą sykį prašoko šimtinę studentų, atidarė Julius Šmulkštys. Pirmosios dienos pirmininkas N. Macevičius ir sekretorė L. Janulevičiūtė pravedė Santaros pirmininko L. Sabaliūno ir skyrių pranešimus. Septynis Santaros skyrius atstovavo, savo veikla didžiuodamiesi ar patys savo neveiklumą pajuokdami. Giedrė Zauniūtė, Rytas Babickas, Gražina Laužikaitė, Jaunutis Gilvydis, Vyt. Kavolis, Aušra Venclovaitė, ir Rimvydas Vaišnys. R. Gaška buvo paskirtas stovyklos komendantu.

Meno esmės klausimus, plačius civilizacijų augimo rėmus pasistačiusi, užgriebė kol. Rita Žukaitė paskaitoje „Apie Anykščių šilelį". Peržvelgusi sąlygas, kurias civilizacijos turi sukurti, kad įgalintų savųjų kūrybinių jėgų pilną išsiskleidimą, Žukaitė pabrėžė skirtumą tarp meno, kuris savo esme yra tautinis, ir emigracinio meno, kuriam tautiškumas primetamas, kaip tendencingas reikalavimas iš šalies. Šitoks tautiškumas pagal specifikacijas, užplanoutas iš šalies, yra ir netikras, ir kūrybiškai žlugdąs. Prelegentė kvietė liautis sėdėjus ant iškirstų Anykščių šilelio kelmų mūsų kultūriniame gyvenime, o kurti šviežią ir drąsią kultūrą. Bet nevisi galėjo sutikti su jos pastangomis meną atskirti nuo moralinių problemų sprendimo, ir menininką kaip kūrėją nuo jo paties žmogiškos visumos.

Apie pačios Santaros stiprybes ir silpnybes diskutavo Raimundas Mieželis ir Zenonas Rekašius. Kartais diskusijos išvirsdavo į minties boksą, kartais dideliu rimtumu buvo keliami klausimai, kaip prieiti prie jaunosios kartos, dabar baigiančios amerikietiškas vidurines mokyklas. Savo drąsumu diskusijos gerokai atnaujino vidinę organizacijos atmosferą.

Tautos Šventės išvakares suvažiavimas praleido studentiškomis jėgomis atliktame Balio Sruogos šešiasdešimties metų gimimo minėjime. Dalimis inscenizuotoji „Milžino paunksmė" priminė ir Sruogą, ir tą didžiąją istoriją, kurią kūrė Vytautas rytinėje Europoje penkioliktame šimtmetyje. Minėjime dalyvavo Dalia Juknevičiūtė, J. Lintakas, G. Gedvila, R. Mieželis ir L. Betkauskaitė. Vieną salės galą puošė dar ir Balio Sruogos kūrinių ir gyvenimo parodėlė, kuriai eksponatus skolino dr. V. Sruogienė ir Terros leidykla. Parodą paruošė R. Žukaitė, D. Sakalauskaitė, G. Zauniūtė ir D. Modestavičiūtė.

---

chyvinė, tiek padidėja mūsų uždavinys ją *atnaujinti*.

Tat ir klaustina šiuo, paskutiniuoju, atžvilgiu: ar einame į lietuviškąjį visuomenės ir kultūros gyvenimą, užimdami jame atsakingas vietas, nugalėdami kvailumo ir indiferentizmo kliūtis, skleisdami naują, realią ir dabarties reikalavimus atitinkančią dvasią.

Ir antra: ar einame į jaunimą, jį vesdami ne vien į amžinai deginamus laužus, bet ir į pilnai atsakingą lietuvybę, šiandienišką savo pavidalais, ir plačią, kaip patsai gyvenimas, kuris juk apima ir džiaugsmo ir mąstymo minutes, ir politiką ir meną, ir amžinąjį pažinimo jieškojimą, ir religinį susikaupimą.

Antrajai suvažiavimo dienai pirmininkavo Algis Tallat-Kelpša, o sekretoriavo D. Sakalauskaitė. Buvo įteiktos pirmosios santariečių filisterių aukos savo organizacijai. Vytautas Kavolis kalbėjo apie „Atsisveikinimą su Lietuva — ir susitikimą su lietuvybe". Lietuviškojo gyvenimo scenoje buvo išskirti dviejų rūšių reiškiniai: archyvinė lietuvybė ir gyvoji lietuvybė. Pirmoji reiškiasi ginčais dėl 1926 m. perversmo, buvusių partininkų ir policininkų draugijomis, vadovaujančių veiksnių snūduriavimu, stabų garbinimu, oficialiuoju tuščiažodžiavimu ir grupiniu dogmatizmu. Antrosios reiškinių randama jaunųjų literatų ir dailininkų kūryboje, politiniuose ypač kovos sąjūdžių eksperimentuose, vidinio sutarimo jieškojimuose, kaip dr. Girniaus straipsnyje apie liberalizmą *Aiduose*, santarietiškame ryžimęsi talkinti visiems lietuvišką darbą dirbantiems (nesvarbu, kas jie bebūtų), ir naujose humaniškesnėse pažiūrose į žmogų. Kalbėtojas siūlė archyvinės lietuvybės atstumiamo jaunuolio dėmesį nukreipti į gyvosios lietuvybės reiškimąsi, kuriam Santara turinti būti globėja.

Suvažiavimas išklausė dar ir Horsto Žibo, kuris perskaitė santariečių komisijos liberalinių grupių (tautininkų, liaudininkų ir rezistentų) santykiams tirti komisijos raporto išvadas. Komisija, išstudijavusi liberalinių grupių pateiktą medžiagą, priėjo išvados, jog santariečiams tektų ir toliau studijuoti tų grupių santykiavimo problemas, skatinant išsikalbėjimą pagrindiniais klausimais (kaip demokratijos supratimo), bet siūlė, kol nebus sudaryti pagrindai sveikam tarpgrupiniam santykiavimui, į partinę politiką nesikišti. Komisija pastebėjo, kad sudemokratėję tautininkai ir religijai mažiau indiferentiški šiandieniai liaudininkai iš tikrųjų yra iš esmės artimesni, kaip praeityje.

Santariečiai pasisakė už federaciją su Šviesos sambūriu, isisteigusiu Vokietijoje tais pačiais tikslais, kaip ir Amerikoje Santara, ir atsakė į išsamią kultūrinę anketą. Nevienam ši anketa priminė, kaip mažai žinoma apie lietuviškosios kultūros reikalus...

Popietinėje šeštadienio sesijoje Danguolė Bartušaitė, Gabrielis Gedvila, Rasa Gustaitytė ir Rimvydas Vaišnys diskutavo „Mūsų kartos diagnozę". Gana rimtai buvo aiškintasi, kas yra esmiška ir kas atsitiktina lietuvybėje, kiek šiandieninio jaunimo lietuviškumas sąmoningas ir kiek grynai jausminis, kokiais būdais paveikti šį jaunimą ateityje. Lietuvybės kriterijais buvo nurodyti: kalba, tradicijos (nors pripažintas reikalas jas atrinkti ir priderinti prie dabarties reikalavimų), tėvynės meilė, identifikacija su lietuviais, tautinis angažavimasis ir tautinis sąmoningumas. Buvo nurodytos įvairios priežastys, kodėl jaunosios kartos žmonės pasirenka būti lietuviais: istorinis determinizmas, emocijos, logika, nauda, vidinis užsiangažavimas savo tikėjimo objektui... Buvo išsiaiškinta, kad jaunuoliui reikia lietuvybę jausmiškai perteikti, bet šį vyksmą apvainikuoti turi intelektualiai ir logiškai įtikinantys motyvai, kurie pristatytini studentams. Buvo pasigesta pagalbos iš vyresnės kartos, rimtų lituanistinių informacijų, jaunimo vadų apmokymo (Gedvila), bendro žodžio su jaunesne karta (Bartušaitė), pačios studentijos pažinimo lietuvių kultūros (Gustaitytė), ir naujų metodų (Vaišnys).

Apie „Laisvės problemą ir demokratijos perspektyvas" įdomią ir gyvą paskaitą skaitė Vincas Trumpa. Laisvė pasirodė ne kaip abstrakcija, primesta iš sistemos gyvenimui, bet kaip sudarymas sąlygų realybėje, kad žmogus galėtų *pažinti, vertinti, pasirinkti ir kurti*, naudodamasis visomis savo jėgomis. Prelegentas atrodė skeptiškas dėl griežtų konfesinių susirišimų įtakos teisingam laisvės problemos sprendimui, bet diskusijose sutiko su iškilusia mintimi, kad laisvės ir tikėjimo dialogas būtų viena iš svarbiausių problemų mūsų amžiaus sąmonei. Krikščionybės, kaip vieno iš verčiausių mūsų tradicijos elementų, ir liberalizmo, kaip dvidešimtajame amžiuje išmoktos metodikos, suderinimo reikalingumą pabrėžė ir V. Kavolis, kaip tik šiame suderinime pramatydamas pagrindą lietuviškosios bendruomenės vienybei.

Buvo išrinkta nauja Lietuvių Studentų Santaros centro valdyba: Raimundas Mieželis, Leonas Sabaliūnas, Dalia Juknevičiūtė, Horstas Žibas, Gabrielius Gedvila. Revizijos komisijon suvažiavimas parinko: Liudą Šmulkštį, jr., Algį Grinių ir Gražiną Laužikaitę.

Patraukliai praskambėjusiame literatūros vakare, kuriame sultinga Lietuvos kaimo realybė pynėsi su skaudžiomis modernaus žmogaus vienatvės ir Dievo jieškojimo temomis, dalyvavo Algimantas Mackus, Albinas Marius Katiliškis ir Henrikas Nagys. Vakarą darniai surišo Saulius Šimoliūnas.

Bronius Juodelis, Rytas Babickas ir R. Mieželis pravedė gyvą laužą su gausiomis dainomis, naujų filisterių pagerbimu ir Rimo Vėžio linksmu laikraštėliu. Laužą santariečiai tradiciškai pabaigė susikaupusiu „Leiskit į Tėvynę..."

Vakare dar buvo rodyta Los Angeles santariečių susukta spalvota filma „Palmių pavėsyje".

Uždaromajam suvažiavimo iškilmingam aktui pirmininkavo Valdas Adamkavičius, sugalvojęs ir pravedęs Jaunimo Peticiją, kuri su 40.000 parašų buvo įteikta vice-prezidentui R. Nixon'ui. Sekretoriavo R. Žukaitė. Dr. Henrikas Nagys kalbėjo apie „Prarasto rojaus prisiminimus ir kovą su naktimi" naujojoje lietuvių poezijoje. Vienišo žmogaus jieškojimai, Alf. Nykos-Niliūno heroizmas prieš nebūtį, K. Bradūno Velykų varpais išsisprendžianti naktis, ir Juozo Kėkšto herojų ramybė, kruvinoms Maioli aguonoms linguojant ant jų kapo, ryškia virtine praplaukė pro klausytojus.

Suvažiavimą baigiant, buvo įteikta, nesisakančio mecenato paskirtą, pirmoji Santaros stipendija. Ją gavo L. Sabaliūnas. Pabrėžiant rezistencinį momentą studentų santariečių veikloje, Karolis Drunga buvo išrinktas trečiuoju Santaros Garbės Nariu. (Anksčiau buvo išrinkti A. Devenienė ir J. Bačiūnas). Buvo pasveikintas Vasario 16 d. gimnazijos rėmime ypač aktyvus kun. B. Sugintas, ir pasiųsta sporto varžybose susižeidusiai kolegei E. Šikšniūtei užuojauta, prie kurios suvažiavę prisijungė kuklia auka gydymo išlaidoms.

Sveikino Studentų Sąjunga, ateitininkų suvažiavimas ir Šviesos sambūris.

Visą suvažiavimo laiką posėdžių salę puošė 12 didelių lentų paroda „Santara vaizduose", D. Juknevičiūtės ir kitų surinkta ir skoningai sukomponuota. Suvažiavimo metu Santaron įstojo dvylika naujų narių, kurie buvo atvažiavę pasižvalgyti ir apsispręsti, o lietuviškai spaudai susirado 30 naujų prenumeratorių.

Su ryžtumu skirstėsi ištuštėjusiomis kišenėmis santariečiai, jausdami, kad kur jų šimtas stos, ten niekas nesulaikys to džiaugsmo, kuris yra jaunatviška ir veržli lietuvybė.

V. Rugsėjis

Dvasia yra verta tiek, kiek ji reikalauja. Aš esu vertas tiek, kiek noriu.

Paul Valery

LIEPSNOS IR DŪMAI

Dabartis ir amžinybė

KŪRYBA TAUTOS LAISVEI IR „LAISVINIMO DARBAS"

Jurgis Lengvenis

Mūsų skaitytojams pažįstamas šio žurnalo bendradarbis B. Kazimieraitis neperseniai DIRVOJE (Nr. 23) rašė: „Kad eiliuotas patriotizmas nėra poezija, tai jau seniai aišku. Jeigu neślubuoja mano didžiai gerbiamoji atmintis, net ir lietuviškuose gimnazijų vadovėliuose mokiniams buvo bylojama, kad tokios brangios eilės, kaip Maironio „Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę...", nėra poezija!"

Jis turėjo čia galvoje A. Jasmanto smarkius aiškinimus Literatūros Lankuose (Nr. 6), kad patriotizmas nėra poezija ir kad sueiliuota patriotika visuomet turi būti bloga poezija. Iš tikrųjų, tai jau tektų laikyti banalybėmis.

Rimtai kalbant, čia kiltų žymiai platesnė ir gilesnė problema: tendencinė poezija ar literatūrinė kūryba su pasistatytomis įrodyti tezėmis. Žinoma, patirta ir įrodyta, kad šios rūšies kūryba beveik visada yra menkavertė. Ir visai vistiek, ar kūrėjai čia bus pasistatę įrodinėti kokių moralinių, ekonominių, politinių ar patriotinių tezių teisingumą. Tai ne jų tiesioginis uždavinys, ir tai ne meno kūrybos pagrindas. Idėjų ir tezių augštumo, teisingumo, kilnumo ar žemumo plotmės čia yra visai kitokios. Dailės srityje (bet tai tiktų ir visoms kitoms meno kūrybos sritims) tą mintį labai paprastai aptarė Andre Malraux: „Mes visi sutinkame, kad kapitono portretas nebūtinai yra viršesnis už leitenanto portretą, kaip lygiai yra tiesa, kad Rembrandtas savo nuluptą jautį piešė tuo pačiu būdu, kaip jis piešė ir Homerą"...

BŪTIES ESMĖ IR „NOSIES PASIKRAPŠTYMAS"

Šių rašinių autorius nėra linkęs ieškoti jau banaliais virtusių įrodymų, kad visokia tendencinė meno kūryba (su tezėmis ir programomis) yra gana nedėkingas verslas. Ji tačiau buvo ir bus gaminama, nes kaip žmonių gyvenimui buvo reikalingas „pritaikomasis menas", taip jam bus reikalinga ir „pritaikomoji literatūra". Ją reikia ne smerkti, o tik teisingai įrėminti į žmogaus socialinio gyvenimo pastatą.

O kokia gi meno kūryba bus laikoma, kaip dėkingas verslas ir užgiriama, nes tai „tikrojo kūryba"? Kas yra ta „tikroji kūryba", tas Jasmanto pavadintasis „būties prabildinimas"?...

Imkime išaiškinimo dėliai tad kitą kraštutinumą, — kūrybą, kuri būtų už laiko ir erdvės ribų, kuri nesistatytų sau jokių idėjinių tikslų, atmestų betkokius „dienos reikalus", prabildintų tik „amžinus reiškinius" ir „esmes" arba sustotų tik ties žmogumi tokiu, kokį jį mano esant...

Tos pažiūros savotišką nusakymą galime rasti, pv., žymaus anglų rašytojo Aldous Huxley draminiame veikale „The Gioconda Smile". Pjesės herojus Henry Hutton ten kalba (72 psl.) ...„o tuo tarpu vėl bus pora ar trejeta naujų pasaulinių karų ir pustuzinis suklimpimų ir revoliucijų. Bet, laimei, privatinis gyvenimas vis dar eis, kaip jis visada ėjo, nežiūrint į nieką, ką žmonijos gegradariai mums gali padaryti. Didieji žmonės išgarbinami ir po to neapkenčiami; imperijos iškyla ir žlunga; religijos sužydi, supūva ir dvokia; ideologijos ateina į madą ir vėl išeina. Bet valgymo, ir gėrimo, ir kalbėjimo, ir mylėjimosi verslas vis tebėr vienintelis dalykas, kuris iš tikrųjų kaiką reiškia. Tai nėra Marksas ar Abraomas Lincolnas... Tai yra sėdėjimas žolėje ir žvelgimas į saulėleidį, ir galbūt, niekam nematant, pasikrapštymas nosies"...

Tai yra vienas iš gražiausių ir giliausių *„meno objekto"* ir *visos „egzistencinės filosofijos"* aptarimų, kokį esu suradęs ligšiol. Čia centre stovi — atskiras žmogus ir jo pagrindiniai gyvybiniai reikalai: valgymas, gėrimas, kalbėjimas, mylėjimasis, žvelgimas į saulėleidį ir kaikada nosies pasikrapštymas... Čia jei ne Jasmantas, tai bent Maceina tikrai galėtų apie kiekvieną iš tų dalykų prirašyti po tomą „metafizinių" aiškinimų ir parodyti, kaip jie prabildina būtį. Žinoma, mums to neužteks, kiek užteko Giocondos Šypsenos herojui. Pas mus, ir ne vien pas mus, bet pas

mus ypač šiais atvejais yra mada tuoj dar apsvarstyti tokio žmogaus santykį su Absoliutu, su amžinomis vertybėmis, su „šiapus" ir „anapus". Tačiau tai, man rodos, neiškreipia Huxley herojaus duoto aptarimo: visa tai įeina į jo paminėtą kalbėjimo verslo sritį...

Karai ir revoliucijos, žmonijos geradarių užmačios, visa tai, kas garbinama ar neapkenčiama, kas kyla ir žlunga, pražysta, supūva ir dvokia, ateina madon ir išeina, — visa tai neturi daug svarbos. Svarbos teturi privatinis gyvenimas su pagrindiniais žmogaus fiziniais ir dvasiniais reikalais... Jame yra medžiaga menui ir paties meno paskirtis. Ši teorija yra gana rimta, ir jai pagrįsti būtų eibės gerų pavyzdžių.

Tačiau vargu būtų galima jai pritarti visumoje ir be rezervų. Mane labiau įtikina Andre Malraux, kuris (kaip daugelis tvirtina) geriausiame XX amžiaus meno istorijos veikale, vardu „Les Voix du Silence" (Tylos Balsai), tarp daug kitko, atskleidžia Viduramžių religinio meno didybės paslaptį. Jo teigimu, visi didieji menai atsiremia į savo laikmečio žmonių filosofiją ir tikėjimą. Europos Viduramžiais Dievas ir tikėjimas į Jį, krikščioniškoji religija nebuvo tik šiaip kokia tendencija ar meno kūrėjams primesta programa, bet tai buvo visas jų dvasinis gyvenimas, visa atmosfera, kurioje jie kvėpavo, visas vandenynas, kuriame jie, kaip žuvys, plaukiojo. Toks turėjo būti ir jų menas. Vėliau, kai tos pažiūros ėmė irti, pleišėtis, kai Žmogus, šalia Dievo, pradėjo ieškotis savo teisių ir kitos paskirties, — ėmė kisti menas ir jo formos.

Vienoje vietoje Malraux pastebi: „Didysis krikščioniškasis menas nemirė dėlto, kad jo visos formos jau buvo išnaudotos; jis mirė dėlto, kad tikėjimas buvo pakeistas pamaldumu". Gi pamaldumas jau yra savo rūšies „tendencija" religijoje, kuri lengvai išvirsta į davatkiškumą, ir tada pasirodo visos asketų iltys estetams terorizuoti. Menas tampa tendencinis ir sunyksta. Jam atgimdyti turi ateiti nauji „opozicininkai" ir revoliucininkai.

„NUOSTABAUS LIETUVIŠKUMO" PAVYZDYS...

Bet dar grįžkime prie kaikurių A. Jasmanto nuogųjų tvirtinimų.

Jam „dienos reikalai" negali būti kūrybos turinys, nebent tik akstinas. Jei jie virsta turiniu, kūrėjas esą, nebepajėgia jų meniškai apipavidalinti... Teigimas yra labai gilsytinas, nes, kaip matome, tai priklauso nuo to, ar kūrėjas **pajėgia** ar **nepajėgia** savo temų meniškai apipavidalinti. Daugelis be abejo nepajėgia, bet kaikurie pajėgia. Jokio vieninteliškai teisingo teorinio dėsnio čia negalima išvesti. Pagaliau, berods, paties A. Jasmanto bendramintis J. Girnius „Tremties Metų" metraštyje (466 psl.) ar tik ne su didesniu pagrindu tvirtina: „Kas neturi istorinio žvilgio, negali suprasti ir dabarties istoriškumo, ir kas užmerkia akis dabarčiai, užmiršta, kad amžinosios vertės pasiekimas įmanomas ne kitu būdu, kaip **savojo laiko įamžinimu**... Reikia išgyventi dabarties individualinį nepakartojamumą".

Arba vėl A. Jasmanto kriterijai apie „nuostabiai lietuvišką" kūrybą... Kaip pavyzdį, jis cituoja šitokį A. Nykos Niliūno eilėraščio posmą, aiškindamas, kad „ši gamtinė scena yra nuostabiai **lietuviška**".

Ant pečių juntu šaltas šermukšnio šakas;
Namus, pilnus langinių bildėjimo;
Sodus, plaukiančius vėjuje,
Ir rudenio lietaus suvilgytą žemę.

Ir Jasmantas klausia: „Kurgi rasime tokią sceną su šermukšnio nukarusiomis šakomis, su bildančiomis langinėmis, su palinkusiais vėjuje sodais ir vandeniu permirkusia žeme, jei ne Lietuvoje?".. Kai praėjusį kartą minėjome, kad Jasmantas turbūt gyvena vienuolyno celėje ar dramblio kaulo bokštelyje, jeigu jis rašo apie mūsų „patriotų minios sukilimą", tai lygiai tą patį turėtume pakartoti ir dėl šio eilėraščio posmo „nuostabaus lietuviškumo" aiškinimo. Šalto šermukšnio šakos, langinių bildėjimas, plaukiantieji vėjuje sodai, rudenio lietaus suvilgyta žemė ar dar kitoj vietoj cituojami nušalnoti arimai — yra daiktai ir vaizdai, kuriuos sutinkame ne tik iLetuvoje, bet beveik kiekviename Europos ar Amerikos žemės ūkio kampelyje. Nebent kaikur nebūtų tik šermukšnių, o pietiniuose kraštuose — stipresnių šalnų. Bet jų apstu šiaurinėse srityse.

Toks „kūrybos lietuviškumo" komentaras yra grynas nesusipratimas, ir greičiau tik gaila, kad „Bandomąja kiaulyte" čia turėjo patarnauti Niliūno poezija. Lygiai kaip ir kitas Jasmanto aiškinimas apie niliūnišką „žmogaus ryšį su daiktais"! Čia jis perpasakoja eilėraštį apie sūnų palaidūną, kurį grįžtantį pasitinka „senstanti namo katė", ir kai poetas pasilenkia „glostyti niurnančios jos", išgirsta „daiktus, dejuojančius sunkiai". Tai motyvas, keltas jau Vergilijaus ir aiškiai išreikštas šv. Povilo (plg. Rom. 8, 22). Šitas tad grįžimas atgal, šis glaudimasis prie daiktų, šis įsiklausymas į vaikystės tylą kaip tik ir yra anasai **lietuviškasis** būties pergyvenimas, kuriuo yra pažymėta Niliūno poezija"...

Norėtųsi tik Jasmantą paklausti: nuo kurio laiko ir kokiu būdu ryšis su daiktais ir senstančiomis katėmis, jau Vergilijaus keltas ir šv. Povilo aiškiai išreikštas, yra pasidaręs „anasai lietuviškasis būties pergyvenimas"? Ir taipgi, kurios kitos tautos žmonės bei poetai neparodo panašių ryšių su daiktais?.. Ar tik lietuvis tesugeba „įsiklausyti į vaikystės ty-

lą“? Tai bene bus keisčiausias mūsų kūrybos „lietuviškumo“ komentaras ir jo „kriterijų“ nustatymas, kokį tik man yra tekę skaityti.

MŪSŲ REZISTENCINĖ LITERATŪRA: PRAEITY IR DABAR

Kiek rimtesniais gal galėtume laikyti Jasmanto samprotavimus apie „rezistencinės literatūros“ likimą. Rezistencinė poezija, anot jo, esanti „patriotika tikrąja šio žodžio prasme“. Ji nebuvusi ir nėra kūrybiškai sėkminga. Tam jis griebiasi prancūzo G. Picon teigimų apie prancūzų rezistencinę literatūrą nacių okpuacijos metais. To laikotarpio kūryba neturinti „jokio meniško atbaigimo“, ir tai pasakytina net apie katalikо F. Mauriac ar komunisto Aragon kūrinius (nors, pridėkime, toks Eluard ar Vercors yra truputį daugiau pasiekę).

Aktyvios ir neilgą laikotarpį trunkančios rezistencijos metu, žinoma, menų kūryba neturi nei laiko, nei sąlygų suzydėti. Tai savaime suprantama. Negalėtume teigti, jog nemirštamų poezijos šedevrų jau būtų sukūrusi ir pastaroji lietuvių rezistencija, nors ji trunka jau pusantro dešimtmečio. Ligšiol tai daugiausia žinoma „partizanų poezijos“ vardu. Kaikurios dainos yra neabejotinai augšto poetinio lygio, kitos — tik silpnas liaudies dainų ar buvusios individualinės kūrybos pamėgdžiojimas, trečios paimtos bei kiek perdirbtos iš anksčiau parašytojų, ketvirtos gal iš šono, ne partizanų prirašytos... Visos jos šiandien yra lietuvių tautos laisvės kovų dvasinis dokumentas ir, kaip tokios, mums yra brangios. Kurios išliks „amžinybei“, kaip nemirštamos poezijos perlai, šiandien spręsti dar stinga reikiamo laiko atstumo.

Bet ir vėl daryti jasmantišką išankstišką išvadą, kad rezistencinė literatūra, „kaip patriotika tikrąja šio žodžio prasme“, yra nulemta nesėkmei ir „kasdienos nykstamybei“, vargu būtų galima. Mes esame turėję apsčiai lietuvių rezistencinės ir patriotinės kūrybos (įvairiais žanrais ir temomis) anais rusų okupacijos laikotarpiais, 19 amžiaus pabaigoje ir 20 amžiaus pradžioje. Rodos, negalima būtų teigti, kad pagal mūsų literatūrinį mastą ji visa būtų dingusi „kasdienos nykstamybei“. Nedingo nei Kudirkos apysakaitės, nei jo Lietuvos Himnas, nei Krėvės Dainavos Šalies Padavimai, nei Vaižganto Pragiedruliai, nei daug kas iš Maironio, — jeigu čia tik tiek paminėti. Kaikas iš tos kūrybos gimė pačios „kovos“ metu, kaikas truputį vėliau, sąlygoms pagerėjus. Meniškas išbaigimas priklausė nuo rašytojo talento apimties, nuo jo pastangų ir darbo. Be abejo, rašyti galima ne dabarčiai, ne savo tautos gyvenamajam laikotarpiui, galima į visa tai užmerkti akis ir — rašyti amžinybei ir tik „amžinomis“ temomis. Ne vienas ir iš lankininkų kūrinių yra parašytas tokiai „amžinybei“: jis amžinai gulės išspausdintuose popierio lapuose kol tie lapai atsilaikys prieš drėgmę ir dulkes...

Kalbant apie literatūrinės kūrybos prigimtį ir tematiką, problemos suvedimas į nykstančią „kasdienybę“ ir „amžinybę“, rašytojų gundymas kurti „amžinus“, o ne „nykstančius“ veikalus, tvirtinimas, kad vieni „meno objektai“ yra pastoviai augštos vertės, o kiti (tie „kasdieniškieji“) beverčiai ir nepasiduodą meniškai apipavidalinami, — yra, man rodos, nesusipratimas. Lygiai taip pat, kaip dėstymas, kokiose temose, jausmų ar idėjų bangose poetas yra „karalius“ ir kur — tik „tarnas“ ar vergas...

Šiandien tokia „monarchistinė terminologija“ skamba beveik kaip iš anapus grabo.

PERSUNKIOS TEMOS, JEI PERLENGVI SMEGENYS

Visos šios kiek nelemtos diskusijos prasidėjo nuo to, kai Literatūros Lankai pareiškė, jog jie vengs „patriotinio tuščiažodžiavimo“. Pareiškimas nedaug ką tepasakė. Bendrai paėmus, ir jauni ir daug vyresni autoriai juk daug ko vengia, kas jiems atrodo žalinga ar netinkama kūrybai. Vengimas patriotinio **tuščiažodžiavimo** yra visai suprantamas ir neabejotinai pagrįstas. Bet tik iš vėlesnių žurnalo pasisakymų ir ypač iš Jasmanto straipsnio ėme aiškėti, kad tuo norėta pasakyti kaikas žymiai daugiau: patriotinės temos ir motyvai bei visi su tuo susiję „dienos reikalai“ esą vengtini, nes per juos tegalima pasiekti tik kasdieniškos nykstamybės ir nieku būdu amžinybės.

Kodėl toks patriotizmo išskyrimas? Ar vien dėlto, kad tų ir tokių temų rašytojas nepajėgia „meniškai apipavidalinti“? Ar kad jų negali?

Tenka sutikti, kad patriotinės temos, kaip kūrybinė medžiaga, galbūt yra už kitas sunkesnės „apipavidalinti“. Bet argi tik jos vienos? Nuo seno žinoma, kad labai sunkiomis temomis taip pat yra, pvz., genijaus atvaizdavimas arba filosofo ir didelio masto intelektualo atvaizdavimas romanuose ar dramose. Prancūzų kritikas Albert Thibaudet tai jau seniai pastebėjo, kalbėdamas apie Balzaco kūrybą. Lengvai ir puikiai Balzac tvarkosi su pirkliais, bankininkais, pramoninininkais, arivistais, ministrais, generolais, meilužiais ir meilužėmis ir beveik su kiekvieno kito socialinio klodo nariais, — bet tik ne su intelektualais. Gi filosofai, mąstytojai, genijai, nesisekė jam apipiešti, ypač jų dvasią atskleisti.

Prisimena man panašus atsitikimas ir lietuvių literatūroje, kai prieš gerą porą dešimtmečių vienas iš jaunų mūsų romanistų savo pirmajame romane įvedė „intelektualą“ — marksistinės literatūros kritiką ir leido jam pasireikšti Kauno salonėlyje. Bandymas nebuvo vykęs, ir netrukus gyvas marksistinis kritikas, rašydamas knygos recenziją, visai pagrįstai sumalė į miltus tiek romano autorių, tiek ir jo melagingą „marksistinio kritiko“ personažą. Gyvasis kritikas gerai mokėjo savo amatą, bet romano autorius nebuvo giliau susipažinęs nei su marksizmu, nei su literatūros teorijomis. Jis ėmė medžiagą, kurios dar pats nepažino, nesugebėjo jos apvaldyti, nebuvo jai priaugęs. Autorius, kuris imasi intelektualinės temos ir intelektualinių personažų, pats savo protu turi būti pakilęs bent ligi jų lygmens.

Gal čia neįmanoma pravesti paralėlę, — bet ir patriotinė tema nepavyks tinkamai meniškai apipavidalinti, jei jos kūrėjas nebus savo protu ir sąmone pakilęs augščiau už tuščiažodžiautojus, neįsijautęs tikrajame patriotizme, atšokęs nuo tų visų „dienos reikalų“ ir dar (ypač!) stokojantis kūrėjo talento.

EKSKOMUNIKACIJA LABIAUSIAI NELAIKU!

Tad kodėl pabrėžtinai išskirti patriotines temas ir jas atmesti arba kaip tuščiažodžiavimą, arba dėl jų netinkamumo meno kūrybai? Kodėl tuos mūsų „tremties“ likučius, šios tematikos dar pasiilgstančius paskelbti esant „sukilėlių minia“, kuri griebiasi spragilo už nevertą ir iš anksto pralaimėtą reikalą?

Tai gal užvis svarbiausias klausimas. Kas yra patriotizmas? Bendriausiai tariant, tai savo tėvynės meilė. Ar tai „kasdienos reikalas“? Taip, daugeliui kasdienos, daugeliui gal tik per didžiąsias šventes. Bet tai reiškinys, galbūt, kartu ir „amžinas“, atsiradęs ir esąs nuo tų neatmenamų laikų, kai šiąja žeme pradėjo vaikščioti zmonės, mylintieji savo gimtinę tėvynę, pagaliau savo gentį ir savo tautą. Tėvynės meilė yra poezijos ir daugelio kitų menų tema, šalia Dievo meilės, moters ar vyro, brolio, tėvo, sesers ar motinos meilės, šalia džiaugsmo, liūdesio, nusivylimo, pavydo, kerštо, ilgesio, gamtos ar mirties temų.

Žiūrint meniškai, tėvynės meilė nėra nei „geresnė“, nei „blogesnė“ tema už kitas. Taip kaip generolo ir leitenanto laipsnis neatsiliepia atitinkamo paveikslo vertei, taip kaip Hollywoodo gražuolės portretas nebūtinai turi būti meniškai gražesnis už nuluptą jautį, taip ir tėvynės meilės tema nebūtinai gali mažiau tikti poezijai ir būti menkesnės, nes „praeinančios vertės“, negu murksojančios katės ar vėjuje verkiančių langinių „lietuviškoji“ tema. Kartais net atrodo, kad iš meilės tėvynei yra žuvę daugiau kovotojų ir karių, negu iš meilės paičioms gražiausioms merginoms. Vadinasi, tėvynės meilės jausmas gal nėra iš pačių silpniausiųjų, lyginant jį su kitais „amžinais“ jausmais, kurie kyla geriant, valgant, mylintis, veisiantis, plepant ar slaptomis pasikrapštant savo nosį...

Pagal Jasmanto teorijas mes greit galėtume prieiti išvados, kad „ prabildinant būtį“, vadinasi, filosofiškai pasikrapštant savo nosį, — pasieksime didelės, amžinos vertės karališkos poezijos, o jei griebsimės patriotikos (tėvynės meilės temų), tai pražudysime lietuvių poeziją ir poetą paversime „tarnu“.

Man niekad neateitų galvon reikalauti iš mūsų dailiosios literatūros ar kitų menų vien ir tik tėvynės meilės temų. Tai būtų absurdiška ir nenatūralu. Bet negaliu nenustebti, kai tos temos sąmoningai išskiriamos, prirašant puslapius plikų įrodinėjimų, idant jas **degraduoti.** Ir man dar nuostabiau, kad tai atsitinka dabar!

TĖVYNĖS IR LAISVĖS MEILĖ

Ir tai atsitinka dabar, kai mes gyvename, jei taip banaliai būtų galima pasakyti, — augščiausią mūsų tautinės kovos įtampą.

Mes čia užsienyje galime būti tik pūsrai, suvargę, sužlugę ir iš kovos pabėgę šliužai, užmiršę apie visa tai, susirūpinę medžiaginiais įsikūrimais, ar tik laisvalaikiais, pasiklausę Jasmanto naktinio žiogo dainų, pasvajojantieji apie tolimus namus, tikindami save, kad į juos vistiek daugiau nebsugrįšime... Jeigu jau taip atsitiktų, tai bent kaikurie iš mūsų, rodos, turėtume suprasti, kad tai dar nereiškia visos lietuvių tautos žlugimo ir kad ji nuo „patriotinių temų“ ir veiksmų dar nėra atsisakiusi. Ji neseniai yra vedusi labai sunkią ir didvyrišką kovą prieš priespaudą. Kitomis formomis ta kova tebesireiškia šiandien ir dar ilgai reikšis. Tai yra įtempčiausia ir skaudžiausia kova už tautos egzistenciją. Tai yra plačiau ir daugiau, negu vien tik tėvynės meilė, vien tik pasyvus jausminis patriotizmas. Tai yra **laisvės** meilė, **žmogiškojo teisingumo** meilė, laisvo žmogaus meilė. Sveikas patriotizmas įtelpa į laisvės meilę, jos nenaikindamas ir jai neprieštaraudamas.

Tokį ypatingą laikotarpį gyvename, jei jau ne mes, sudužusių laivų skeveldros, — tai bent tie, kurie neišplaukė iš tėvynės, ir tie, kurie pateko į pavergėjų kalėjimus. Ir ne vien lietuviai. Šiandien daug milionų Europos, Azijos ir Afrikos tautų gyvena tokios kovos įtempimu. Teisingai kam ar neteisingai, bet tų milionų šūkis yra — Tėvynė ir jos Laisvė! Ar tai tik „dienos

reikalas“, tik vulgarus kasdienos šūkis? Tegu ir taip, bet tai yra šūkis dar ilgiems metams, tai yra epochinis jausmas, masių valios pabudimas, lygių tautinių, politinių, ekonominių ir dvasinių teisių reikalavimas, tai yra tikrasis patriotų minios, multimilioninės minios sukilimas! Nuo jo dar subraškės pasaulio pamatai. Ar tame subraškėjime mes, lietuviai, būsime galutinai sutrėkšti, ar dar pakilsime ir, tėvynės meilės jausmo vedami pajėgsime iškovoti laisvę, — tai iš dalies priklausys ir nuo mūsų pačių.

Gal iš dalies priklausys ir nuo to, kiek šiame patriotų sambruzdyje (jeigu nevadinti jo sukilimu) dalyvaus ir atitinkamai pasireikš lietuviškųjų menų kūrėjai šiapus uždangos. Kaip matėme, šiuo tarpu dalis jų pareiškė, kad jie vengs patriotinio tuščiažodžiavimo, nesiims ir pilnažodžiavimo, nes jis jiems „neprabildina būties“. Jie norėtų būti karaliais, bet ne patriotizmo ir visuomenės tarnais. Apie dalyvavimą „laisvinimo darbe“ jie kalba irgi tik su ironija...

AR GALIMA APSIRIBOTI TIK „SAVO SRITIMI“?

Pastaruoju atveju būtų daug tiesos. Čia pasiektas jau visai arkliško humoro lygiis. Daugelis politikų ir spauda net nebejaučia, kokį minties ir idėjos griozdiškumą jie taria, vartodami posakius: „Lietuvos išlaisvinimo darbas“, arba „Nekaišiokim vežimą“, ar „Gerbkime mūsų išlaisvinimo veikėjų autoritetą“...

Tai pasiekia patį koktumo dugną. Menininkai „išlaisvinimo **darbe**“ yra tapę nebeuolūs, į **„veiksnius“** (!) neįsijungia, ir vargu būtų galima ko daugiau tokioje atmosferoje reikalauti.

Tačiau ar tai gali būti pateisinimas nusišalinimui nuo „patriotų sukilimo“? Gyvename tautinės laisvės kovos įtampoje. Literatūra ir visi menai, jei jie kyla iš mūsų gyvenimo ir skirti mūsų gyvenimui, negali to išsilenkti. Padėtis pati savaime reikalauja angažuotis. Paskiras menininkas gali su tuo nesutikti, nenorėti, to nevertinti, — bet tai nereiškia, kad pats etinis angažavimosi reikalingumas išnyktų. Jis yra, ir Tėvynė, kuri kovojo ir mums kalbėjo, jau ne vieną kartą šaukėsi pagalbos tų, kurie pasitraukė į kovos užuovėją.

Menininkas neretai atsako, kad jis galįs pasišvęsti tik menui, kad jis nenorįs ir nematąs reikalo kištis į „politiką“, jis nenorįs būti „politikos“ pajungtas. Taip sakydamas, žodžiu „politika“ jis galbūt supranta tai, kaip „Lietuvą laisvina „Karvelis, Krupavičius ar Matulionis su Deveniene, ar pagaliau bet kuris kitas „veiksnys“...

Basanavičius, Kudirka ir Vaižgantas „politiką“ suprato kitaip, o jie irgi joje dalyvavo. Moksliniais, meniniais, kultūriniais žygiais jie darė „politiką“! Jei anuomet ir dabar visi taip nusiteiktų, kaip dalis „apolitinių“ menininkų, tai viešajame tautos reikale (t. y. politikoje), išskyrus kelis apmokamus profesionalus, niekas nebedalyvautų. Inžinieriai galėtų pasakyti, jog jie dabar nestato Lietuvai, gydytojai, kad negydo Lietuvos žmonių, agronomai netvarko jos žemės ūkio, mokytojai nemoko Lietuvos vaikų, profesoriai nedėsto jos universitetuose ir t. t. Kam jiems kištis į „politiką“, jie nori dirbti tik sau ir tobulintis, kas gali, tik savo srityse! Kam studentams domėtis politika, jų tiesioginė užduotis — studijuoti! Kam kištis žurnalistams, jeigu ir jiems būtų geriau likti „karaliais“ savo srityje, rašyti straipsnius amžinomis temomis, domėtis savo stiliaus patobulinimu ir nusispjaut ant visų „išlaisvinimo kovos darbų“?.. Kam domėtis tokia politika, kada ji reiškia tik pastangas atgauti tautai laisvę? Užtektų gyventi tik savo menais ir amatais!

Taip prieitume nesąmonę ir daug greitesnį tutinį nusižudymą, negu pajėgsime lėtai supūti.

IŠ KUR LAUKSIM PATRIOTŲ SUKILIMO?

Kaip praėjusį kartą minėjome, patriotų sukilimą gal kas ir galėtų iššaukti. Šauklių buvo, bet atbalsių stigo. Arba ne tais garsais buvo trimituota, arba pūtėjų lūpos ir krūtinės buvo persilpnos. Politikai kiaurai pralaimėjo, bendruomenininkai turbūt netoliau nueis. Gal „sukilimą“ lietuvių dalyje dar sukels nauji žmonės, — menininkai, romanistai, poetai, dramaturgai (kiek padedami menkaverčių publicistų ir žurnalistų)... Jeigu, žinoma, jie visi mano, kad toks „sukilimas“ yra reikalingas atgimti mūsų „tremčiai“ ir tautai iš viso.

To dar nebuvo ir dar nėra — per visą dešimtmetį. Tautinė rezistencija vis dar tebėra aktualija. „dienos reikalas“, tad amžinybininkai tuo negali sielotis ir meniškai apipavidalinti. Tai dvasiai suvokti ir toms temoms apipavidalinti, matyt, teks dar laukti apie penkiasdešimt ar daugiau naujų metų...

Todėl lieka paskutinė išeitis — visų kvailių paguoda viltis, kad patriotų sukilimas dar įvyks Tėvynėje. Krašte, kur lietuvis tikrai gyvena savojoje žemėje ir jaučia jos magišką galią truputį daugiau, negu išeivijos „tautiniai poetai“ tat išgyvena ant popierio lakšto. Tai būtų tas pakartojimas Krašto pirmumo dėsnio, kurį

UŽSIENIO LIETUVIŲ VEIKLOS BARE

SAVUJŲ KELIŲ BEJIEŠKANT

Rimas Dubingis

Amerikos Lietuvių Studentų SANTARA yra ypatinga mūsų akademinės jaunuomenės organizacija. Tai vienintelė tokia organizacija studentijoje, po skaidraus ŠVIESOS sužėrėjimo Vokietijoje. Bet po atokius kraštus savo žibintus išbarsčiusi, Šviesa pati atsisakė pastangų toliau burti ir ugdyti lietuvių akademinį jaunimą. Šią misiją Amerikoje perėmė Santara. Dabartiniu metu ji yra išaugusi ir, jei taip galima pasakyti, nusistovėjusi aiškiuose rėmuose lietuvių studentų dvasinė draugovė, ir jos poveikis pradeda būti jaučiamas net už Amerikos ribų.

Santara daugeliu atžvilgiu yra labai artima Lietuvių Rezistencinei Santarvei, — ir ne vien tik pavadinimo skiemenų sąskambio dideliu panašumu. Jos statute užsibrėžti tikslai didele dalimi visai sutampa su panašiais LRS siekimais, tegu ir kiek kitokioje plotmėje. Tų dviejų organizacijų dvasinis ir net tiesioginis bendradarbiavimas todėl būtų visai suprantamas.

Bet Santara stengiasi palaikyti tokius pat draugiškus santykius ir su kitomis lietuvių politinėmis ideologinėmis organizacijomis, kaip tautininkai ir liaudininkai. Kaip LRS, ir šiedvi srovės rodo jai tokių pat simpatijų, tik gal kiek skirtingais sumetimais... Šiaip ar taip, Santara yra studentų idėjinė organizacija, kuri turi tokį platų ir įvairų savo visuomeninį „užnugarį", kokio berods nėra turėjusi jokia kita studentų draugovė Nepr. Lietuvoje. Tai yra jos ypatingumas, ir tai neabejotinai džiuginantis reiškinys.

Mėginkime keliais brūkšniais susipažinti su Santaros veidu...

Amerikoje yra labai madinga (Gallupo instituto įtaka?..) anketomis atsiklausti visuomenės ir jos įvairių sambūrių nuomonės. Po to, procentais apskaičiuojamos išvados, kas ką mano, kodėl ir kaip. Ir lie-

---

šis žurnalas ėmė skelbti jau prieš keletą metų.

Jei tas patriotų sukilimas TEN, Tėvynėje įvyks ir pasiseks, — jie gal tuo keliu nesukurs kokių naujų vertybių, „neprabildins būties", bet jie sukurs vieną „amžinos vertės" padėtį, vieną reikalingą ir būtiną išeities punktą: — **laisvę tautai egzistuoti** ir per tai estetams bei „tautiniams poetams" palengvintomis sąlygomis rašyti apie žiogus, kurmius, kates ir kitokius, anot Vergilijaus ir šv. Povilo, „verkiančius daiktus"...

Patriotizmas yra meilė vienam iš tokių „daiktų" — Tėvynei. Kiekviena didelė meilė yra ne tik malonumas ir džiaugsmas. Ji mylintįjį įpareigoja, o kaikada privalo ir sunkių aukų. Tokia yra vyro, žmonos meilė, tokia pat ir tėvynės meilė. Kai visa gerai, lengva ir malonu mylėti moterį ar tėvynę. Bet šiandieną tėvynei yra blogai!

Ir todėl daugiau nei kada nors — noblesse oblige! Širdies ir pareigos kilnumas įpareigoja...

tuviai studentai šį metodą pradeda pamėgti. Absoliučių tiesų tose išvadose nejieškoma, bet visdėlto tai duoda tam tikras gaires.

Čia nenagrinėsime bendrosios Lietuvių Studentų Sąjungos anketos, kurią paruošė ir pravedė ateitininko coll. Valiuko vadovauta komisija. Jos duomenys neką tepasako, nes į anketą neatsakė daugelis studentų, ir visai teisėtai ją boikotavo santariečiai, net per spaudą patardami „mesti į krepšį". Šios anketos klausimai buvo paruošti perdaug tendencingai. Perryškiai buvo matyti noras gauti atsakymus, kurių laukia koks mūsų „laisvinimo centras" ar kitas koks politinis „frontas". Tai buvo greičiau „ateitininkų anketa", į kurią savo atsakymais prisidėjo vienas kitas neapdairus skautas ar ir nesusivokęs santarietis. Greičiau tektų stebėtis, kaip tokios anketos klausimų redagavimui nepasipriešino komisijoje buvęs santarietis (net, berods, centro valdybos narys).

Mums įdomesnė pačių santariečių savybės anketa, pravesta antrojo suvažiavimo delegatų tarpe, Tabor Farmoje (1955 m. rugsėjo mėn.). Jos duomenys ir trumpa analizė buvo paskelbta Santaros biuletenyje (Nr. 3. 1956 m. kovo mėn.). Atsakė Santaros suvažiavimo delegatai ir dalyviai, daugiausia vadovaujantieji bei veiklesnieji nariai. Žinoma, tie duomenys liečia tik suvažiavime dalyvavusius, — ten buvo toli gražu nevisi veikliausi ir sąmoningiausi santariečiai. Bet kaip orientacinė gairė, anketos duomenys yra įdomūs. Jie galbūt netoli esamos tikrovės: jie akivaizdžiai atskleidžia stipriąsias ir silpnąsias puses.

Anketa buvo sudaryta daugiausia pasisakyti politiniais klausimais. Paimkime keletą pavyždžių...

Į klausimą, kurios iš mūsų stambesnių keturių polit. partijų pasisako už privatinių mokyklų išlaikymą valstybės pinigais, net 67.5% atsakė visai teisingai, — krikš. demokratai. Tačiau visdėlto komiška, jog buvo 5%, kurie manė, jog tai socialdemokratai... Iš kokio dirbtinio naujai sudaryto sambūrio Lietuvos okupantai 1940 m. rinko kandidatus į „liaudies seimą". — deja, tik 20% atsakė teisingai („Darbo Lietuvos Sąjunga")... 12.5% nežinojo, kad Lietuvos kompartijos gen. sekretorius yra A. Sniečkus... 37.5% nežinojo, kad Margučio magazinas yra artimas tautininkams... Net 7.5% manė, kad Dr. B. Nemickas (tautininkas) priklauso „prieryškesniu liaudininkų". ir 15%, kad tai K. Bielinio (senas socialistas) slapyvardis... Net 42.5% nežinojo, jog LRS Vlike neatstovauiama (bet 45%, reiškia, visgi dauguma, žinojo tiesą)... Absoliutinė dauguma žinojo, kad min. S. Lozoraitis yra Lietuvos Diplomatijos Šefas, tačiau — 5% tvirtino (klaidingai), jog jis esąs LRS pirmininkas (matyt, patikėję kaikurios spaudos melams), o 2.5% galvojo, kad jis esąs Vliko pirmininkas!.. 2.5% teigė, kad kun. S. Yla esąs „Laisvosios Lietuvos" vyr. redaktorius, tačiau net 80% teisingai žinojo, jog tai katalikų publicistas... Įvairiai, bet maždaug teisingai kone visi pasisakė dėl priežasčių, trukdančių vienybę Lietuvos laisvinimo darbe... Įdomu, kad 30% manė, jog būsimoj Nepr. Lietuvoje didžiausių galimybių turėsią krikš. demokratai, o 22.5%, kad tai bus tautininkai; kitų grupių „gražia ateitimi" tik vienas kitas tikėjo... Vos per penktadalis manė, kad Santarai yra artimiausia LRS, o daugiau galvojo, kad tai tautininkai ir liaudininkai, gal ir socialdemokratai, ir 2.5% štukorių pareiškė, kad tai Ūkininkų partija... Kadangi santariečiai dar negalvoja pasirinkti sau partijas, tai pusė klausiamųjų tuo punktu visai nepasisakė, o iš tų, kurie reikalui esant ketintų rinktis, pasisakė: 27.5% už tautininkus, 12.5% už liaudininkus, 7.5% už socialdemokratus, 5% už LRS ir po 2.5% — už nacionalistus ir net krikš. demokratus. Pagal šūkį: visokių reikia, visokių ir yra...

Anketos duomenys kalba patys už save. Jie gerai parodo ir mūsų akademinės jaunuomenės, esančios santariečių tarpe, silpnybes: gerokai silpną susipažinimą su Lietuvos istorija nuo bolševikų okupacijos pradžios, gana silpną orientavimąsi Lietuvos laisvinimo „veiksniu ir prieveiksmių" tarpe, gana menką ir nerūpestingą lietuviškos spaudos sekimą, silpnoką lietuviškų politinių partijų ir joms vadovaujančių asmenų pažinimą, politiškai ideologinį išsiblaškymą ir nesusigaudymą... Objektyvios aplinkybės: čia kalba jaunuomenė, kuri mažai ir daugiausia tik vaikystėje Lietuvą pažino; subjektyvios: ji menkai pastatytais klausimais domisi ir dabar. Stipriosios tos jaunuomenės pusės: iš dalies klausimų visai teisingi atsakymai, nenoras peranksti kibti į partinius skvernus, pasaulėžiūrinis tolerantingumas ir pan.

Viena iš didžiausių ir nugalėtinų silpnybių — labai ir labai menkas santariečių susipažinimas su Lietuvių Rezistencine Santarve, jos uždaviniais bei pobūdžiu ir gal iš viso su lietuviškos rezistencijos problemomis (tam reikalui anketoje nebuvo daugiau detalizuotų klausimų). Tai pabrėžiame ne dėl kokių LRS „egoistinių" interesų, bet kad rezistencinės problemos faktiškai yra ir turės būti pačios svarbiausios, jeigu Santara į savo statutą rimtai, o ne tik dėl skambumo, įsirašė atitinkamus dėsnius...

PIRŠTU Į AKĮ

NERIMAS MOTERŲ KLUBE

Mes, lietuvės moterys, negalime būti neveiklios. Ypač Amerikoje. Čia kiekviena organizacija turi atskirus moterų klubus. Kiekviena bažnyčia, kiekviena gatvė ir beveik kiekvienos šeimos giminės ir draugai turi savo moterų klubus. Nors mūsų kolonijoje yra keli moterų klubai, bet mes, pačios veikliausios moterys, nutarėm suorganizuoti dar vieną. Mūsų pačių klubą!

Aiškaus galutinio vardo jis dar neturi, o tik aiškius tikslus. Tai, kas moters būdui yra arčiausia prie širdies. Labdara, kultūra, šeima, bendruomenė, Lietuva... Jokios politikos, jokių partijų! Argi tie tikslai nėra tauriausi?

Žinoma, kad taip. Ir mes jau turėjome kelis mūsų klubo susirinkimus — kiekvieną kartą vis pas kitą narę. Ji kukliai paruošia kavutės, pyragaičių, kartais tortą, kartais truputį likerių. Pasikalbam, pasidalinam naujienomis, rūpesčiais, ypač iš savo ir kolonijos gyvenimo. Juk be tų kontaktų moteris supelytų. Be to, iš savo narių surinkome 12 dolerių ir 50 centų sušelpti vienai į sunkų senatvės vargą patekusiai tremtinių šeimai. Progai pasitaikius, ketiname nepamiršti Balfo ir Vasario 16 gimnazijos.

Daug tarėmės apie klubo susirinkimų programą. Tai sunkus uždavinys. Vienos prižiūrim vaikus ir šeimą, kitos dirbam fabrikuose. Nė viena, žinot, neturim laiko. Nė valandėlės laisvo laiko nėra Amerikoje!

Bet nutarėm, kad kiekviename susirinkime viena narė apie ką nors plačiau pakalbėtų. Kokius atsiminimus, pergyvenimus, ar paskaitą apie meną, ar ką nors kitą. Jau turėjom paskaitų temomis: ko Lietuva laukia iš mūsų? kaip apsiginti nuo vienatvės? kaip išlaikyti mūsų vaikų lietuviškumą? lietuviškų juostų ir žiurstų meninis grožis...

Ir man teko prisiimti viena tema pakalbėti. Bet apie ką? Man begalvojant, pirmininkė pati nusprendė:

— Jūs, Malvina, papasakokit mums ką nors sekantį kartą iš literatūros. Žinom, kad mėgstat skaityti knygas, ir laiko daugiau turit...

Taip ir buvo nutarta, kad per sekantį klubo susirinkimą aš turėsiu pasiruošti paskaitai. Tema — kas nors iš literatūros. Bet — kas?... Nelengva išsirinkti. Literatūros daug, knygų dar daugiau. Ir ne tiek daug jų skaitau, kiek kolonijoje yra paleista man malonių gandų...

Ir štai laimė! Prieš savaitę ligi mūsų klubo susirinkimo mano vyrui ateina Santarvė. Pavartau ir čia randu apie naujas knygas — apie tą Marquando romaną Willis Wade. Ot čia bus gera tema — literatūra, amerikiečių materializmas ir mūsų idealizmas... kuo mes, moterys, galime prisidėti tikrajam idealizmui laimėti ir panašiai. Nusiperku romaną, perskaitau. O taip, viskas dabar aišku ir įdomu. Galėsiu dabar jums kalbėti visą valandą ar net dvi, mano mielosios poniutės!

Ir kalbėjau — ne dvi valandas ir ne valandą, bet tikrai gerą pusvalandį. Papasakojau romano turinį ir viską, ką Santarvė rašė. Ir nuo savęs dar pridėjau:

— Matome čia du pasauliu, dvi pažiūras į šeimą, į tikrąją laimę, į gyvenimo tikslą... Amerikietis Willis Wade dirba už pinigus ir tik dėl pinigų... Jis neturi augštesnių idealų, kaip tik didesni ir gražesni namai savo šeimai, daugiau papuošalų ir malonumų savo žmonai, geresnės mokyklos ir tikresnė ateitis jų vaikams, teniso aikštelės prie namų, atkiri maudymosi baseinai... Tai materializmas... Labai skirtingas nuo europiečių idealizmo, augštesnių idealų siekimo, ypač nuo mūsų lietuviško idealizmo... Mes nežiūrime į žmogų per dolerį, dvasiniai idealai mums yra augštesni už materialinius... Mes aukojamės savo tautai... Mes turime dirbti jos išlaikymui, atsižadėdami asmeninių malonumų... Kvėpkime daugiau tokios idealizmo dvasios sa-

vo vyrams, neleiskime jiems sumaterialėti... Amerikos lietuvės moters kilnumas išgelbės mūsų tautą ir jos laisvę... Visada būkime tremtiniai dvasioje, tik tada laimėsime grįžimą laisvon tėvynėn!..

Kažkaip įsibėgėjau, užsidegiau ir nebeatsimenu, kaip užbaigiau. Tik pamačiau, kad mūsų klubo ponios labai sumišo. Kažkas skystai iš mandagumo paplojo. O paskui — tyla... Kol pirmininkė pakvietė pasisakyti viešnias dėl paskaitos minčių, padiskutuoti, pasidalinti idėjomis. Jau per paskaitą jutau iš žvilgsnių ir gestų, iš sukosėjimų ir numykimų, kad kažkas netvarkoje. Žinoma, aš neprityrusi kalbėtoja.

Tuojau pasirodė, kad ne dėl to.

Diskusijos buvo ilgos, karštos ir pasibaigė visišku mano paskaitos sutriuškinimu.

— Iš tikrųjų, — pradėjo diskusijas ponia, kurios vyras, buvęs mokytojas, dirbo metalo fabrike prie skylių gręžimo, — iš tikrųjų gerai, kad mūsų klubas yra uždaras ir mes sutarėm nieko, kas čia kalbama, neišnešti į viešumą. Jei mano vyras sužinotų, kokiomis i d ė j o m i s mes čia rūpinamės, tai būtų baigta! Jau ir taip jis viską atiduoda laikraščiams ir susirinkimams. Tada aš pati turėčiau nebe vaikus namie žiūrėti, o eiti į fabriką. Juk reikia g y v e n t i, brangioji ponia, neskraidykime padangėmis.

— Tikra teisybė! Jei taip vis žiūrėsime to idealizmo, tai nebus iš ko nei naujos suknelės nusipirkti. Viską turėsime atiduoti Balfui, — palaikė ponia, kurios vyras yra fabriko sargas ir užsukinėja laikrodžius.

— Nežinau, kaip pasisakyti, — paėmė žodį jauno gydytojo jauna žmona, kuri ligšiol niekad mūsų susirinkimuose nekalbėdavo, — tikrai nežinau... Be abejo, idealizmas gerai, jis labai reikalingas. Bet kada bepradėti gyventi? Jaunystė praėjo varge, lageriuose Vokietijoje. Ar jau negalima šviesesnių dienų pamatyt? Mano vyras dirba labai idealistinį darbą ligoninėj, paskui namie ištisas naktis. Tiesa, uždirba, bet kaip dabar daugiau galima norėti?

— Žynote, ponios, paskaita buvo įdomi, bet savo išvadomis labai nerealiii, — įsiterpė ponia, kurios vyras inžinierius. — Ir mes pyrkom namuus. Žynote, kiek dyrbom, taisėm, iš pagrindųų perdyrbom. Dabar jaukuu pas mus. Dabar norim dar swimming-pool, tokį nedydelį backyarde iškasti... Kas čia blogo būtų? Juk šeimaa, vaikaai turės tiek džiaaugsmo! Paskaita gražy, bet, atleiskit — naivy...

— Aš ir nemanau, kad kada begrįšiu Lietuvon, — kalbėjo lietuviškos provincijos ponia, ištekėjusi čia už Kauno buvusio intelektualo. — Kur grįšti, į kaimą žemės knisti? Ačiū, prisiknisau...

— Ir man taip atrodo, — parėmė augštąjį mokslą Lietuvos universitete baigusi visuomenininkė. — Čia pasiliks mūsų vaikai. Mano sūnus veda amerikietę, ir mes pasiliksime. Nemanykite, kad bolševikai Lietuvoj nepriruoš inteligentų — daktarų, advokatų... Kam mes seni ten bebūsim reikalingi? Nei draugų, nei nieko. Dirbkime ir garsinkim Lietuvos vardą čia Amerikoje. Kam mums vis gyventi pasakomis, — dabar nebe Aušros ir Varpo laikai...

— Nebijokit, aš su savo vyru tų idėjų namie nediskutuosiu, — pareiškė žinomo mūsų kolonijos tautininko žmona. — Jis ir taip nei vieno savaitgalio neturi laisvo, vis dirba Lietuvos išlaisvinimui. Aš jam jau sakiau, kad man tai nusibodo. Savaitgaliai turi būt mano, užtenka tų laisvinimų. Bus kam ją išlaisvinti ir be mūsų. Tikrai teisingai ponia pasakė: dabar nebe Aušros laikai...

Pasisakius dar kelioms ponioms, baigiamajame žodyje tariau:

— Ačiū mielosioms ponioms už mano literatūrinės paskaitos kritiką. Tai rodo, kad literatūra visuomet yra tikrasis mūsų dvasinio gyvenimo veidrodis.

Sekančiam mūsų klubo susirinkimui buvo sutarta tema, — geriau pažinkime Amerikos gyvenimą ir jos labdaros dvasią. Prelegentė sutiko būti pati mūsų klubo pirmininkė.

— Patikėkite, — pareiškė ji skirstantis, — mano paskaita tikrai įneš mažiau nerimo.

Malvina Jogailienė

LAIŠKAI REDAKTORIUI

EPOCHOS NERVINGUMO POLEMIKA

Užtrauksim naują giesmę, broliai, kurios gal niekas nesupras,
Ir vėl gyvensim, kaip lig šiolei, kol susiriesim į kupras.
Tas ne lietuvis, kurs nekando įtūžęs partijų vaiduos,
Kursai liežuvio kaip rakando dar savo priešui neparduos.

Antanas Gustaitis

Už mano straipsnį apie Česlovą Milašių, (SANTARVĖS Nr. 1, 21-28 psl.) ir turbūt už kitas nuodėmes J. Kėkštas praėjusį kartą rado progos įrikiuoti mane į naujųjų barbarų eiles, tarp kitko, už netolerantingumą ir aklą tikėjimą savo sprendimų ir veiksmų neklaidingumu.

Kaip šio žurnalo redakcijos narį ir jos atstovą Amerikoje, SANTARVĖS vyr. redaktorius F. Neveravičius, gavęs J. Kėkšto straipsnį, painformavo mane apie jį, paklausdamas, ar nestatyčiau kokių kliūčių jam paskelbti. Nors beveik kiekvienas to str. sakinys man atrodė nesąs teisingas, su perdėta ar iškreipta ar ginčytina mintimi, ir visas perdėm tesudarė asmenišką ataką prieš mane, tuoj atsakiau Neveravičiui: „Dėti, būtinai dėti! Žmogus turi teisę visa tai pasakyti, išlieti susitelkusį skaudulį. Tegu skaitytojai sprendžia, nes aš galėjau būti irgi klaidingas"... Tiek dėl mano netolerantingumo ir neklaidingumo.

Man labai liūdna, kad šį kartą J. Kėkštas tepanorėjo duoti tik gaižią asmenišką ataką, tvirtindamas, kad aš nebe nuo šiandien pilnomis rieškutėmis spaudoje gausiai barstąs keiksmažodžius, mušąsis į politikus, nusigręžiąs dėlto nuo tiesos, kupinas prieštaravimų, dažnai keičiantis savo nuomones, verčiąsis pseudokritika, riboto akiračio, užgaulaus stiliaus, nesiskaitąs su priemonėm, stokojąs kritiško žvilgsnio į savo darbus ir t.t. O prie to seka humoras su kabutėmis: „jo publicistinis metodas", jo „rašysena", jo pompastiška „patriotinė" frazeologija (be kabučių), nenuoširdi ir užgauli egzaltacija... etc.

Nežinau, kaip atrodytų skaitytojui ir J. Kėkštui, jei aš apie jį nei iš šio, nei iš to imčiau ir paskelbčiau spaudoje straipsnį, pvz., su tokiais teigimais: — šis žmogelis jau seniai mušasi į poetus, bet būdamas riboto akiračio, teduoda pilnomis rieškutėmis tik pseudopoeziją. Jis dirba ir laisvininkų, ir tuo pat metu marijonų ir prancūzkonų spaudoje, ir nesunku atspėti, kokiais motyvais tai daro, bet neturėdamas dokumentuotų įrodymų nedrįstu to viešai skelbti. Nekreiptume dėmesio į visą tą jo „rašyseną", nuobodžią „poetinę" frazeologiją, polonofiliškus jausmus, neva poetiškais vaizdais reiškiamą „tiesą", jo „literatūrinį metodą", jei jis nebūtų siuntęs savo „kūrinių" ir šiam žurnalui. Patartume jam grįžti į politikavimą šio šimtmečio pradžioje ir daugiau nesiversti gramozdiška grafomanija, nes jam dar nepasisekė pakilti augščiau poezijos barbaro...

Tai būtų beprotybė, ir taip niekad nesu rašęs apie Kėkštą. Ne tik kad, neturiu pagrindo, bet ir turėdamas svyruočiau, ar būtų galima mūsų literatūrinės polemikos lygį taip žemai nuleisti į asmenišką apsikoliojimą ir apgailėtiną nervuotumą. Čia tik dar norėčiau aiškumo dėlei bent keletą J. K. straipsnio punktų atitaisyti.

1. Aš prisibijočiau tokių nenormalių žmonių, kurie nekeičia jokių savo nuomonių, jei tokių žmonių kur iš viso yra. Aš nuomones keičiu, jei stebėdamas gyvenimą ar studijuodamas knygas įsitikinu, kad mano turėtosios buvo klaidingos arba nepilnos.

2. Man neatrodo, kad gyvenime, literatūroje ar politikoje visuomet turi būti tik arba balta, arba juoda. Gyvenime paprastai yra daugiau pilka, arba įvairūs „gerumo" ir „blogumo" elementai sumišę. Linkdamas pagirti ir iškelti baltąsias puses, beveik niekad nepajėgiu užmerkti akių ir juodosioms. Yra itin retas atsitikimas, kai visi, pvz., kurio poeto kūriniai būtų augštos kokybės. Pavieniai perlai dažnai iškyla iš šlamšto jūros. Džiaugiuosi bent vieną ar du perlus knygoje radęs, net jei ir jie nebūtų dieviško tobulumo. Kas taikoma poezijai, lygiai dera ir publicistiniams ar kritikos straipsniams, be abejo, įskaitant ir manuosius dažnų nepasisekimų bandymus.

3. Savo nuomonės apie lankininkų poeziją dar nesu pakeitęs. Apie žurnalą gi esu tiek pakeitęs, kiek man atrodė, kad jis tolesniuose numeriuose nepateisino tų optimistinių vilčių, kurios galėjo kilti iš pirmųjų poros numerių. Neturiu į juos jokių specialių tikslų, išskyrus norą, kad visiems sektųsi ir kad dirbtume daugiau bendrai, nes emigracijoje kultūrinių žurnalų leidimo sąlygos nėra ir nebus rožinės.

4. Esu nepatenkintas, kad savo „publicistiniame metode" vartoju tiek mažai ir dažniausia jokių keiksmažodžių, jau nekalbant apie jų barstymą pilnomis rieškutėmis. Keiksmažodžiai yra puikūs ir šventi žodžiai, jeigu ką tikrai reikia iškeikti. O kad iškeikimas kartais yra būtinai reikalingas, parodo tegu ir Katalikų ir nevienos nekrikščioniškos bažnyčios istorija. Nieko naujo čia nesu išradęs ir to neįieškojęs. Kažin tik, ar J. Kėkšto straipsnis nėra daugiau panašus į iškeikimą mano „rašysenos"?

5. Politiniame lietuvių darbe, kaip laikraštininkas, dalyvauju jau maždaug 25 metai ir gal net ilgiau. Tad nebėra ko man daug muštis į politikus. Ypač kad ir priešų nėra, nes eiti į tą sritį niekas nedraudžia. J. Kėkštas gal gyvena Argentinoje vienišo buitį ir nežino, kad, pvz., Amerikoje kandidatų veikti politiškai reikia prisispyrus jieškoti ir juos tan darban raginti, ypač jei reikalas liečia veiklą, kur negalima padaryti jokio biznio, nėra atlyginimų, o tik tenka dėti savo laiką, energiją ir pinigines aukas. Be to, aš netikiu, kad dabartinėmis emigracinėmis sąlygomis politika ir politikavimas, ypač partinis, kaip jis mūsų daugumos dar vykdomas, turėtų prasmę ir pagrindą po kojų. Tautinės rezistencijos reikalą gi nuolat remiu, bet tai visai kita muzika.

6. Galėčiau priminti, kad mokyklose ir už jos suolų esu ruošęsis ir mokęsis tiek iš politinės, tiek žymiai daugiau ir ilgiau iš literatūrinės srities. Ir prisimenu, kad kai karui pasibaigus 1945 metais mūsų pabėgėliai Vokietijoje steigė naujus vilkus ir burbuliavo politiškai, tai tą visą vasarą aš Montpellier (pietų Prancūzijoje) kasdien vaikščiojau į puikią to miesto biblioteką pastudijuoti Balzaco biografijos, nagrinėjimų apie Stendhalio kūrybinius metodus ir daugelio kitų visai „nereikalingų" klausimų. Abejočiau dėl J. Kėkšto pretenzijos nustatyti, ką toliau turėčiau veikti, bet visgi esu dėkingas už patarimą geriau grįžti į politikavimą, negu skaityti blogą poeziją, ir grįžti į 19 amžių, kuris jau praėjęs ir baigtas, bet man rodos, jis nebuvo daug kuo blogesnis už 20 amžių, o mums lietuviams savo tautinio atgimimo legendomis ir jų herojais net daug kuo paskatinantis ir guodžiantis. Būtų gerai, kad dabarties lietuviai kartais nepamirštų 19 amžiaus...

7. Yra netiesa, kad iš Č. Milašiaus savo straipsnyje aš reikalavau, jog jis pasiskelbtų esąs lietuviu. Ką ir kaip ten aiškinau, skaitytojai žino, kurie tą straipsnį skaitė.

8. Abejoju, ar J. Kėkštas atidžiau skaitė tą straipsnį, nes apie vieną A. Nykos Nyliūno nesąmonę jis man įrodinėja tą patį, ką— ir aš savo str. mėginau pabrėžti. Tik jis aklai tvirtina, jog aš priesingai kalbėjęs ir net dėjęsis nesupratęs legendos žodžio reikšmės. Nervingumas ir įsikarščiavimas, taigi, yra labai blogas patarėjas polemikoje.

9. Ne, brangus Kėkštai, man ne **viskas** dabartinėje musų poezijoje yra neskambu, sunku, gramozdiška. To nejaučiu ir to niekad nesu sakęs, nei rašęs. Bet esu įsitikinimo ir tokio skonio, kad eiliuotoji poezija turėtų būti bent skambi, grakšti ir lengva. Tokia nebūdama, eiliuotoji poezija gali tapti ir tampa nereikalinga. Patarčiau nepasitikėti kriterijumi, jog jai užteks „vaizdais reiškiamos tiesos jieškojimo". Čia svarbu ne tiek pats jieškojimas, kiek tos surandamos vaizdinės tiesos **forma.**). Tiesos jieško veik kiekvienas žmogus ir žmogelis, bet tik kelis tokius jieškotojus iš miliono telaikome poetais. Nemanyčiau, kad dar reikėtų aiškintis dėl tokio elementoriaus.

10. Kėkštui gal skaudžiai nepatiko, kad jo Milašiaus eilėraščių vertimus pavadinau sunkiais ir neskambiais. Toks man įspūdis iš skaityto lietuviško teksto, ir nieko čia nepadarysi. Perdaug silpnai tesuprantu lenkiškai, kad būčiau galėjęs spręsti, kiek skambūs buvo Milašiaus originalai, nors vienas kitas iš kolegų rašytojų, kurie gerai moka lenkiškai, man yra laiškuose rašę, kad Kėkšto vertimas vietomis esąs stačiai žiaurus originalų žalojimas. Ta informacija betgi nepasinaudojau, negalėdamas jos pats patikrinti.

Man visgi gaila dėl Kėkšto straipsnio ir tokio niūraus jo požiūrio į mūsų santykius, kaip žmogaus su žmogumi. Nepavydžiu jam geresnių draugysčių už manąją, esu linkęs jį gerbti ir mylėti, kaip žmogų ir lietuvį, ir nežiūrint jame asmeninių, intelektualinių, literatūrinių ar etinių nedorybių, kurių jis greičiausia neturi. Ir jis nebūtinai man pasidarytų kitoks, jei kur skiriuosi nuo jo savo skoniu, mintimi ar veikimo bei profesiniais polinkiais. Argi neturėtų ir jis taikinti man to paties masto ir būti daugiau atlaidus, skoniams ar nuomonėms išsiskyrus, vien jau dėl mano, kaip jis teisingai sako, „akiračio ribotumo". Dvasios vargšams juk reikia daugiau atleisti!

Jis tvirtina, kad „nesugebėjimas matyti tikrovės" esąs visai aiškus mano bailumo požymis. Deja, taip, — esu labai bailus, ypač tokio tono polemikoms, ir jei dar daugiau būsiu gąsdinamas, tai bematant kaip zuikis pabėgsiu iš „kovos lauko"...

Bronys Raila

SANTARVĖS UŽRAŠAI

VYTAUTAS ALANTAS

SANTARVĖS bendradarbis, rašytojas, beletristas ir dramaturgas, publicistas, išėjęs augštuosius mokslus VDU Kaune ir Montpellier Univ. Prancūzijoje. Buvęs Lietuvoje ELTOS Redaktorius, vėliau „Lietuvos Aido" Vyr. Redaktorius, 1941 — 44 m. Vilniaus Miesto Teatro Direktorius. V. Alanto kūriniai: „Tarp penkių ir septynių", „Ant siūbuojančios žemės" — novelių rinkiniai. Romanas — „Pragaro Pošvaistės", kuriame jo veikėjai ieško dvasinės atramos senovės lietuvių tikėjime. Draminiai veikalai: „Užtvanka", „Gaisras Lietuvoje", „Aukštadvaris", „Buhalterijos klaida" (išversta į latvių k.), „Ragučio šaltinėlis". Straipsnių rinkinys — „Žygiuojanti tauta".

EMILIJA ČEKIENĖ,

Per keleris pastaruosius metus yra bene veikliausiai pasireiškusi žurnalistė Amerikos lietuvių spaudoje (Dirvoje, Vienybėje, Laisvojoje Lietuvoje). Rašydama bendraisiais visuomeniniais, politiniais ir kultūriniais klausimais, E. Čekienė tačiau daugiausia dėmesio yra kreipusi į jai labai artimus lietuvių moterų reikalus ir kurį laiką Vienybėje, kaip redaktorė, buvo atgaivinusi moterų skyrių. Šiame numeryje spausdinamas jos straipsnis apie lietuvę moterį rezistencijoje yra išraiška autorės platesnių susidomėjimų ir drauge įvadas tai problemai giliau panagrinėti.

MŪSŲ ŽURNALAS IR ORGANIZACIJOS

Yra žinoma, kad išeivijos gyvenimo sąlygomis pastoviausiai laikosi ta spauda, kurią leidžia stiprios organizaciūjos ir jų nariai drausmingai ir solidariai savo spaudą palaiko prenumeravimu, bendradarbiavimu ir aukomis. SANTARVĖS žurnalą pirmaisiais ketveriais jo ėjimo metais tokiu būdu palaikė LRS organizacijos nariai. Eilėje organizacijos padalinių visi nariai buvo užsisakę žurnalą ir dar kaikurie skyriai palaikė atskiromis stambesnėmis aukomis. Tai užtikrino mūsų pastovų ir daugmaž reguliarų pasirodymą.

Atėjo laikas pageidauti, kad šis žurnalas, tolydžio išaugintas į bendro lietuviško pobūdžio ne tik visuomeninį, bet ir kultūrinį žurnalą, būtų gyviau palaikomas ir kitų organizacijų. Šių metų jau pradžioje žurnalo vajaus reikalu buvo susisiekta ir tartasi su visomis organizacijomis, sudarančiomis Lietuvos Nepriklausomybės Talką. Atsiliepimai buvo teigiami. Tikėtina, kad šiems metams baigiantis tų visų organizacijų nariai daugiau užsisakys žurnalą, parems jį bendradarbiavimu ir atskiromis asmeninėmis aukomis. Tat žymiai palengvintų žurnalą gerinti ir, pagal galimumus, padažninti.

Šia proga SANTARVĖS žurnalas, norėdamas tapti daugiau prieinamas mūsų akademinei jaunuomenei, yra nutaręs jiems sumažinti prenumeratos kainą per pusę. Nuo šiol SANTARVĘ užsisakantiems lietuvių studentams metinė prenumeratos kaina įvedama — 2 doleriai 50 centų. Nuolaida atitinkamai taikoma ir kitų kraštų studentams, užsisakantiems žurnalą per atstovus ar tiesiai centrinėje administracijoje.

LEIDINIAI

DU ŽEMĖLAPIAI

Neseniai pasirodė du žemėlapiai, kuriuose atvaizduotas Lietuvos plotas. Pirmasis latvio p. Mantnieks'o žemėlapis su Lietuva, Latvija ir Estija, o antras — plk. lt. J. Andriaus, vien tik Lietuvos, kaip priedas prie LE.

Šie žemėlapiai skiriasi vienas nuo kito. Pirmasis, Mantnieks'o, neatvaizduoja reljefo, bet užtat nurodo miškus, o kitas, Andriaus, pažymėjo reljefą, praleidęs miškus. Mantnieks pasitenkino stambiais objektais, o Andrius pažymėjo labai daug smulkmenų.

I

Mantnieks BALTIC STATES

— EESTI - LATVIJA - LIETUVA, 1954 m.

Čia viename lape pažymėti žemės plotai visų trijų valstybių: Estijos, Latvijos ir Lietuvos. Palikę dėl Estijos ir Latvijos patiems šių kraštų žmonėms pasisakyti, paliesime tik tai, kas liečia Lietuvą ir bendrą žemėlapio vaizdą.

Žemėlapis spalvotas. Spalvos parinktos aiškios ir gerai derinasi. Juodai pažymėti visi vietovių ir vandenų pavadinimai, pačios vietovės, geležinkeliai ir žymesnės augštumos. Raudonai išbraižyti plentai, vieškeliai, valstybių vardai (anglų kalba) ir sienos. Miškai turi žalią spalvą, vandenims ir pelkėms išreikšti pavartota akims labai maloni mėlyna spalva. Jaja kažkodėl atspausdintas ir geografinis žemėlapio tinklas, vadinasi, pagrindinė spalva yra mėlyna.

Žemėlapio mastelis 1 : 700.000. I vakarus nuo Lietuvos atvaizduota iki Elbing'o — Osterode, į rytus Dzisna - Dokszyce - Woložyn - Novogrodek, bet tik su apskr. miestais, plentais, geležinkeliais, did. upėmis ir ežerais.

Kartuše visi paaiškinimai parašyti anglų kalba, du grafiniai masteliai: vienas km. kitas mylėmis matuoti. Lapo apačioje, jo dešiniajame kampe, yra lig ir schema oro susisiekimo linijų, nuo Chicago per New York'a į Tallin, Riga, Kaunas ir toliau, iki Maskvos. Taip maždaug atrodo šis, akiai visai malonus žemėlapis.

Dėl atvaizduoto Lietuvos ploto galima štai ką pasakyti: plačia raudona juosta pažymėtas tas Lietuvos plotas, kuris buvo nustatytas 12.7.1920 m. sutartimi. Viskas, kas šiame plote yra, turi lietuviškus parašus. Už šios sienos visi pavadinimai parašyti svetimoje transkripcijoje, tik Rytprūsiuose skliaustuose yra ir lietuviški vardai. Be šios pagrindinės sienos yra dar dvi, — tai demarkacijos linija ir 1940 metų siena. Rytprūsiuose raudonais kryžiukais su brūkšniais paženklinta Potsdamo linija, bet Nepriklausomos Lietuvos ploto ji neliečia.

Tiek dėl sienų. Pasilikime prie raudonos spalvos. Jąja išvesti šie keliai: plentai, vieškeliai, — pirmi stora, antri vidutine ir plona linijomis. Apskritai paėmus, raudoną spalvą keliams renkama tada, kai norima pabrėžti ju svarbumą, pvz., autostradą. Normaliai gi jie braižomi juodai, nes jie jungia vietoves, kurios išbraižytos taipgi juodai. Geografinis tinklas, vietovės ir keliai sudaro kiekvieno žemėlapio pagrindą, kuri priimta reikšti juoda spalva. Bet Mantnieks pagrindiniai spalvai parinko mėlyną, tad keliams teko imti raudoną, jiems nuo vandenų atskirti. Tačiau žemėlapis dėl to nenukentėjo, keliai ryškiai išsiskyria savo rūšimis, ir dėl ju galima tiek pasakyti, kad jie paliko daug vietovių, ypač bažnytkaimių, lyg ir laukuose kabančiomis, t.y. be jungiančio kelio. Kintai, Balninkai, Armoniškės, Kurkliai, Punskas ir gana daug kitų yra to pavyzdžiai. To galima buvo lengvai išvengti, lygiai kaip ir pažymėjima tu keliu, kurie ypatingos reikšmės neturi, nes pasibaigia laukuose. Teisybės dėliai turiu pažymėti, kad tas pats matyti ir Latvijos ir Estijos plotuose, tad pykti nėra ko, o jei jau pykti, tai visiems. Rūpestingiausia atlikta tai, kas vaizduojama mėlynai. Tai yra vandenys ir geografinis tinklas. Tai savaime suprantama, nes mėlyna yra pagrindinė žemėlapio spalva. Čia iš tikruju negalima ko prikišti: nėra nė vienos nutrūkusios linijos, geografinis tinklas be priekaišto, spalva labai maloni, ir jeigu jaja būtu pažymėti upiu ir ežeru pavadinimai, tai p. Mantnieks tikrai užtarnautų pagyrimą mūsų žymiausio hidrografo,

prof. Kolupailos. Tai yra neabejotinai labai švarus darbas.

Dėl miškų nedaug tegalima pasakyti. Tokiu gana smulkiu mastu, kaip kad šis žemėlapis atspausdintas, galima atvaizduoti tik didesnieji miškai. Tai ir yra padaryta, parenkant švarią žalią spalvą. Dėl jos žemėlapis įgavo „linksmumo" įspūdį.

Belieka aptarti tai, kas atvaizduota juodai. Tai bus: vietovės, geležinkeliai ir pavadinimai.

Vietovės.

Štai svarbesnieji trūkumai: Lietuvos plote pažymėtos dvi sostinės, ir Vilnius, ir Kaunas. Už Lietuvos ribų: Karaliaučiui duotas ir apskr. ir sostinės (?) ženklas, o Tallinn'ui užmiršta užtušuoti miesto plotą, nors kartuše kaip tik Tallinn parinktas pavyzdžiu! Šiaip vietovės pažymėtos aiškiai.

Geležinkeliai.

Jie žemėlapyje pažymėti atskirai — platieji stora linija, siaurieji — plonai. Lietuvoje nusidėta: pravesti du geležinkeliai, kurie savo laiku buvo išardyti, t.y., Alytus - Varėna ir Krosna - Punskas. Stotys nepažymėtos.

Pavadinimai.

Vietovių pavadinimai aiškiai skiriasi, iš karto matyti, koks miestas; miesteliai ir bažnytkaimiai turi savo šriftą. Visi vardai taisyklingai parašyti, klaidų yra visai nedaug. Vardai vartoti tokie, kaip mes juos pažįstam iš seniau, pav. Kazlų Rūda, nes paskutinis vardų ištaisymas, Dr. Salio atliktas, dar tada nebuvo žinomas.

Štai svarbiausios klaidos: Marijampolė — praleista raidė j, Mosėdis, Rumšiškės, Švėksna, Zyniai, Miežiškiai, Maiš(i)agala, upių bei ežerų pavadinimuose: Svieriu ež., Rubikiu ež., Augustovo kanalas, prie Kėdainių tas pats upelis vieną kartą Obelis, kitą kartą Obėlis. Yra ir vokiečių parašuose klaidų, bet tos mums nesvarbios. Juoda spalva pažymėtos ir kaikurios augštumos, pati vieta kryžiuku, augštis skaitlinėmis. Bet kadangi pats reljefas nėra atvaizduotas, tai ir augštumos mažai ką nusako.

Tai toks yra maždaug bendras vaizdas.

Turime pripažinti, kad darbo padėta daug. Jau vien tinkamos medžiagos surinkimas ir jos sutvarkymas, kelių tūkstančių pavadinimų korektūra (ir dar trimis kalbomis), pats spausdinimas, spalvų priderinimas ir daug kita, užima nemaža laiko ir reikalauja rūpestingumo. Antras dalykas — tai išlaidos. Jos matyti ir privertė p. Mantnieks parinkti visoms trims valstybėms tik vieną lapą, vieton po vieną kiekvienam kraštui, o kartu ir stambesnį mastą. Šiaip ar taip, ponui Mantnieks priklauso ir lietuviškas dėkingumas. Pirma dėl to, kad jo „Baltic States" užpildė labai jaučiamą kartografinių leidinių apie tris pavergtus bolševizmo kraštus spragą, antra, kad patarnavo „Pabaltijo Valstybių Sąjungos" idėjai ir trečia, kad nepabūgo įsileisti į tam tikrą riziką, nes jo išlaidų padengimas yra su klaustuko ženklu.

Žemėlapis yra kultūringas leidinys ir vertas plataus paskleidimo. Į pasitaikiusias klaidas reikia žiūrėti truputį „per pirštus", nors jos žemėlapio vertės nedidina.

II

Lietuvos Žemėlapis — Map of Lithuania, sudarė Juozas Andrius, vardyną žiūrėjo A. Salys, vandenų tinklą tikrino Stp. Kolupaila, išleido J. Kapočius, 1956 m.

Šis žemėlapis daug kartų reklamuotas įvairių laikraščių, net su pasikalbėjimais su jo autorium, kuris gana smulkiai nurodinėjo, kaip jis savo žemėlapį ruošia. Todėl tų visų smulkmenų nebekartosime ir paliesime tik tai, kas liečia kartografiją.

Iš karto jaučiama, kad dirbta nevisai rūpestingai. Kas gi išleidžia leidinį, pridėdamas drauge sąrašą... klaidų? Vadinasi, tenka prileisti, kad paskutinė korektūra buvo daroma jau po to, kai žemėlapis buvo atspausdintas. Tai gana didelis nerūpestingumas ir apskritai taip nedaroma. O klaidų yra daugiau, negu pažymėta. Štai jos:

1) Parašyta Griškabudis, Birstono kilpa,

2) Nukritusio vardo „Viešintos" galas atsiranda po apačia „Maišiagala", tik apverstas „...tos",

3) Į rytus nuo „Nemenčinė" upelio vardo vidurys nukrito, beliko „P...nia",

4) Prie Eržvilko stoties pažymėta gana didelis — du syk didesnis už bažnytkaimio ženklą — ovalinis juodas taškas. Iš tikrųjų toje vietoej jokios vietovės nėra.

5) Bažnytkaimis Butkiškė turi būti kitoje Dubysos pusėje,

6) Jurbarkas rašytas didesniu už paprasto miestelio šriftu,

7) Šventosios uosto nėra. Jis yra žymiai svarbesnis už tuos mažus upelius, kurių yra su kaupu.

8) Plentas į PR nuo Ariogalos nesuvestas, jo galai eina „pro šalį",

9) Pažymėti geležinkeliai iš Alytaus į Varėną ir iš Krosnos į Punską, — jų jau seniai nebėra,

10) Seinų ir Suvalkų apskr. yra trys apskr. miestai: Seinai, Suvalkai ir Lazdijai.

11) Bereikalingos linijos: a. nuo Liudvinavo iki Rumbonis; b. nuo Viduklės į pietus iki Šakiai; c. nuo Vegeriai į pietus iki Varputėnai.

12) Prie Dabužiai - Anykščiai nedidelis plotas padengtas du syk augštumų spalva, gavosi „sudėtinė" spalva, t.b. tik šv. geltona,

13) Į vandenį „įvaryta": kelias Babtai - Raudondvaris; kelias Surviliškis - Vadaktėliai; bažnytkaimis Baltromiškė; plentas Vilkaviškis - Virbalis išvestas tiesiog per Paežerių ežerą; bažnytkaimis Rumbonis Nemune; vieškeliai prie Baina ežere; geležinkelis Krosna - Simnas išvestas per ežerą; Perloja parodyta kitoje Merkio pusėje; plentas Vievis - Vilnius du kartu kerta Neri; geležinkelis prie Dūkšto pora km eina per ežerą.

Tai bus svarbiausi netikslumai, kurių daugumas atsirado dėl nerūpestingo spalvų derinimo viena prie kitos. Mažų „vandeningų" kelių yra ir daugiau.

Bet dabar yra kiek rimtesnė klaida, kurios neturėjo būti.

Žemėlapio savybė yra toji, kad atskiri langeliai sudaro trapecijas, kurios toje pačioje eilėje yra vienodos. Vadinasi, langeliai I-7, J-7, K-7 ir t.t., turi būti to paties dydžio. Bet iš tikrųjų taip nėra: langelis I-7 turi pagrindus 60 mm ir 60.5 mm, langelis J-7 tik 59 mm ir 59 mm, o K-7 vėl 60 mm ir 60,5 mm. Taigi, langelis J-7 yra mažesnis, vadinasi, ir klaidingas. Skirtumas ilgyje pagal mastelį, yra 500 m, taigi dabar suprantamas ir plento nesutapimas! Maždaug toks pat skirtumas (1 mm) yra langeliuose I-8, J-8 ir K-8, kur vėl vidurinis mažesnis už savo kaimyninius. Ir juo žemiau, juo tas skirtumas langeliuose J didėja. Apačioje, prie rėmų, skirtumas lygus 2 mm, tai mastelyje atitinka 1 km! Kartografiška tiesa pasitvirtino: geografinį tinklą tikrink tris kartus.

Ir pagaliau paskutinis minusas: braižyba yra labai vidutinė, — linijos nevienodo storio, vietomis su „ragais", plento linijos kartais susilieja, plento kryžkelė nevisur praskusta, juodi ir mėlyni parašai gana dažnai uždengia vienas kitą, o mėlynus parašus dengia dar keliai.

Iš kitos pusės kartografą buvo užgulę perdideli reikalavimai, nes žemėlapis turėjo duoti lyg ir plastinį vaizdą, bemaž visą Lietuvos hidrografinį tinklą, administratyvinį teritorijos paskirstymą, kone visus 3-ios eilės vieškelius (vadinasi, kelius su 3,5 m pločio), parodyti Rytprūsių buvusį lietuviškumą, duoti daugybę, kad ir gerų, vietų, upių, pelkių, piliakalnių ir k. pavadinimų, parodyti įvairias sienas ir panašiai. Pavartojus daugelį spalvų, žemėlapis pasidarė vietomis tamsokas ir sunkiai įskaitomas, pav., prie Nemuno.

Todėl būkime bešališki ir pripažinkime, kad darbo buvo truputį perdaug. Todėl nenuostabu, kad klaidų pasitaikė daugiau, negu laukta. Autorius įdėjo be abejonės tiek, kiek jis pajėgė. Truputį kaltės tenka ir leidėjui, ir štai kodėl. Jeigu buvo galima kviesti talkon žymiausius žinovus, — Dr. Salį, Prof. Kolupailą, Prof. Pakštą ir daug kitų, — tai kodėl nepakviestas padėti plk. lt. Andriui, žmogui su užkrauta didžiausia darbo našta, dar vienas — kitas padėjėjas, kurie gyvena taipgi USA ir yra visai geri kartografai, išėję tą pačią mokyklą, kaip ir p. Andrius? Aš tuo nenoriu mažinti ar augštinti kieno nors autoritetą, bet tik pabrėžti, kad darbo pasidalinimas ir kartografijos srityje duoda geresnių rezultatų, negu jei užgulamas vienas žmogus.

Nežiūrint nemalonių klaidų, žemėlapis pilnai atitinka savo tikslą, nors galėtų būti dar geresnis.

Gal mano pastabos išėjo vietomis truputį griežtos. Ir tai vien dėlto, kad geram leidiniui taikomas ir griežtesnis vertinimas. Bet būta ir kitos priežasties. Karo metu dirbau su vienu ispanu geodezistu. Šis ponas daug važinėjo krašte ir naudojosi mano parūpintu „Lietuvos Žemėlapiu" 1 : 400000, kurio autorius a.a. geod. inž. plk. A. Krikščiūnas, o redaktorius — tas pats plk. ltn. Juozas Andrius, kuris šį kartą yra autorius aptariamojo žemėlapio. Vieną kartą iš ispano susilaukiau tokio atsiliepimo: „Lietuvos Žemėlapis 1 : 400000 yra visai geras. Mes, ispanai, būtumėm laimingi, jei turėtumėm panašų Ispanijos žemėlapį". Tai man patiko. Bet man nepatiktų, jei tas ispanas iškritikuotų „Lietuvos Žemėlapį" 1 : 500000, todėl tą darbą atlikau pats. Lietuviškas žodis greičiau pasieks autorių, negu ispaniškas ar koks kitas. O ispanui tepatenka 2-ji laida, kuri jau bus pataisyta.

Iš savo pusės linkiu žemėlapiui ko plačiausio paskleidimo, ypač tarpe tų, kurie pamiršo ar savo Tėvynę, ar savo gimtąjį kraštą. Panašūs leidiniai yra geriausia priemonė tom žiniom atnaujinti.

Lapo apačioje ir iš kairės atspausdintas ponios M. Gimbutienės žemėlapis. Su juo įvyko savotiška tragedija, nes žemėlapis dėl nepaprastai didelės kartografinės klaidos įgavo mirties smūgį ir turi būti

išbrauktas. Šio žemėlapio geografinis tinklas yra neteisingas: jeigu paralėlės dar palyginti „nedaug“ — iki 4 mm — nukeltos peraugštai, tai meridianai, pradedant nuo 10°, juo toliau į rytus, juo labiau „meluoja“. Štai, pavyzdžiui: Helsinkio vietos tikras geografinis ilgis yra 25°, čionai gi 30°; Leningrado vietai — vieton 30° skaitom 36; Perekopas, iš čia pat dešinėje gretimo Šapokos žemėlapio turi 34° pas p. Gimbutienę net 40°, o jeigu imtumėm Baku vietą, kurios tikras geogr. ilgis 50°, tai čia gauname apie 63. Maždaug teisingai išvesti tik 10° meridianas ir 45° paralėlė, visas kitas geogr. tinklas neteisingas.

Mūsų laikais apsirikimai geogr. tinkle su vidutine klaida 5°, jau nekalbant apie didžiausią su daugiau negu 10°, yra visai neleistini. Mūsų atveju klaida yra tiek didelė, kad nuo betkurios kritikos čia reikia susilaikyti, nes jos neužtenka. Reikia ieškoti skubių priemonių šiom klaidom pašalinti, nes svetimų akyse galime atrodyti nemokšomis kartografijos srityje, nes ir pažymėtasis mastelis yra taipgi klaidingas, vieton 1 : 12600000 t.b. apie 1 : 17500000.

Geriausia gal būtu šį žemėlapį užlijuoti, vistiek kuo, nes iš tikrųjų yra gėda išleisti žemėlapį, kuris garsus savo didžiausiomis... klaidomis! Išvadas tegul daro leidėjas, p. Gimbutienė ir jos kartografas, kuris lietuviškai kartografijai padarė labai nemalonų „meškos“ patarnavimą.

* * *

P. Šapokos žemėlapis yra geras. Ir čia yra keletas klaidų, tačiau jos daugiau techninio pobūdžio. Čia mėlynoji spalva nevisai suderinta su juoda, todėl ir gaunam „nemalonumus“. Štai jie: Piliava, Klaipėda, Liepoja, Ventpilis ir dar pora vietovių padėtos į vandenis, Pskovas pažymėtas klaidingai ir taibgi ežeran, Neris įteka į Nemuną žymiai augščiau Kauno, Gardinas atsidūrė gana toli į vakarus nuo Nemuno, Rogačevas nukeliavo nuo Dniepro maždaug į Gomelio vietą. D. Naugardas atsitolino ir nuo Volchovo urės ir nuo Ilmenio ežero, Samara pasidarė Dniepro įtakas. Kiti netikslumai nėra tiek svarbūs.

Antras dalykas yra spalvos. Jų čia yra gana daug (apie 8), o tokiais atvejais galima susilaukti, kad spausdinant tos spalvos kiek nuslinks. Tai ir atsitiko, iš čia ir iš dalies paminėtieji „nemalonumai“. Pačios spalvos parinktos gal nevisai „gražios“, bet tai skonio dalykas. Atrodo, lyg trūko tam tikro rūpestingumo. Pono Šapokos žemėlapis ir pamokinantis ir labai įdomus, todėl gaila, kad jam nubraižyti kreipta mažai dėmesio. Parinkus kiek šviesesnes spalvas, o ypač gerai suderinus tų spalvų originalus, gautųsi puikus žemėlapis ne tik patiems, bet ir visiems svetimiems, kurie paimtų jį į rankas. Iš jo kiekvienas pamatys, kad XV-me amžiuje būta ir galingos Lietuvos, ir karingos tautos. Jau vien tuo šis žemėlapis užtarnavo ir daugiau kartografinio rūpestingumo. Gaila, kad tai nevisai pavyko.

* * *

Darant bendrą išvadą, galima štai ką pasakyti:

Tegul niekas dabar nesako, kad Tėvynės pažinimui nebeturi kartografinės medžiagos! Jei kas domisi kiek plačiau, tegul ima Mantnieko žemėlapį, kas nori smulkiau susipažinti su Lietuvos teritorija, tegul ima Andriaus žemėlapį. Abu jie yra tam tikslui geri, ir kiekvienas ras juose tai, ko ieško. Mano padarytos pastabos liečia tik kartografinį netikslumą, gi turinio atžvilgiu, ypač Andriaus žemėlapyje, kur prisidėta tokių žymių mokslininkų kaip prof. Kolupaila — tarptautinę plotmę pripažintas hidrografas, arba Dr. Salys — geriausias vietovardžių žinovas, — tai čia niekam negali kilti betkokių abejonių.

Tikėkim, kad kiekvienas lietuvis įsigys ar vieną, ar net abu žemėlapius ir tuo padės ne tik sau, bet tuo pačiu įvertins autorių padėtąjį darbą. Atminkim, žemėlapiai pasirodo tik dešimtmečiais, nes juos pagaminti yra kurkas sunkiau, negu parašyti romaną.

Ir dar: panašių žemėlapių kaip Mantnieks'o arba Andriaus, kurie būtų visiškai „be priekaišto“, apskritai paėmus, nėra. Kiekvienas turi tą ar kita klaidą. Nepriekaištingų žemėlapių gali išleisti tik valstybinės įstaigos arba labai turtingos kartografinės institucijos, kurioms keletas šimtų tūkstančių šen ar ten nebeturi ypatingos reikšmės. Tu sąlygų mūsų paminėtų žemėlapių leidėjai arba kartografai neturėjo. To nereikia pamiršti.

V. Lagenpušas

KOLCHOZAI LIETUVOJE

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO ATSTATYMO KLAUSIMAS

Dipl. Inž. Zenonas Bačelis

1955, Sao Paulo, 39 psl.

Dipl. Inž. Zenonas Bačelis, nepriklausomybės laikais dirbęs Žemės Ūkio Ministerijoje, yra žemės ūkio - žemėtvarkos specialistas. Tad jis daugiau negu kas kitas gali sakyti savo paties iškeltu klausimu: kaip tvarkysime okupantų sugriautą Lietuvos žemės ūkį?

Tą klausimą autorius nagrinėja ne šaltai, formaliai, bet aiškiai daug ties juo galvodamas, jį išgyvendamas ir juo sirgdamas. Autorius visai teisingai sako, kad sunaikinto Lietuvos žemės ūkio atstatymo problema mūsų tėvynei, kaip žemės ūkio kraštui, bus pati didžiausia ir svarbiausia. Autorius taip pat kreipia dėmesį ir į tas psichologines sąlygas, kuriomis greičiausia teks šitą klausimą spręsti. Bolševikinės okupacijos išdavoje mūsų tautiečiai gali virsti fiziniais robotais, praradusiais gyvenimo džiaugsmą, su atbukusiais jausmais, be pasaulėžiūros, be mintijimo. Su sudarkyta siela, su giliausia neapykanta laisvam pasauliui — nugramzdinusiam juos į šitą beviltišką pragarą..." (14 psl.).

Teisingai autorius rašo, kad dar istorijoje negirdėtu mastu mūsų tėvynę yra palietusios dvi negerovės: žiauriausi karo sunaikinimai ir revoliucinės propagandos nuodai. „Karo paliktos žaizdos galės būti gydomos, nelyginant, kaip fiziniai kūno sužalojimai, bet komunistinių bacilų infekciją bei sužalotą tautos moralę pagydyti bus labai sunku, **ypač jeigu būsimų tautos vadovų nebus tinkamai jaučiamas šis moralinio sužalojimo laipsnis ir nebus parinktos jam išgydyti atitinkamos priemonės**". (17 psl. mūsų pabr.).

Dabartiniai ruošiamieji planai, autoriaus nuomone, mažai paiso paminėtų aplinkybių, su kuriomis neišvengiamai teks susidurti. (18 psl.) Pastaba visai teisinga. Lietuvos ūkio, o ypač žemės ūkio, atstatymo planai negali būti ruošiami abstrakčiškai, jie turi būti pagrįsti okupantų sudaryta būkle bei įvykdytais pakeitimais ir žmonių nuotaikomis bei nusistatymu. Priešingu atveju pereinamu laikotarpiu bus galima sukelti ne tik visiška ekonominį chaosą, bet ir karą visų prieš visus.

Kalbėdamas apie būsimą Lietuvos žemės ūkio atstatymą ir ligi šiol ruoštus emigracijoje planus, autorius daro šias principines pastabas:

1. Lietuvos ūkininkas savo svajones į Lietuvos prisikėlimą sieja su žemės nuosavybės atstatymu. Lietuvos ūkininkas iš kolchozinės žemės veržte veršis į individualinius ūkius. Gi dabartiniai žemės reformos planai nesivaržomai ryžtasi iš naujo žaloti žemės ūkio nuosavybės teises. Tarytum Lietuvos ūkininkų žemė tikrai patapusi valstybės nuosavybe, su kuria galima planuoti, daryti visokiausias manipuliacijas. Mes, sako autorius, vos 3% krašto gyventojų užsieny sudarydami, iš viso negalime spręsti Lietuvos ūkininkų žemės atėmimo klausimą ir tuo pagrindu grįsti būsimą žemės reformą (ir ar tikslu apskritai šiuo atveju kalbėti apie naują žemės ūkio reformą?), siūlydami žemės ūkį smulkinti tik iki šeimos jėgomis apdirbamos normos (žemė dirbantiems šūkiu), kurti neracionalų ūkį ir tuo pačiu metu dar kalbėti apie kumetynus, žemės ūkio darbininkų socialinį draudimą ir pan.

Tokie planai, jei jų atgarsiai galėtų pasiekti Kraštą, galėtų ten sukelti labai neigiamas reakcijas, nepasitenkinimą, neapykantą. „Šiandien viešai kalbėti apie žemės nuosavybės keitimą, jos nusavinimą ir vėliau perleidimą tik ją dirbantiesiems", sako autorius, „tolygu paskelbti būsimoje Lietuvoje savistovią, nuo Maskvos nepriklausančią komunistinę santvarką" (24 psl.). Apskritai pastebi autorius, žemės reforma negali būti dirbtinė, ją turi iškelti pati gyvenamoji epocha. Buvusi Lietuvos žemės reforma atitiko krašto reikalavimus, apie kokią nors visai naują žemės reformą, galvoti nėra pagrindo.

Tačiau autorius gerai mato praktiškus sunkumus žemės nuosavybės teisėms iš karto atstatyti. Pradžioje tas atstatymas bus tik teorinio arba deklaratyvinio pobūdžio, ir gaivališką kolchozų griovimą ar sauvališką iš jo išsijungimą pradžioje teks prilaikyti. Tik tų kolchozų naudojimo prasmei teks duoti jau visai kitą turinį, laikinai paverčiant juos pačių ūkininkų valdomais kooperatyviniais ūkiais, arba akcinėmis bendrovėmis. Tolimesnis žemės ūkio atstatymas vyktų išeinant iš tos būklės. Jis būtų sunkus ir lėtas. Tuos sunkumus (inventoriaus, trobesių, nuosavybės dokumentų ir kt.) iškelia autorius. Senųjų ūkių atstatymą kartais gali tekti suprastinti ir jį skubinti, jei Lietuvos ūkininkijoje įsisiūbuotų antikolchozinė revoliucija, nes priešingu atveju būtų galima sulaukti visiškos žemės ūkio katastrofos. Bet

teoretiškai skaičiuojant Lietuvos žemės ūkio atstatymas užtruktų 5-6 metus, o gal ir 7-8.

Svarstydamas žemės ūkio atstatymo klausimą iš principo, ūkininkų nuotaikų ir nusistatymo, praktiškų sunkumų ir reikalavimų reikalus, autorius tačiau bando pažiūrėti į klausimą iš kitos pusės: ar nebūtų galima būsimoje Lietuvoje sudaryti naujus žemės ūkio — kooperacinio ūkio — pagrindus. Nes kooperacijos ūkis Lietuvos žemės ūkio atstatymui būtų daug reikšmingesnis už individualinį.

„Daugybė mažų, beveik neišvažiuojamų kelelių," rašo autorius, „kooperaciniams ūkiams tampa visi nereikalingi, arba jie labai sutrumpėja ir lengviau juos paversti vieškeliais ar net plentais. Gi sugrupuotose gyvenvietėse lengviau išgrįsti gatves, įvesti vandentiekį, įrengti savas elektros jėgaines, tinkamą apšvietimą, kanalizaciją, gerai sutvarkytą priešgaisrinę apsaugą; turėti arti patogias mokyklas, skaityklas, teatrus, kinus; patogias susirinkimų ir paskaitų sales ir maldnamius; atnaujinti išnykusius gražius lietuviškus žmonių tarpusavio bendravimo papročius; tinkamai sutvarkyti pašto, savisaugos ir medicinos pagalbą. Masyviniuose ūkiuose sumažėtų susisiekimo priemonės, gyvasis ir negyvasis inventorius. Atsirastų didelės galimybės sumechanizuoti susisiekimą, transportą ir žemės ūkio darbus. Darbų sumažėtų. Suaugusieji šeimų nariai savo laisvalaikius galėtų sunaudoti viešiems ūkio situacijos gerinimo darbams, priauganti karta turėtų plačiausių galimybių mokslintis ar įsigyti amatininkų profesijas..."

„Masinėse sėjomainose lengviau panaudoti modernias agronominės pažangos priemones: mikroorganines trašas; insektisidus kovai su augalų kenkėjais; dirvos struktūros reguliatorius; vaistus prieš piktžoles ir priemones sulaikyti ar paskatinti naudingų kultūrų augimą... — Visa tai yra lengva vykdyti mechanizuotomis priemonėmis tik vienalytėse masinėse sėjomainose.

Išauginti gerą derlių sausmetyje panaudojant dirbtinį lietų, ar nustumus nereikalingą lietų — lengviau tiktai ūkininkaujant plačiais dideliais laukais. Pagaliau, kooperatyviniuose ūkiuose žymiai lengviau turėti vietoje agronomus, veterinarus ir kitus žemės ūkio specialistus". (33-34 psl.).

Tik pereinamasis laikotarpis, sąžiningai ir energingai patiems ūkininkams administruojant iš kolchozų sudarytus kooperatyvinius ūkius, teisinga propaganda, galėtų parodyti ar ir kokiu maštabu kooperatinė žemės ūkio santvarka galėtų būti priimta ir paliktina. Ji būtų našesnė ir leistų išvengti didelių sunkumų grįžti atgal į individualinį ūkį, tačiau autorius šiuo atžvilgiu nėra optimistas. Gerai pažįstant ūkininko psichologiją yra žinoma, kad jis yra didžiausias individualinio ūkio šalininkas. Jo neapykanta viskam, kas galėtų priminti buvusią sovietinę santvarką bus suprantama ir pateisinama. Todėl vargiai ar kooperacinis žemės ūkis būtų jau priimtiniausia forma. Tad yra ruoštini planai žemės ūkio atstatymui senojo prieškarinio (su maksimum 80 ha) ūkio rėmuose.(34 pusl.).

Įdomu, kad autoriaus samprotavimai būsimo Lietuvos žemės ūkio atstatymo klausimais, sutapo su Krašto reikštomis nuomonėmis ir galvojimais.

R. M.

ŠANTARVĖS Administracijoje yra nedideils kiekis čia aptartos Dipl. Inž. Z. Bačelio brošiūros. Norintieji gali ją gauti atsiuntę ŠANTARVĖS Administracijai 3 šil.

KNYGŲ PARAŠTĖJE

TARP HAMLETO IR OTELLO

Praėjusių metų pradžioje prancūzė Suzanne Labin paskelbė labai gyvai parašytą knygą apie demokratiją, vardu **„Demokratijos drama“** (Le drame de la Democratie, P. Horay leidinys). Knyga daug, kam patiko, kad jos vertimą šių metų pradžioje išsileido (leidėjas Vanguard) ir patys demokratijos čempionai amerikiečiai, tik kiek pakeitę pavadinimą — The Secret of Democracy.

Iš tikrųjų, tai yra gana talentingos polemikos veikalas. Skaitančiam jis sukels gerą progą pamąstyti apie „paslaptį“, kuri jau keli dešimtmečiai aižo civilizuotojo pasaulio idėjinę ir politinę galvoseną. Ar tiesa, kad demokratija šiandien begali pasiūlyti pasauliui tik sukežusias, silpnas, korupcines santvarkas? Ar tiesa, kad jos idealai „išsigimė“ ir kad ji nebeturi nieko, kas galėtų, traukti jaunimą ir sveikas, veržlias tautas? Ar tiesa, kad tik diktatūros leidžia pagimdyti dinamišką visuomenę ir valstybę, sulydyti ir įkvėpti jas didelių idealų vardan? Ir pagaliau: kas būtų tie „didieji idealai“?..

Suzanne Labin vikriai kelia tokius klausimus ir, duodama atsakymus, pasistengia tiršta bei spalvingai argumentuoti, jog kaip tik diktatūros negali girtis nei tais didžiaisiais idealais, nei jų praktine verte, nei juo labiau kokio ypatingo patrauklumo mitu. NKVD ir Gestapo, policijos bizūnas, visa tironijų mašinerija juk priverčia žmones „žavėtis“ jų idealais, būti vieningais, entuziastais, — arba seka Sibiras, kacetai, kulka į pakaušį, krematoriumai...

Didžiųjų idealų versmėmis Hitleris paskelbė Tautą (Volk) ir Rasę, Leninas su Stalinu — Istoriją ir Klasę, o Mussolini, sekdamas tuo pačiu hegeliškai marksistiniu galvojimu, kurin susibėga ryškiausios mūsų gadynės totalistinės srovės, buvo išsireiškęs: „Už Istorijos ribų, žmogus neegzistuoja“...

Kokia galutinė jų programa ir kokie jos padariniai? Ogi, anot Labin, tai, kad civilinės visuomenės gyvenimui suteikiama karinė organizacija, o laisvam intelektualiniam gyvenimui — dogmatinis vairavimas ir iš viršaus diktatorių ar jų centrų komitetų nustatytos „galutinės tiesos“ (kurios, kaip vėliausias Rusijos pavyzdys parodė, diktatorių įpėdinių gali būti greit keičiamos).

Diktatoriai vartoja skambius žodžius, kaip „tapimas“, „infrastruktūra“, „tūkstantmetis“... ir demokratijos čia kartais pasijunta mažavertės, nes užsiima „smulkiais“ kasdieniais rūpesčiais, savo partijomis, jų programomis, ginčais ir panašiais skrupulais. Bet, klausia autorė, kažin ar tik čia nėra tikrasis žmogiškasis mastas (mesure humaine) ?.. Adlai Stevenson šią problemą vienoj savo prakalboj pavertė labai gražiu anekdotu: esą, buvo vienas ponas, kuris be galo garsiai šaukdavo, kad demokratijos jau supuvusios, jos nieko nebegali, o tik kalba ir kalba. Šiandien to pono net kaulų niekas negali surasti po Berlyno griuvėsiais, o mes — vis dar kalbam ir kalbam...

Suzanne Labin ir sutelkia daugiausia dėmesio į tą paprastąjį „žmogiškąjį mastą“, į tas demokratijos vertybes, kurios iškelia ir apsaugo tikrąjį žmogiškumą. Ji rašo: „Demokratija smerkia ne idealus, bet idolus (stabus)... Geriausia priemonė ginti vargšą yra — ginti žmogų... Jeigu nėra labai garbinga keliaklūpščiauti liaudžiai, tai dar mažiau garbinga keliaklūpščiauti cezariams... Revoliucija arba įsigali ir nusistovi, ir tada ji nereikalinga diktatūros; arba ji išvirsta į diktatūrą ir tada žlunga...

Aštriu prancūziškojo „esprit" dantuku autorė skaudžiai kanda nacizmą, bolševizmą ir fašizmą, ypač tuos du pirmuosius totalistinius broliukus. Jie skelbėsi ar tebesiskelbia esą vieninteliai modernūs sąjūdžiai, „ateities bangos", o iš tikrųjų jie tokie seni, kaip visos žinomos tironijos nuo seniausių laikų. Pagal Sovietų Rusijos mokslą, „neišvengiamas įstatymas kreipia istoriją" jos naudai. Tačiau tas „įstatymas" reikalauja nei daugiau, nei mažiau, kaip nuolatinio teroro triuškinti opozicijai ir sąmokslams, kurie galėtų pakeisti jo „nepakeičiamą eigą".

Policinių valstybių dogmatinė ir „vienbalsiška" opinija veda prie minties sustingimo ir mirties. „Tikėti, kad muzika turi iškelti leninistines harmonijas, kad fizika turi būti nusemitinta, kad visi nearijai sterilizuoti ir visi „kulokai„ sunaikinti, — tikėti visa tai, ir dar vienbalsiškai, kaip tik vienbalsiškai, juk tai turi privesti tautas prie katastrofos"...

Arčiau pažįstantiems Šekspyro veikalus, bus suprantama dar viena mintis, kurią autorė maždaug šitaip dėsto: — Hamletas yra dažnai nurodomas, kaip pavyzdys tragedijos, kilusios iš **minties**, po kurios tačiau nesekė joks **veiksmas**. Bet kaip Bertrand Russell yra kartą pastebėjęs, totalitarai galbūt turėtų daugiau pamąstyti apie likimą Otello, kuriam žlugimą atnešė **veiksmai**, prieš tai neparengti **minties**...

Kai užsienio lietuvių spaudoje dabar tiek dažnai švaistomasi demokratijos ir totalizmo žodžiais, nekartą tik demagogijos ar „priešo" iškoliojimo tikslais, gilesnis susipažinimas su demokratijos prigimtimi būtų visiems naudingas: tiek tiems, kurie apskelbiami „totalistais", tiek nemažiau ir tiems, kurie save skelbia esant „demokratais".

Žinoma, vienoje knygoje nesitikėkime rasti visus atsakymus, net jei jie būtų išdėstyti ir su geriausiu prancūzišku grakštumu. Visada liks neaiškumų ir abejonių, ypač priėjus prie klausimo, kiek šiandien ir dabartinėmis sąlygomis demokratijos yra pajėgios, valingos ir pramatančios būdus ne tik pasipriešinti raudonajam diktatūros tvanui, t. y. apsaugoti tik savo egoistinius interesus, — bet ir sudaryti sąlygas, kad pasaulyje raudonoji tironija išnyktų visiems, kuriems **jau** ji yra skaudus jungas ir mirtis.

Neišsprendusi šio klausimo ir neatliekanti šios pagrindinės misijos, demokratija Vakaruose gali neilgai trukus dar sunkiau „susirgti" ir tiesiog vėl iššaukti naujus diktatorius, kurie mėgins kitais būdais gintis nuo bolševizmo arba jį atakuoti. Vokietija, Italija ir Prancūzija šiandien yra kraštai, kuriuos šiuo požiūriu ypatingai tektų stebėti. Kodėl ypač tie kraštai, kiekvienam galvojančiam nesunkiai suprantama.

Gintaras

PAJIEŠKOJIMAS

Jieškau: 1. **Bernardo Ališausko,** kilusio iš Marijampolės ir 2. **Kazio Ališausko,** kilusio iš Gražiškių km. Gudelių valsč. Marijampolės apsk. Abudu iki 1949 m. rudens gyveno Derby, Anglijoje. Atsiliepti arba apie juos pranešti prašau adresu: **Kazys Ališauskas, 6738 S. Maplewood Ave, Chicago 29. Ill. USA.**

K. Ališauskas

DAR ŠIANDIEN ĮSIJUNKITE
Į NIDOS KNYGŲ KLUBO NARIŲ
EILES!

N.K.K-as aprūpina 2000 narių šeimą lietuviškomis knygomis.
N.K.K-bui talkininkauja gausus ir įvairus autorių kolektyvas.
N.K.K-bo knygos yra pigiausios knygų rinkoje.
Rašyti: Nidos Knygų Klubas, 3, Sauthern Row, London W. 10.

KARYS

NEPOLITINIS LIETUVIŲ
MĖNESINIS ŽURNALAS

LEIDŽIA L.S. „RAMOVĖ" NEW YORK'o SKYRIUS
Prenumerata JAV-ėse ir užsienyje: metams-5 dol.
Pusmečiui-3 dol.

ADRESAS: 680 BUSHWICK AVE., BROKLYN 21, N.Y.,USA
D. BRITANIJOJE užsiprenumeruoti galima SANTARVĖS administracijoje

REDAKCIJOS IR ADMINISTRACIJOS adresas:
SANTARVĖ, 46, Aberdare Gdns., London, N.W.6, Gr. Britain. Tel.: MAIda Vale 9148
ADMINISTRACIJOS JAV-ėse adresas:
SANTARVĖ, c/o M. Židonis, 78 Nash Str., New Haven, Conn., U.S.A.
ATSTOVAI:
AUSTRALIJOJE — P. Stelmokas, 43, Amy st., Hawthorne, Brisbane.
BRAZILIJOJE — M. Laupinaitis, Caixa Postal 118, Sao Paulo
KANADOJE — A. Kuolas, 49, Oakmount Rd., Toronto, Ont.
PRANCŪZIJOJE — J. Masiulis, 6, rue Massenet, Paris, 16e.
VOKIETIJOJE — K. Drunga, (14b) Tuebingen, Hechingerstr. 10.
VENEZUELOJE — J. Menkeliūnas, Urbanizacion Los Acacias, Ave America, Edif. Santa Rita Paola, Caracas.

SANTARVĖS atskiro Nr-io kaina: JAV-ėse ir Kanadoje — 1 dol. D. Britanijoje ir Australijoje — 4/-, Prancūzijoje — 200 fr., Vokietijoje — 2 DM, Švedijoje — 3 šv. kr., Šveicarijoje — 3 šv. fr.

SANTARVĖS metinė prenumerata: JAV - ėse ir Kanadoje — 5 dol. D. Britanijoje ir Australijoje — 20/-, Prancūzijoje — 1000 fr., Vokietijoje — 10 DM., Švedijoje — 15 kr., Šveicarijoje — 15 šv. fr.

Kituose kraštuose atitinkamai kainai J. A. V. pagal vietinės valiutos kursą.

Printed by NIDA PRESS, 3, Southern Ro w, London, W. 10.

ALp(LKA)1759
1956, Nr. 5

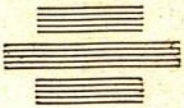

90·780·95